

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

DOBRE PRAKTYKI – DOBRZY NAUCZYCIELE – SKUTECZNA SZKOŁA

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

MODELOWE ROZWIĄZANIA W ZAKRESIE PRAKTYCZNEGO KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI

SKRYPT

Aneta Jegier,
Beata Szurowska

Partnerzy projektu:

MIASTO
STOŁECZNE
WARSZAWA

Szkoły
PRO FUTURO

MODELOWE ROZWIĄZANIA W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA
PRAKTYCZNEGO NAUCZYCIELI
SKRYPT

Autorki: dr Aneta Jegier, dr Beata Szurowska

Recenzja: Jan Amos Jelinek

Opracowanie w ramach projektu:
„Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”
realizowanego przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- (1) Program Operacyjny Kapitał Ludzki
- (2) Priorytet III *Wysoka jakość systemu oświaty*
- (3) Działanie 3.3 *Poprawa jakości kształcenia*
- (4) Nazwa projektu: *Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła*
- (5) Numer umowy/decyzji: *UDA-POKL.03.03.02-00-036/10*

Warszawa 2014

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
OSOBOWOŚĆ NAUCZYCIELA, JEGO AUTORYTET I POCZUCIE ODPOWIEDZIALNOŚCI	7
ASPEKTY PRAWNE, ISTOTNE W ZAWODZIE NAUCZYCIELA	14
Nawiązywanie budujących relacji z wychowankami	17
Motywowanie dzieci do nauki	21
Nieprawidłowości w rozwoju dzieci	25
Opóźnienia i deficyty rozwoju ruchowego	25
Zaburzenia procesów poznawczych	26
Zaburzenia procesów społeczno-emocjonalnych	27
Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla Dzieci ze Specjalnymi Potrzebami Edukacyjnymi (SPE)	29
Wybrane metody wspomagania rozwoju dzieci	33
Jak pracować z uczniem zdolnym?	37
Kształtowanie postawy prointegracyjnej oraz edukacja włączająca	38
Nauczyciele a media	39
Pomoc rodzicom w wychowywaniu ich dzieci	41
Relacje z praktyki pedagogicznej	44
Praktyki pedagogiczne jako ważny element przygotowania do zawodu nauczyciela	47
Opinie nauczycieli na temat pracy w szkole	53
Modelowe ujęcie kształcenia praktycznego studentów studiów pedagogicznych (na podstawie realizacji zadań projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciel – skuteczna szkoła)	56

4	Praktyczne kształcenie nauczycieli według modelu wypracowanego w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła” – działania w poszczególnych etapach realizacji praktyk	63
	Przygotowanie do realizacji praktyk Praktyczne kształcenie studentów w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”	67
	Przygotowanie dokumentacji (opracowanie programów, dzienników praktyk, kart praktykanta)	68
	Przygotowanie studentów do realizacji praktyk	69
	Realizacja praktyk indywidualnych studenckich na każdym roku studiów	70
	Analiza zadań projektowych na etapie realizacji praktyk (na podstawie realizacji praktyk studentów specjalności: wychowanie przedszkolne)	70
	Realizacja zadań w ramach praktyk hospitacyjnych	76
	Specjalność: Wychowanie przedszkolne	77
	Specjalność: Pedagogika niepełnosprawnych intelektualnie	79
	Specjalność: pedagogika wczesnoszkolna i korekcyjna	82
	Specjalność: Edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych	83
	Realizacja zadań w ramach monitorowania i ewaluacji	86
	Monitorowania i ewaluacja praktyk – Praktyczne kształcenie studentów w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”	86
	Zaliczenie zrealizowanych praktyk – Praktyczne kształcenie studentów w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”	87
	Refleksje opiekunów merytorycznych specjalności objętych projektem „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”	88
	Wnioski, zalecenia i propozycje do wykorzystania w praktyce pedagogicznej	91
	Bibliografia	94

WSTĘP

Nauczycielska profesja nie należy do łatwych. Świat współczesny stawia wiele wyzwań przed nauczycielami. Swoje pedagogiczne postępowanie młody człowiek kształtuje poprzez zdobywanie wiedzy podczas studiów, jak również poprzez doświadczenia zdobywane podczas realizacji wielu godzin akademickich praktyk. To dobry czas na zastanowienie się, jak rozumiem własną drogę jako nauczyciela, na budowanie własnego warsztatu zawodowego, jak również bogacenia swojego wnętrza, czy uzupełniania braków w ogólnej wiedzy. Jednocześnie należy zdawać sobie sprawę, że to dopiero początek drogi zawodowej, która wobec zmienności nauki, warunków społecznych, jak również zmieniającego się prawa oświatowego niesie ze sobą konieczność permanentnego dokształcania.

Praktyczne kształcenie przyszłych nauczycieli od wielu lat jest bolączką wielu uczelni pedagogicznych. Treści tu zawarte są odpowiedzią na zgłaszane potrzeby studentów, jak również młodych nauczycieli – absolwentów naszej uczelni. Staraliśmy się stworzyć kompendium wiedzy zarówno teoretycznej, jak i praktycznej. Wszystkie poruszone w niniejszej publikacji zagadnienia stanowią znaczący wkład w kształtowanie nauczycielskiej profesji w jej osobistym wymiarze. Mamy nadzieję, że jej treść przyczyni się do dojrzałego i odpowiedzialnego pełnienia roli zawodowej przez studentów kierunków nauczycielskich. Należy dodać, że opis w części praktycznej dotyczy modelu praktyk wypracowanego w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”, który Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie realizowała przy współpracy z Partnerami przez cztery lata. Oprócz modelowych rozwiązań, zamieszczone zostały opisy realizacji poszczególnych działań oraz refleksje studentów, nauczycieli placówek edukacyjnych oraz opiekunów merytorycznych jedenastu specjalności, których studenci zostali objęci projektem.

Aneta Jegier, Beata Szurowska

OSOBOWOŚĆ NAUCZYCIELA, JEGO AUTORYTET I POCZUCIE ODPOWIEDZIALNOŚCI

Każde starsze pokolenie narzeka na młodsze, twierdząc że mając lepsze warunki rozwoju nie wykorzystuje jak należy danej im szansy. Niewątpliwie część tych twierdzeń ma swe źródło w ludzkiej tendencji do upiększania wspomnień z młodości, jednak narastanie pewnych niekorzystnych zjawisk, do jakich możemy zaliczyć: brak autorytetów, szacunku do starszych, nieprzestrzeganie zasad, przejawy agresji już u małych dzieci, wskazuje na problemy, z którymi nie radzi sobie polska oświata.

Podczas rozpoczęcia nowego roku szkolnego, w jednej ze szkół podstawowych, wychowawca zaproponował uczniom klasy V następującą zabawę.

Powiedział: *Proszę zamknijcie teraz oczy i zapamiętajcie jedno, dwa słowa, które przychodzą wam na myśl, słysząc hasło Wymarzona szkoła. Kto już wie, otwiera oczy.* Następnie po kolei pytał dzieci o ich skojarzenia. Pierwsza grupa odpowiedzi to: „taka, której nie ma”, „szkoła zamknięta”, „na pewno nie ta”. Druga grupa: „skrócone lekcje”, „długie wakacje”. I wreszcie trzecia: „zwierzęta w szkole”, „mili nauczyciele”, „fajne lekcje”. Tych ostatnich odpowiedzi było najmniej.

Pozostaje zadać sobie pytanie, dlaczego? Co może i powinien zrobić nauczyciel, żeby pierwszego dnia w szkole dzieci były zadowolone, że do niej wracają, po dwumiesięcznych wakacjach?

Przed nauczycielami stoi szereg zadań, nie tylko związanych z zachęcaniem dzieci do nauki i pomocą im w tym zakresie, ale także z kształtowaniem ich osobowości i zgodnym współdziałaniem z ich rodzicami. Jak stać się autorytetem dla swoich podopiecznych? Odpowiedzi na to pytanie powinni poszukiwać wszyscy, którzy przygotowują się do zawodu nauczyciela. Trafnie zauważa Anna Mikołajko, gdy pisze: „oddziaływanie to jedna – najbardziej widoczna, uderzająca z funkcji. Autorytet stanowi również ważny czynnik skupiający społeczeństwo wokół określonych wartości i celów, nadając im postać konkretnego, rzeczywistego wzoru osobowego, zgodnie z którym pragnęłyby się postępować i który przekazuje się innym”¹.

¹ A. Mikołajko (1991). *Poza autorytetem? Społeczeństwo polskie w sytuacji anomii*. Warszawa, s. 12–13.

Według Marii Dudzikowej, znaczące oddziaływanie autorytetu jest wywołane szacunkiem, z jakim odnoszą się do niego inni. Jest to „obraz lub system pojęć dotyczący osoby A, powstały w relacji interpersonalnej między osobami A i B, w której wyniku A jest w stanie wywołać istotne zmiany w B ze względu na otwarty i akceptujący stosunek B do A, wynikający z uznania przez B wartości reprezentowanych przez A”².

Autorytet jako osoba pełniąca różne funkcje zarówno w życiu społecznym, jak i osobniczym może stać się dla innych:

- istotnym źródłem różnych informacji;
- wzorem, przykładem zachowania;
- wzorem właściwego działania;
- praktykowaniem określonych czynności;
- bazą zaspokajania potrzeb (lojalności, podziwu, bezpieczeństwa, akceptacji itp.)³.

W literaturze spotykamy się z różnym rozumieniem autorytetu pedagogicznego. Dla jednych jest to autorytet, którego filary to wiedza i doświadczenie życiowe. Podstawą szacunku, jakim darzą go uczniowie i ich opiekunowie są jego kwalifikacje i kompetencje. Dla innych autorytet wynika ze stanowiska i funkcji, jakie pełni dana osoba. Jeszcze inni rozumieją autorytet pedagogiczny jako rezultat swobodnych relacji i wynikającej z nich wiary i zaufania, jakim obdarzają nauczyciela uczniowie. Autorytet może też wynikać z władzy, jaką posiada dana osoba i respektu, czy wręcz z lęku, jaki budzi wśród wychowanków.

Iwona Wagner wyróżnia trzy grupy wartości, które mogą stać się podstawą wzbudzenia szacunku w uczniach i ich rodzicach, a tym samym stać się dla nich autorytetem:

- 1) Wartości intelektualne:
  - fachowa wiedza;
  - zdolność interesującego przekazywania wiadomości,
  - umiejętność adekwatnej, bez zarzutu zaaranżowanej pracy.
- 2) Wartości moralne:
  - bezstronność, sprawiedliwość;
  - niezachwialność i niezłomność w postępowaniu;
  - wytrwałość, bycie słownym;
  - terminowość, punktualność, życzliwa chęć rozmowy z uczniami.
- 3) Atrakcyjność zewnętrzna:
  - kultura osobista, wyczucie;
  - poczucie humoru;
  - dbały wygląd zewnętrzny;
  - donośny, uprzejmy, życzliwy głos⁴.

Wymienione cechy młody człowiek ma możliwość wykształcenia w sobie poprzez to wszystko, co oferują studia, wraz z potwierdzeniem nauczycielskich kwalifikacji dyplomem ich ukończenia. Jednak istnieje jeszcze coś mniej konkretnego, ale równie ważnego,

² M. Dudzikowa (1998). Autorytet (nauczyciela) jako problem pedagogiczne z perspektywy końca wiek. W: A. Siemak-Tylikowska, H. Kwiatkowski, S. M. Kwiatkowski (red.), *Edukacja nauczycielska w perspektywie zmieniającego się świata*. Warszawa, s. 77–79.

³ I. Wagner (2005). *Stołość czy zmienność autorytetów, pedagogiczno-społeczne studium funkcjonowania i degradacji autorytetu w zmieniającym się społeczeństwie*. Kraków, s. 54.

⁴ Tamże, s. 69.

czyli wymiar osobistego zaangażowania. Jest to coś, dzięki czemu stajemy się wnikliwymi obserwatorami własnych działań, na podstawie których dokonujemy autorefleksji i odpowiadamy na pytanie: kim jestem jako nauczyciel?

Jak podaje Andrzej M. de Tchorzewski odpowiedzialność w zawodzie nauczyciela traktowana powinna być wielopłaszczyznowo, gdyż:

- nauczyciel ponosi odpowiedzialność za własne czyny z racji roli i funkcji, którą pełni oraz przypisanych mu zadań;
- nauczyciel bierze odpowiedzialność na siebie ze względu na wewnętrzne poczucie konieczności;
- nauczyciel jest pociągany do odpowiedzialności, w obronie dobra własnych uczniów;
- nauczyciel działa odpowiedzialnie, ponieważ posiadając wiedzę dotyczącą norm postępowania, jest świadomy skutków związanych z podjętym przez siebie działaniem.

W rozumieniu personalistycznym nauczyciel odpowiada więc przed:

- uczniami, za to w jakim stopniu potrafi przygotować ich do życia;
- rodzicami, za sposób traktowania i rozwój powierzonych mu dzieci,
- zespołem nauczycielskim, za działanie zgodnie z celami programu wychowawczo-dydaktycznego;
- samym sobą, za właściwe wykonywanie zadań związanych z wykonywanym zawodem, własnymi przekonaniem i standardami społecznymi⁵.

Nauczyciel odpowiedzialny to taki, który „dostrzega rangę i rolę wartości, jakimi przepełniony jest proces edukacyjny”⁶. Wartości te natomiast stają się dla niego źródłem wymagań, które stawia codziennie przed sobą. To trudna odpowiedzialność, gdyż wiąże się z podejmowaniem działania, którego skutki nigdy nie mogą być sprzeczne z dobrem ucznia⁷. Dlatego też przed nauczycielem, szczególnie tym młodym, opuszczającym uczelniane mury stoi wiele wyzwań. Wymagania wobec nauczycieli dotyczą więc zarówno wiedzy i umiejętności, jakie powinien posiadać i umieć przekazać nauczyciel, jak i postawy wobec uczniów, emocjonalnego zaangażowania. Czynniki te dają lepsze możliwości wdrożenia uczniów w proces uczenia się i samodzielnego zdobywania wiedzy w przyszłości. Bowiem nastawienie uczniów do nauczyciela, darzenie go pozytywnymi uczuciami, powoduje, że uczniowie są lepiej ustosunkowani do nauki, chętniej podążają za nauczycielem.

Zbigniew Zaborowski⁸ biorąc pod uwagę stosunki interpersonalne pomiędzy nauczycielem a uczniami wyodrębnił cztery podstawowe typy osobowości nauczycieli:

- 1) Osobowość podnosząca. Nauczyciel o takiej osobowości jest nastawiony na rozwój uczniów, zwraca uwagę na zaspokajanie ich potrzeb i przezwyciężanie trudności. Uwzględnia różnice indywidualne między uczniami.
- 2) Osobowość wymienna. Nauczyciel o takiej osobowości działa na zasadzie wymiany, prowadzi z dziećmi dialog, negocjuje, odpowiada życzliwością na życzliwość i uprzejmością na uprzejmość, ale w sytuacji negatywnej reaguje stanowczo.

⁵ A. de Tchorzewski (1998). *Odpowiedzialność jako wartość i problem edukacyjny*. Bydgoszcz, s. 95.

⁶ Tamże, s. 96.

⁷ A. Gąstoł (2013). Czym jest odpowiedzialność? Zarys teoretyczny. W: A. Jegier (red.), *Rodzice, nauczyciele, media. Kto ponosi odpowiedzialność za wychowanie i edukację dzieci?* Warszawa, s. 20.

⁸ Z. Zaborowski (1980). *Z pogranicza psychologii społecznej i psychologii osobowości*. Warszawa.

- 3) Osobowość obniżająca. Nauczyciel o takiej osobowości uznaje, że tylko on ma rację, w związku z tym uczniów traktuje instrumentalnie. Działa destrukcyjnie na uczniów, niszczy więź społeczną w klasie.
- 4) Osobowość neurotyczna. Nauczyciel o takiej osobowości blokuje rozwój uczniów poprzez swoją niekonsekwencję. Dążąc do celu często krytykuje uczniów, szuka winnego niepowodzeń, wyśmiewa, dyskredytuje, nie pozwala się wypowiedzieć.

Najwyższą efektywność pracy nauczycielskiej osiągają nauczyciele wykazujący się osobowością podnoszącą i wymienną. Dzięki liczeniu się ze zdaniem uczniów, ich trudnościami oraz umiejętne pomaganie w przezwyciężaniu trudności bez uszczerbku na godności dziecka, powodują że w klasach tych nauczycieli wzrasta motywacja uczniów do nauki, co stymuluje do lepszej pracy.

Anna Jakubowska⁹ wyróżniła siedem typów zachowań nauczycieli:

- 1) typ wspierający: cierpliwe wyjaśnianie, pomaganie w przezwyciężaniu trudności, rozbudzanie wiary we własne siły i możliwości;
- 2) typ nawiązujący i podtrzymujący kontakt emocjonalny: wspólne radości, respektowanie potrzeb i życzeń uczniów;
- 3) typ agresywny: atakowanie słowne, obrażanie, poniżanie, lekceważenie, atakowanie poprzez kary lub szarpanie;
- 4) typ korygujący i hamujący: nadmierna ingerencja, upominanie, wprowadzanie modyfikacji, krytykowanie;
- 5) typ niezaangażowany: doraźne proste czynności wychowawcy, adekwatne do zewnętrznych warunków danej sytuacji;
- 6) typ neurotyczny: obarczanie uczniów winą za własne niepowodzenia, niewspółmierność reakcji do bodźców, zachowanie nieadekwatne do sytuacji, niekonsekwencja;
- 7) typ pozorujący kontakty: nauczyciel stara się sprostać wymaganiom stawianym mu przez rolę zawodową, ale jest to sprzeczne z jego uczuciami. w związku z tym, często nie wytrzymuje napięć związanych z zafałszowaną sytuacją i nadmiernym staraniem się, aby jej sprostać i wtedy jego reakcje są nieadekwatne do sytuacji.

Każdy nauczyciel musi zdawać sobie sprawę, że pomiędzy nim a uczniem zachodzi sprzężenie zwrotne, w psychologii wyjaśnia to teoria równowagi interpersonalnej¹⁰. Im młodsze dziecko, tym bardziej ma nasiloną potrzebę równowagi w relacjach z nauczycielem, dlatego odwzajemnia się za życzliwość chęcią sprawienia przyjemności nauczycielowi. W takiej sytuacji dziecko czuje się niejako w obowiązku sprostać wymaganiom nauczyciela i wzrasta jego motywacja oraz chęć do nauki. Wie, że dzięki temu przypodoba się nauczycielowi i sprawi mu przyjemność. Inaczej jest w sytuacji, gdy nauczyciel przyjmuje postawę nieżyczliwości, poniżania dziecka – wtedy może wywołać zachowania wrogie u dzieci. Dlatego tak ważne jest, aby nauczyciel szczególnie małych uczniów, posiadał takie cechy i umiejętności psychopedagogiczne, które pozwolą mu w pełni realizować swoje powinności względem dzieci.

⁹ Za: A. Gurycka (1990). *Błąd w wychowaniu*. Warszawa, s. 146.

¹⁰ Z. Zaborowski (1977). *Psychologiczne problemy wychowania*. Warszawa.

Na podstawie analizy literatury przedmiotu oraz biorąc pod uwagę katalog cech i umiejętności wzorcowych, sporządzony przez Stanisława Korczyńskiego¹¹ nauczyciel powinien posiadać następujące właściwości psychopedagogiczne:

- **Gotowość i zdolność doskonalenia zawodowego**
Współczesny człowiek jest zmuszony poszerzać swoją wiedzę. Ten kto tego nie robi nie stoi w miejscu, wręcz się cofa. Postęp, jakiego jesteśmy świadkami, zmusza ludzi, którzy mają nauczać innych, aby sami stale się doskonalili i nadążali za zmianami.
- **Zdolność krytycznego myślenia**
Od nauczyciela wymaga się czegoś więcej, niż zmuszonego wypełniania z dziećmi stroną po stronie kolejnego zeszytu ćwiczeń. On musi umieć wybrać, co z podanych propozycji będzie najbardziej przydatne dzieciom w jego klasie i korzystne dla ich rozwoju. Musi umieć krytycznie patrzeć na treści tam zawarte. Musi wiedzieć, kiedy odejście od tematu służy kształtowaniu dziecięcego rozwoju, a kiedy jest niepotrzebną stratą czasu.
- **Ukształtowany charakter i tolerancyjność**
Nauczyciel to człowiek, który jest wzorem dla swoich uczniów, szczególnie tych w najmłodszych klasach. Nieraz rodzic usłyszy w domu: „*ale moja pani tak powiedziała*”, co oznacza, że nie można z tym dyskutować, to najważniejszy i ostateczny dla rodzica argument. Dlatego nauczyciel musi pamiętać, aby w sposób rozważny wyrażać opinie i rozstrzygać spory w różnych kwestiach. Na każdym kroku powinien mieć świadomość, że jego poglądy, krytyczne wypowiedzi, głoszone uprzedzenia będą miały niebagatelny wpływ na wychowanków.
- **Wykazywanie troski o wszechstronny rozwój uczniów**
Nauczyciel ma wpływ na to, jakie podejście do edukacji dziecka będą mieć jego bliscy. Wielu rodziców z zapałem zapisuje dziecko na wszystkie możliwe zajęcia dodatkowe, opłaca zajęcia poza szkołą. Inni obdarowują dzieci multimedialnymi zabawkami. Nie zdają sobie sprawy, że dziecko spędza cały dzień nad książkami lub gramami elektronicznymi, co niezmiernie obciąża jego organizm. W takich przypadkach ważne jest, aby uzmysłwić rodzicom, że bez równowagi pomiędzy rozwojem fizycznym i intelektualnym, ich pociecha nie będzie wykazywać należytych postępów. Sam nauczyciel także powinien pamiętać, jak ważnym przedmiotem dla dzieci jest wychowanie fizyczne. Nawet jeśli jest ono realizowane na korytarzu, ważne, aby godziny na nie przeznaczone były dobrze wykorzystane.
- **Umiejętność budowania poczucia własnej wartości uczniów**
Każdy nasz podopieczny buduje poczucie własnej wartości poprzez relacje z innymi. Poprzez to jak jest traktowany on sam i świat, w którym żyje – dowiaduje się, ile on sam jest wart. To, w jaki sposób my nauczyciele zwracamy się do ucznia, jak o nim mówimy, wreszcie jak go oceniamy, przekazuje mu informacje o znaczeniu jego samego w społeczeństwie. W każdym uczniu można znaleźć pozytywne strony i je uwypuklić. Ważne, aby pamiętać, że dzięki naszym staraniom, zmianie może ulec postrzeganie siebie przez dzieci.

---

¹¹ S. Korczyński (2006). Satysfakcja zawodowa nauczycieli jako stan świadomości wyznaczony stopniem zaspokajania potrzeb związanych z pracą pedagogiczną. W: S. Korczyński (red.), *Nauczyciel i uczeń w zreformowanej szkole*. Opole.

- Cierpliwość i wytrwałość

Te cechy są wysoko cenione w zawodach, które związane są z opieką nad dziećmi. Każdy nauczyciel wie, że nie zawsze efekty jego pracy przychodzą natychmiast, że niektóre dzieci potrzebują dłuższego czasu do zinterioryzowania przekazywanej wiedzy. Każdy kto pracuje z ludźmi, pracuje swoją osobowością.

- Umiejętność współdziałania z rodzicami (szczegółowy opis znajduje się w rozdziale *Pomoc rodzicom w wychowywaniu ich dzieci*).

- Empatia, czyli rozumienie dziecka, umiejętność wczucia się w jego przeżycia

Nauczyciel dysponujący wiedzą o specyfice rozwoju i rozumowania dziecka, jak również młodzieży w wieku dorastania, będzie lepiej przygotowany do wczucia się w sytuację dziecka, zrozumienia go i podjęcia takich kroków, które nie raniąc go będą pomocne w rozwiązaniu sytuacji.

- Dojrzałość emocjonalna

Jest niezbędna w pracy z dziećmi. Ta cecha warunkuje adekwatne do sytuacji zachowanie nauczyciela, samokontrolę w sytuacjach trudnych. Praca z uczniami to wyzwanie dla naszych emocji. Nigdy nie można do końca przewidzieć, co się wydarzyć może na zajęciach lub na przerwie. Ważne jest to, aby umieć opanować zdenerwowanie i działać dojrzałe. To nauczyciel bowiem ma pokazać dzieciom, że w sytuacjach trudnych należy zachować spokój i działać adekwatnie do potrzeb. Dojrzałość emocjonalna nauczyciela powinna przejawiać się w stosowanych przez niego strategiach widzenia, interpretowania i rozwiązywania problemów.

- Umiejętność aktywnego słuchania uczniów

Umiejętności związane z dobrym słuchaniem to połowa pedagogicznego sukcesu. Warto słuchać, co dzieci mają do powiedzenia, zachęcać do samodzielnego poszukiwania rozwiązań, podsuwać sugestie. Dobry słuchacz to taki, który delikatnie zachęca do mówienia, stosuje parafrazy (powtórzenie własnymi słowami najważniejszych treści wypowiedzi rozmówcy), używa rekapitulacji (podsumowania najważniejszych informacji i ustaleń) oraz klaryfikowania (wyjaśniania tego, co niezrozumiałe i niejasne podczas rozmowy, co pomaga zrozumieć wypowiedź). Aktywne słuchanie to też mowa ciała, pokazywanie rozmówcy, że jest dla nas ważny i istotne jest dla nas to, co ma nam do powiedzenia.

- Umiejętności diagnostyczne i terapeutyczne

Dobry nauczyciel sam zauważy, kiedy dziecko ma zły dzień, a kiedy dzieje się z nim coś niepokojącego. Ważne, aby umiał w porę zareagować. Jest to trudne, bo „żeby tego dokonać, trzeba umieć przeprowadzić specjalistyczną diagnozę, określić przyczyny niepowodzeń, a potem umiejętnie wspomagać i korygować rozwój umysłowy, a także kształtować wiadomości i umiejętności”¹².

- Samoakceptacja

Jeśli lubię siebie, to lubię też innych – to znana maksyma. Warto o niej pamiętać wychowując młode pokolenie.

¹² E. Gruszczyk-Kolczyńska i in. (2003). *Program wychowania i kształcenia sześciolatków*. Warszawa, s. 128.

Współcześnie w edukacji nauczycieli dominuje tendencja do wykształcenia osób o szerokich umiejętnościach zawodowych i ogólnych. Powinna je cechować biegłość w komunikacji (dydaktyka dialogu) oraz umiejętności zapewniające uzyskanie celu w realizowaniu zadań. Przyszły nauczyciel ma obowiązek profesjonalnie doradzać rodzicom w sprawach ich dziecka. Powinien posiadać także kompetencje dające wiedzę na temat koordynowania edukacji szkolnej z pozaszkolną oraz świadomość konieczności edukacji ustawicznej. Jego myślenie winno być twórcze, konstruktywne i jednocześnie kreatywne. Każdy nauczyciel ma posługiwać się innowacyjnymi środkami technicznymi, oraz wykazywać się znajomością języków obcych i korzystać z dostępnych źródeł informacji. Jego świat wartości powinien być spójny z ogólnie uznawanymi normami postępowania etycznego.

ASPEKTY PRAWNE, ISTOTNE W ZAWODZIE NAUCZYCIELA

Wiele razy w życiu słyszymy powiedzenie: nieznajomość prawa szkodzi. Dlatego proponujemy studentom, aby podczas praktyk wnikliwie przyjrzeni się obowiązującym tam przepisom – statutowi danej placówki, regulaminowi itp. Bardzo ważna jest wiedza przyszłych pracowników oświaty – nauczycieli w zakresie aktów prawnych, jakie obowiązują w placówkach oświatowych. Jest to istotne, gdyż nauczyciele podlegają przepisom ustaw i rozporządzeń, a więc muszą ich przestrzegać.

Podstawowymi aktami prawnymi regulującymi system oświaty w Polsce są:

- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (informacje o obowiązkach nauczycieli, nadzorze pedagogicznym, o radzie pedagogicznej, radzie szkoły, radzie rodziców, o statucie szkoły)¹³,
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela: (informacje dotyczące uprawnień, zatrudniania lub zwalniania nauczycieli)¹⁴.

Przepisy Karty Nauczyciela w ograniczonym zakresie dotyczą nauczycieli pracujących w niepublicznych placówkach, natomiast tych z placówek publicznych obejmują w pełni. Podobnie jest w przypadku innych przepisów, które przytoczę poniżej, a które także nie zawsze lub nie w pełnym zakresie, dotyczą osób pracujących w placówkach niepublicznych.

Do najważniejszych aktów prawnych obowiązujących w szkole należy zaliczyć także:

- Kwalifikacje nauczycieli¹⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej dotyczy szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określa, te wypadki, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia.
- Prowadzenie dokumentacji (Dz.U. z 2002 r. Nr 23, poz. 225 z późn. zm.) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej zawiera wytyczne w sprawie prowadzenia dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów dokumentacji.
- Warunki nauczania i wychowania dzieci niepełnosprawnych (Dz.U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1490). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej dotyczy warunków, jakie należy stworzyć organizując

---

¹³ Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.

¹⁴ Dz.U. z 2014 r., poz. 191.

¹⁵ Dz.U. z 2013 r., poz. 1207.

kształcenie, wychowanie i opiekę dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej oraz niedostosowanej społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych.

- Warunki indywidualnego nauczania (Dz.U. z 2008r. Nr 175, poz. 1086). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej opisuje sposób i tryb organizowania indywidualnego rocznego przygotowania przedszkolnego, jak również indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży. W innym przepisie mowa jest o orzeczeniach i opiniach wydawanych przez publiczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne¹⁶.
- Warunki kształcenia specjalnego (Dz.U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1490). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej dotyczy warunków, w jakich powinno odbywać się kształcenie, wychowanie i opieka dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych.
- Ocena pracy nauczyciela (Dz.U. z 2012 r., poz. 1538). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej, w którym znajdują się informacje dotyczące kryteriów i trybu dokonywania oceny pracy nauczyciela, trybu postępowania odwoławczego oraz składu i sposobu powoływania zespołu oceniającego.
- Ochrona danych osobowych (tekst jedn.: Dz.U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926 z późn. zm.). Placówki oświatowe te należą do instytucji, które są objęte zakresem działania ustawy o ochronie danych osobowych nie tylko jako podmioty realizujące określone zadania publiczne w zakresie oświaty, ale też jako pracodawcy.¹⁷ Przepisy dotyczące ochrony danych osobowych mają między innymi za zadanie chronić dane dzieci. Dlatego każdy nauczyciel powinien wiedzieć, że:
  - na publikację zdjęcia dziecka zarówno w budynku placówki, jak i np. na stronie internetowej wymagana jest zgoda opiekuna prawnego dziecka – dotyczy to także wykorzystywania wypowiedzi dzieci;
  - na odbiór dziecka z placówki przez inną osobę niż prawny opiekun dziecka, musi być zgoda na piśmie podpisana przez rodzica lub opiekuna prawnego i pozostawiona w placówce- taka zgoda powinna zawierać imię, nazwisko oraz oznaczenie dokumentu tożsamości osoby upoważnionej.
  - na udzielanie informacji o dziecku innym osobom niż rodzic także wymagana jest pisemna zgoda rodzica, z podaniem danych osoby upoważnionej, daty i podpisem osoby upoważniającej.
- Pomoc psychologiczno-pedagogiczna (Dz.U. z 2013 r., poz. 532). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.

¹⁶ Dz.U. z 2008 r. Nr 173, poz. 1072.

¹⁷ Pojęcie danych osobowych zostało wyjaśnione przez Naczelny Sąd Administracyjny (wyrok NSA z dn. 18 listopada 2009 r., OSK 667/09): Dane osobowe to zespół wiadomości (komunikatów) o konkretnym człowieku na tyle zintegrowany, że pozwala na jego zindywidualizowanie. Obejmuje co najmniej informacje niezbędne do identyfikacji (imię, nazwisko, miejsce zamieszkania), jednakże do tego się nie ogranicza, bowiem mieszczą się w nim również dalsze informacje, wzmacniające stopień identyfikacji. Do informacji takich z pewnością należą, zdjęcia osoby fizycznej, chociażby wykonane w przeszłości, umożliwiające jej identyfikację (...). O zakwalifikowaniu danej informacji do kategorii danych osobowych decydują przede wszystkim obiektywne kryteria oceny, przy czym uwzględnić należy wszystkie informacje, w tym także pozajęzykowe (kontekst), do jakich dostęp mają osoby trzecie” za: D. Skrzyński (2012). *Dane osobowe w przedszkolu*. „Bliżej Przedszkola” nr 127, s. 82.

Ważnymi dokumentami dla nauczycieli są akty prawa miejscowego wydawane przez organy prowadzące daną placówkę. Oznacza to, że zadania i kompetencje organu prowadzącego może wykonywać rada gminy lub rada powiatu lub sejmik województwa, w zależności ich zadań własnych. Do istotnych przepisów prawa miejscowego należą te, związane z regulaminem wynagradzania oraz ustalenia dotyczące obowiązkowego wymiaru godzin nauczycieli, pedagogów, psychologów i logopedów.

Statuty przedszkola lub szkoły określają zakres zadań nauczycieli. Wynikają one z zapisów znajdujących się w Karcie Nauczyciela. Warto, żeby osoby przygotowujące się do pełnienia zawodu nauczyciela miały świadomość, do czego zobowiązują ich przepisy prawa oświatowego. Ponadto w każdej placówce szkolnej obowiązują akty prawa wewnętrznego. Są to uchwały organów takich jak: rada pedagogiczna, rada szkoły, rada rodziców, jak i zarządzenia dyrektora.

Nauczyciel jest więc zobowiązany, aby rzetelnie realizować zadania, przypisane zajmowanemu przez niego stanowisku, jak również te, związane z realizacją funkcji dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej. Jednocześnie musi dbać o zapewnienie podopiecznym bezpieczeństwa w czasie przebywania dzieci w placówce. Ważnym zadaniem nauczyciela jest wspieranie każdego ucznia w jego rozwoju. To nakłada na nauczyciela obowiązek zdobycia wiedzy o każdym dziecku i takie śledzenie funkcjonowania uczniów, aby jak najszybciej zobaczyć słabe ich strony i je wspierać oraz spostrzec mocne strony i je rozwijać. Nauczyciel ma za zadanie wychowywanie patriotyczne młodzieży, w atmosferze wolności sumienia i poszanowania każdego człowieka. Jak również kształtowanie postaw moralnych i obywatelskich. Z Karty Nauczyciela wynika także obowiązek nauczyciela do zmierzania w kierunku pełnego własnego rozwoju osobowego.

Młodzi ludzie przygotowujący się do zawodu powinni zdawać sobie sprawę z faktu, że nauczyciele w przedszkolach i szkołach publicznych na ogół nie otrzymują wyszczególnionego zakresu obowiązków, czy czynności, jakie mają realizować. Te kwestie są zamieszczone w statucie i to ten dokument jest obowiązujący dla pracowników. Jednocześnie należy mieć na względzie, że oprócz wyszczególnionych tam czynności do obowiązków nauczyciela należy wykonywanie innych prac zleconych przez dyrektora. W czasie realizacji praktyk należy zarówno wnikliwie przeczytać statut placówki, jak i dobrze przyjrzeć się zakresowi obowiązków, jakie realizują poszczególni nauczyciele. Dzięki temu młody nauczyciel nie będzie zdziwiony, że do jego czynności nie należy jedynie samodzielne właściwe poprowadzenie zajęć.

NAWIĄZYWANIE BUDUJĄCYCH RELACJI Z WYCHOWANKAMI

Jako przyszli nauczyciele, osoby odbywające praktyki powinny zdawać sobie sprawę z tego, jak ważne jest dobre porozumienie ze swoimi podopiecznymi. Efektywna komunikacja mimo stałego używania przez nas języka ojczystego, nie jest wcale prosta do osiągnięcia. Warto zwracać uwagę na to, w jaki sposób porozumiewamy się z innymi, jak odbieramy nadawane przez nich komunikaty i czy sami jesteśmy właściwie zrozumiani. Dzięki umiejętnościom koncentrowania się na swoich i cudzych emocjach, pojmowania rzeczywistej intencji naszego rozmówcy, jak również umiejętności takiego wyrażania swojej opinii, która nie rani innych, ani nie pozostawia niedopowiedzeń, lepiej rozumie się uczniów, ich trudności, lepiej się im przekazuje nie tylko wiedzę, lecz także sugestie co do funkcjonowania. To zaś sprawia, że nasi podopieczni odnoszą lepsze wyniki, co niewątpliwie satysfakcjonuje nas samych.

Komunikacja przebiega w dwóch podstawowych wymiarach: interpersonalnym, czyli międzyludzkim i intrapersonalnym, czyli wewnątrz nas samych. W komunikacji role nadawcy i odbiorcy pełnione są przemiennie, o czym czasem zapominają nauczyciele, chcąc być tylko nadawcami komunikatów.

Herbert Paul Grice¹⁸ opisał reguły dotyczące komunikacji językowej, których stosowanie może zapewnić sukces w komunikacji.

---

¹⁸ H.P. Grice za: Gordon T. (2004). *Wychowanie bez porażek w szkole*. Warszawa, s. 75–78.

Rycina 1. Reguły komunikacji językowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie T. Gordon (2004), s. 75–78.

Należą do nich:

- Reguła jakości, która polega na mówieniu prawdy, nie ukrywaniu informacji i nie manipulowaniu nią;
- Reguła ilości, związana jest z mówieniem na temat i unikaniu powtórzeń, czy zbędnych przerw;
- Reguła odniesienia, mówi o byciu konkretnym, przekazywaniu takiej informacji, która jest potrzebna, bez stosowania dygresji i niepotrzebnych ozdobników;
- Reguła sposobu, która polega na budowaniu poprawnej pod względem gramatycznym i stylistycznym wypowiedzi;
- Reguła spójności, związana jest z logiką wypowiedzi i koniecznością nawiązywania do wypowiedzi rozmówcy;
- Reguła kooperacji, czyli współdziałanie z rozmówcą, a nie tylko chęć osobistego zaistnienia, poprzez swoją wypowiedź. Jest to nadrzędna reguła komunikacji. Według J. Sakowskiej sztuka dobrego porozumiewania się wymaga znajomości emocji, ich wyrażania oraz umiejętności słuchania¹⁹. Emocje to nic innego jak nasza subiektywna reakcja na wydarzenie, która pozostaje pod wpływem myśli, a dodatkowo istotnie wpływa na fizjologię naszego organizmu oraz wybór sposobu zachowania się w zaistniałej sytuacji. Dzieci poznają emocje przede wszystkim w wyniku kontaktu z innymi ludźmi. Najważniejsze w procesie uczenia się gospodarowania emocjami są więc:
  - świadomość własnych stanów emocjonalnych (w tym ich fizjologicznych i wizualnych oznak),
  - świadomość przeżywania emocji przez inne osoby.

¹⁹ J. Sakowska (1999). *Szkoła dla rodziców i wychowawców*. Warszawa.

Nasz mózg jest skonstruowany w ten sposób, aby doświadczać emocji na dwóch poziomach. Na poziomie podstawowym odbierane i wysyłane są „spontaniczne”, fizjologiczne objawy emocji, jak na przykład przyływ adrenaliny czy przyspieszone bicie serca, pojawiające się gdy przeżywamy radość lub doświadczamy lęku. Te zaprogramowane na poziomie podstawowym reakcje emocjonalne pojawiają się u dziecka już w pierwszych dniach jego życia. Poziom wyższy natomiast odpowiada za świadome przeżycia emocjonalne, czyli te modyfikowane kulturą, sposobem myślenia i nawykami osoby. I to właśnie ten drugi poziom potrzebuje bardzo dużo czasu na ukształtowanie się²⁰.

W relacjach z innymi ważne jest, by umieć rozpoznawać i akceptować to, co czujemy i co czuje drugi człowiek. Dzięki takiej wiedzy łatwiej możemy kierować swoim zachowaniem. Co to oznacza dla studentów przygotowujących się do nauczycielskiej pracy? Otóż zanim podejmie się pracę, warto przyjrzeć się samemu sobie w różnych sytuacjach. Podczas praktyk dobrze jest ze zrozumieniem obserwować także własne poczynania oraz starać się postępować zgodnie z następującymi zasadami:

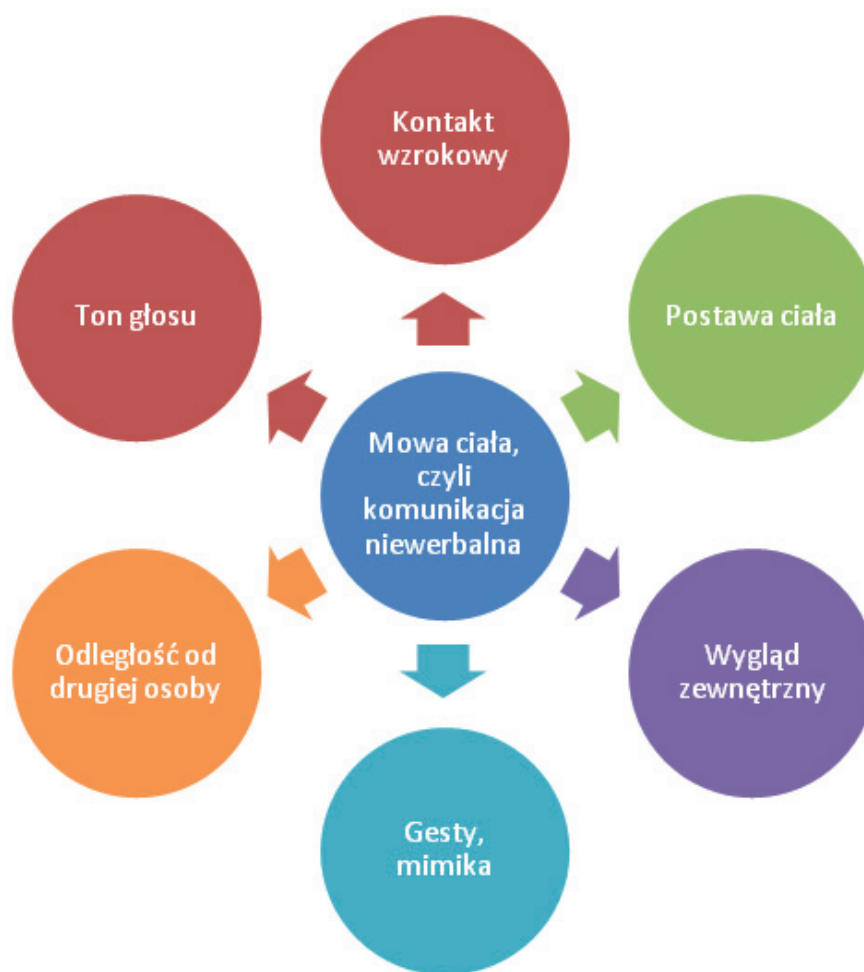
- Znaj i stosuj techniki relaksacyjne, dzięki temu łatwiej osiągniesz potrzebny dystans, aby spokojnie rozważyć sytuację.
- Nigdy nie działaj pod wpływem emocji, ponieważ zarówno euforia, jak i złość, nie służą podejmowaniu korzystnych decyzji, co może skutkować popełnianiem błędów.
- Przyznawaj się do błędów, wyjaśnianie uczniom swoich nie zawsze dobrych zachowań, sprzyja dobrym relacjom i budowaniu wzajemnego szacunku.
- Bądź autentyczny, gdyż tylko szczerłość z uczniami daje pozytywne efekty. Nie zawsze mamy dobry dzień, czasem zabraknie nam cierpliwości i wtedy warto wyjaśnić, jak się czujemy i co w związku z tym musimy zrobić.

Pamiętajmy, że budowanie właściwych relacji międzyludzkich należy zacząć od siebie, od poznawania swoich emocji i umiejętności nie tylko ich rozpoznawania, lecz także działania zgodnie z nimi (oczywiście, to nie znaczy, że to emocje mają rządzić naszym zachowaniem). Bardzo ważną umiejętnością związaną z zagadnieniem komunikacji jest odczytywanie przeżyć drugiej osoby. Bowiem to zachowanie dorosłych jest wskazówką dla dzieci i młodzieży, jak radzić sobie z emocjami, jak je wyrażać w sposób akceptowany społecznie.

W komunikacji bardzo ważne miejsce zajmuje mowa ciała. To nic innego niż komunikaty wyrażane niewerbalnie, czyli bez słów. Pamiętajmy, że im młodsze dziecko tym więcej informacji czerpie z kontaktu wzrokowego, postawy dorosłego, jego tonu głosu, obserwowanych gestów, mimiki, wyglądu, czy wyczuwanych emocji.

---

²⁰ A. Gąstoł, A. Jegier (2012). *Mój złośnik, czyli jak nauczyć dzieci mądrego radzenia sobie ze złością*. Warszawa, s. 16–17.

Rycina 2. Mowa ciała – elementy komunikacji niewerbalnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Patterson, 2011.

Ważną kwestią, z której powinni zdawać sobie sprawę szczególnie osoby przygotowujące się do zawodu nauczyciela jest proksemika, czyli strefy dystansu komunikacyjnego. Należą do nich:

- strefa intymna (15 cm – 45 cm): strefa bliskiego kontaktu fizycznego, pozwalająca na okazywanie czułości;
- strefa osobista (46 cm – 1,2 m): strefa codziennych kontaktów społecznych z osobami znanymi ze szkoły, z pracy;
- strefa społeczna (1,2 m – 3,6 m): strefa kontaktów z ludźmi, których nie znamy zbyt dobrze, ale z różnych względów nawiązujemy z nimi kontakt, np. ktoś pyta nas o drogę, pani w sklepie itp.
- strefa publiczna (powyżej 3,6 m): strefa kontaktów z grupą ludzi, np. wystąpienia²¹.

Warto zwrócić uwagę nie tylko na to, jak my wyznaczamy granice w kontaktach z uczniami, lecz także, jak oni czują się, gdy jesteśmy blisko. Należy pamiętać, że dobre samopoczucie naszych wychowanków będzie skutkowało lepszą pracą, dlatego należy rozpoznać preferowaną przez nich odległość w kontakcie z dorosłym.

²¹ A. Patterson (2011). *Więcej niż słowa. Potęgą komunikacji niewerbalnej*. Gdańsk.

Motywowanie dzieci do nauki

Każde dziecko ma wrodzoną potrzebę rozwoju, rozumienia siebie i swojego otoczenia, zdobywania coraz większej wiedzy oraz bycia samodzielnym i skutecznym. Korzystając z dorobku psychologii rozwojowej, szkoła może w sposób wszechstronny zaspokajać te potrzeby zwiększając dziecięcą motywację do uczenia się.

Motywacja to ciągły proces, czyli stałe dbanie o wzmacnianie pozytywnych zachowań, weryfikowanie naszej wiedzy o potrzebach uczniów i stawianie takich celów i zadań, które stanowią odpowiedź na zaobserwowane potrzeby. Zarówno pochwała, jak i krytyka udzielona we właściwy sposób może stanowić skuteczną motywację do dalszego działania lub jego zmiany.

Chwaląc lub krytykując pamiętajmy, aby:

- dokonać wnikliwej analizy aktualnej sytuacji;
- określić potrzeby naszego podopiecznego (w jaki sposób udzielić pochwały);
- stworzyć przyjazną atmosferę (bezpieczeństwa i zaufania);
- przekazać informację w sposób jasny i konkretny;
- pamiętać o znaczeniu mowy ciała (zwrócenie uwagi na ton głosu, postawę, odległość itp.);
- aktywnie słuchać i obserwować reakcje ucznia;
- w przypadku sytuacji spornych wspólnie szukać rozwiązań;
- osiągnąć porozumienie, co do dalszej pracy lub zachowania²².

Nauka staje się coraz atrakcyjniejszą formą spędzania czasu. W przedszkolu i szkole dbamy o to, by dziecko miało, jak najlepsze warunki dla rozwoju właściwej i zdrowej motywacji do nauki. Pomagają w tym nowoczesne podręczniki, które w sposób klarowny prezentują treści, dzieląc je na materiały podstawowe i dodatkowe. Pomocne jest wzbogacanie książkowej wiedzy zróżnicowanymi doświadczeniami, eksperymentami i materiałami medialnymi. Poszerzaniu treści nabywanych w szkole sprzyja także mobilna nauka oraz zastosowanie tabletów i tablic interaktywnych wraz z aplikacjami.

Zwiększenie atrakcyjności pomocy edukacyjnych poprzez użycie bogactwa kolorów (jak w przypadku zastosowania patyczków do liczenia, linijek z tabliczką mnożenia) i technologii (okulary 3D, dzięki którym dziecko może zobaczyć głębię w ilustracji, np. warstw lasu, obiegu wody w przyrodzie czy układu słonecznego), także sprzyja motywacji do nauki i samodzielnemu sięganiu przez dziecko do materiałów edukacyjnych.

Jednak nawet w najlepiej wyposażonej szkole najważniejszą rolę odgrywa nauczyciel. To on sprawia, że każdy z uczniów ma możliwość odniesienia sukcesu czy otrzymania wyróżnienia. Najważniejsze dla rozbudzania dziecięcej motywacji są więc oparte na zaufaniu i zrozumieniu relacje pomiędzy dzieckiem, rodzicami i nauczycielem. Współpraca pomiędzy nimi staje się gwarantem, że dziecko w procesie edukacji otrzyma to, co najwartościowsze i najlepsze dla niego jako indywidualności.

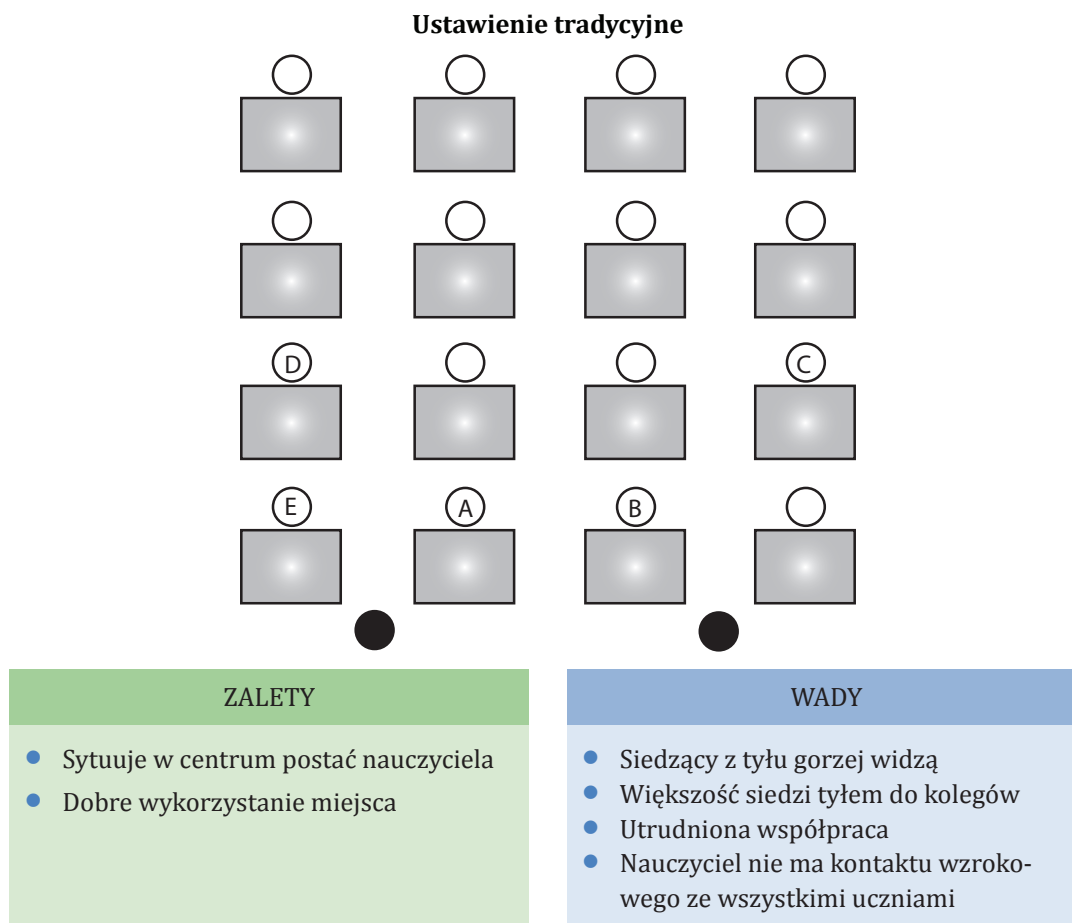
Osiągnięcie celów kształcenia i wychowania jest możliwe po spełnieniu niezbędnych warunków. Przede wszystkim podczas planowania zajęć nauczyciel musi uwzględniać indywidualne i społeczne potrzeby dzieci oraz stwarzać atmosferę sprzyjającą uczeniu

²² R. Bee, F. Bee (2002). *Feedback*. Warszawa.

się. Każde zajęcia powinny, w miarę możliwości, wykorzystywać aktywność własną dzieci w poznawaniu świata, co pozwoli uczniom na samodzielne odkrywanie i zdobywanie wiedzy i umiejętności. Nauczyciel organizując sytuacje dydaktyczne, umożliwia dziecku uczenie się w indywidualnym i grupowym działaniu.

Każde zajęcia edukacyjne wymagają określenia ich celów ogólnych i szczegółowych, przewidywania ich przebiegu, wyznaczenia metod i form pracy oraz zaplanowania roli każdego ucznia.

Ważne jest także dobre zorganizowanie miejsca pracy ucznia. Należy pamiętać, że sala lekcyjna powinna być urządzona funkcjonalnie, tak aby sprzyjała nabywaniu wiedzy i umiejętności przez uczniów i nie rozpraszała ich uwagi podczas pracy. Uczniowie zaś powinni być wdrożeni do dbania o nią i nauczeni zasady odkładania rzeczy na swoje miejsce. Jednak nie zawsze warto stosować tradycyjne ustawienie krzeseł. Wszystko zależy od warunków, tematu, rodzaju zajęć oraz liczby uczestników²³.

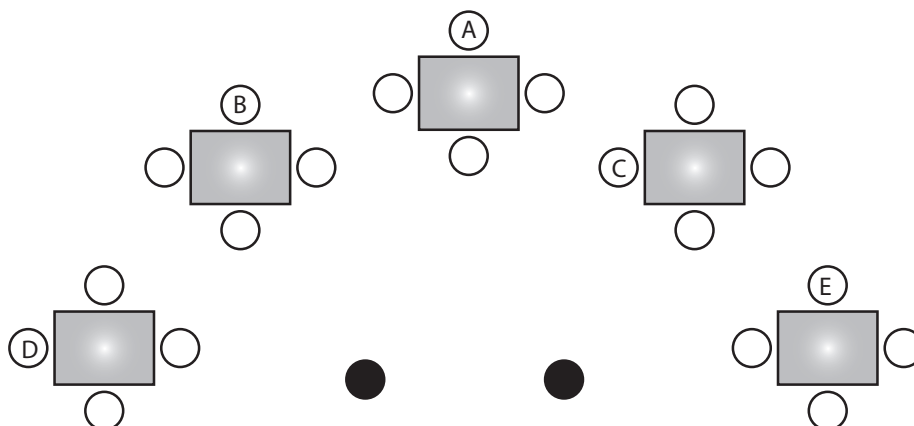

Rycina 3. Ustawienie tradycyjne – wady i zalety

Źródło: opracowanie własne na podstawie H. Dzierzowska (2005).

²³ H. Dzierzowska (2005). *Nauczanie nauczycieli. Podręcznik dla edukatorów i dyrektorów szkół*. Warszawa.

Ustawienie „Bistro”

ZALETY

- Nauczyciel jest dostępny dla każdej grupy
- Praca zespołowa
- Uczniowie skoncentrowani na pracy grupowej – warsztatowej

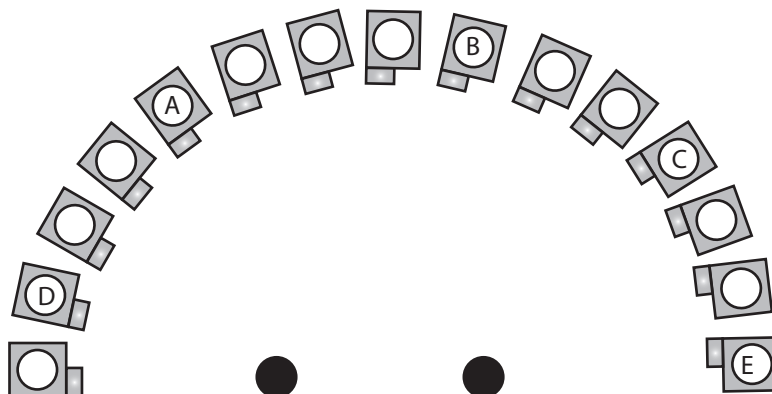
WADY

- Utrudniony kontakt wzrokowy z nauczycielem i innymi uczniami
- Utrwalony schemat pracy w grupie sprzyja tworzeniu się małych podgrup „małych klik”

Rycina 4. Ustawienie „Bistro” – wady i zalety

Źródło: opracowanie własne na podstawie H. Dzierzgowska (2005).

Ustawienie w półokręgu

ZALETY

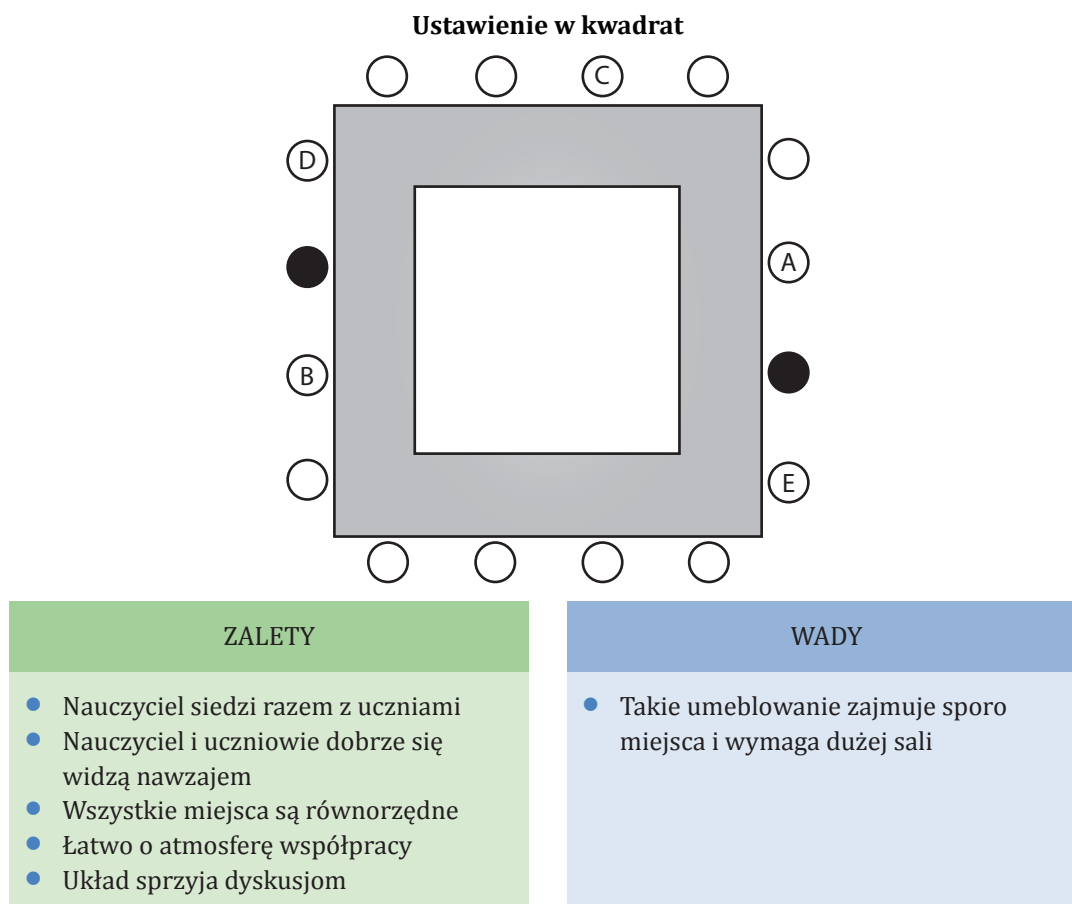
- Nauczyciel siedzi naprzeciwko uczniów
- Nauczyciel i uczniowie dobrze się widzą nawzajem
- Dobrze widoczne są pomoce dydaktyczne
- Łatwo o atmosferę współpracy
- Układ sprzyja dyskusjom

WADY

- Takie umebłowanie zajmuje sporo miejsca

Rycina 5. Ustawienie w półokręgu – wady i zalety

Źródło: opracowanie własne na podstawie H. Dzierzgowska (2005).

Rycina 6. Ustawienie w kwadrat – wady i zalety

Źródło: opracowanie własne na podstawie H. Dzierzgowska (2005).

Sposoby osiągnięcia celów kształcenia i wychowania mieszczą się w trzech obszarach problemowych. Należą do nich:

I. Poznanie ucznia

- Przeprowadzenie diagnozy wiedzy i umiejętności dziecka rozpoczynającego naukę w klasie pierwszej.
- Poznanie osobowości ucznia, jego postawy wobec uczenia się oraz preferencji w zakresie stylu uczenia się.
- Poznanie środowiska rodzinnego ucznia i warunków uczenia się oferowanych przez dom rodzinny.
- Bieżąca kontrola i ocena postępów ucznia.

II. Dostosowanie wymagań do możliwości ucznia

- Rozpoznanie specyficznych potrzeb edukacyjnych.
- Uzyskanie dodatkowych informacji od specjalistów.
- Powołanie zespołu.
- Prowadzenie dokumentacji zgodnie z rozporządzeniem MEN.
- Dostosowanie wymagań do potrzeb i możliwości ucznia.

III. Kontakty szkoły z rodzicami/opiekunami dziecka

- Informowanie rodziców/opiekunów o postępach ucznia.
- Wsparcie pedagogiczne rodziców/opiekunów.
- Wspólne ustalanie zasad pracy z dzieckiem.

Nieprawidłowości w rozwoju dzieci

Młody człowiek stając przed grupą dzieci, musi się zmierzyć z nie lada wyzwaniem. Mimo iż dzieci w klasie mają rocznikowo tyle samo lat, każde jest inne. Część dzieci wymaga dodatkowych działań, ze względu na zaburzenia występujące w ich rozwoju. Rozwój dziecka warunkują czynniki biologiczne i środowiskowe, a wpływ na jego przebieg ma proces edukacji oraz aktywność własna. Każde dziecko rozwija się w innym tempie, w odmiennych warunkach środowiskowych, różni się od swoich rówieśników cechami fizycznymi i psychicznymi. Czynniki te mogą wzmacniać lub opóźniać tempo i rytm rozwoju dziecka oraz wywoływać niepożądane skutki – zaniedbania w rozwoju, zaburzenia, deficyty.

W rozwoju psychofizycznym dzieci często występują dysharmonie i opóźnienia wynikające z nierównomiernego tempa i rytmu rozwoju – w porównaniu z normą mówimy o rozwoju przedwczesnym i rozwoju opóźnionym. Gdy tempo rozwoju jest różne w poszczególnych dziedzinach, mówimy o różnicach w rytmie rozwojowym. W każdej sferze dziecko może wykazywać rozwój przeciętny, opóźniony, przyspieszony²⁴.

Zaburzenia psychoruchowe objawiają się nieharmonijnym rozwojem dziecka bądź jego opóźnieniem, co prowadzi do zaburzeń i deficytów danej sfery rozwojowej.

Opóźnienia i deficyty rozwoju ruchowego

Zaburzenia rozwoju ruchowego w zakresie **motoryki dużej** przejawiają się:

- małą aktywnością ruchową;
- ogólną niezręcznością ruchową, brakiem precyzji ruchów;
- brakiem koordynacji ruchów przy współdziałaniu różnych grup mięśniowych;
- unikaniem zabaw ruchowych;
- trudnościami w utrzymaniu równowagi w czasie zabaw i ćwiczeń gimnastycznych (stanie, skakanie na jednej nodze, przejście po równoważni);
- nieprawidłową koordynacją wzrokowo-ruchową podczas wykonywania czynności oraz w zabawach kontrolowanych przez wzrok (gra w klasy, rzuty do celu), a także przy naśladowaniu demonstrowanego ruchu²⁵.

Zaburzenia w zakresie małej motoryki uwidaczniają się poprzez:

- opóźnienie rozwoju praktyki (ruchów narzędziowych), brak precyzji ruchów drobnych,
- problemy w czynnościach samoobsługowych – niezręczność przy ich wykonywaniu, małą samodzielność, zwolnione tempo;
- trudności w budowaniu z klocków;
- niszczenie, upuszczanie zabawek oraz przedmiotów codziennego użytku;
- nieprawidłowe trzymanie ołówka, kredki, pędzla; niechęć do zajęć plastycznych;
- nieprawidłowe posługiwanie się nożyczkami; niezręczne wycinanie, szarpanie papieru;

²⁴ S. Włoch, A. Włoch (2009). *Diagnoza całościowa w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*. Warszawa, s. 37.

²⁵ Tamże, s. 43.

- przy nadmiernym napięciu mięśniowym ruchy dziecka są mało precyzyjne, „kanciaste”, ruchy ręki są gwałtowane; występuje zbyt silny nacisk ołówka, kredki; często dochodzi do łamania ołówka, kredki oraz darcia papieru; linie rysunku są grube lecz przerywane, w rysunkach przeważają linie proste (mało lub brak linii kolistych, falistych);
- trudności z utrzymaniem kredki, ołówka przy małym napięciu mięśniowym; linie rysunku są ledwie widoczne, linie proste są nierówne, przerywane lub faliste; przeważają rysunki drobne, małe;
- niewłaściwe rozmieszczenie rysunku na kartce papieru, rysowanie przedmiotów I postaci małych, nieproporcjonalnych;
- synkinezy (współruchy) występujące w sytuacjach wymagających wysiłku i precyzji, np. przy rysowaniu występują ruchy tułowia, szyi, głowy, języka;
- trudności w opanowaniu kreślenia szlaczków, odwzorowywaniu określonych kształtów²⁶;
- zaburzoną lateralizację, czyli brak funkcjonalnej dominacji jednej ze stron ciała, która objawia się w lateralizacji słabej i nieustalonej – trudnościami w orientacji w lewej i prawej stronie swojego ciała, zakłóceniami orientacji przestrzennej, opóźnionym rozwojem sprawności ruchowej, problemami w odwzorowywaniu kształtów i figur geometrycznych, myleniem liter i cyfr o podobnym kształcie, lecz inaczej ułożonych w przestrzeni, w lateralizacji niejednorodnej (skrzyżowanej) – zaburzeniami spowodowanymi brakiem współdziałania oka i ręki (koordynacji wzrokowo-ruchowej) ujawniającymi się w czasie rysowania oraz pisanie i czytania²⁷.

Zaburzona lateralizacja wraz z zaburzeniami koordynacji wzrokowo-ruchowej i orientacji przestrzennej powodują, że podczas czytania dzieci przeskakują litery, zmieniają ich kolejność, opuszczają sylaby, wyrazy, przestawiają cyfry. W czasie pisania pojawia się tzw. pismo lustrzane, litery są niekształtne, brak im właściwych proporcji, nie utrzymują się w liniaturze²⁸.

Zaburzenia procesów poznawczych

Zaburzenia funkcji wzrokowych powodują trudności z:

- dostrzeganiem różnic i podobieństw między podobnymi, lecz nie takimi samymi przedmiotami, obrazkami, układami przestrzennymi;
- rozpoznawaniem przedmiotów i znaków o podobnej wielkości i kształcie;
- opisywaniem obrazka; dostrzeganie małej liczby elementów powoduje trudności ze zrozumieniem treści ilustracji;
- zachowaniem prawidłowego kierunku rysowania wzorów graficznych, szlaczków;
- spostrzeganiem i zapamiętywaniem obrazu graficznego liter i cyfr;
- przyswojeniem pojęć i operowaniem w zakresie stosunków przestrzennych;

²⁶ Tamże, s. 46–47.

²⁷ M. Cyran-Prus, E. Matych (2007). Zaburzenia lateralizacji. W: E.M. Skorek (red.), *Terapia pedagogiczna*. Kraków, s. 76–77.

²⁸ A. Sawa (1987). *Jeżeli dziecko źle czyta i pisze*. Warszawa, s. 75.

- określaniem wzajemnego położenia przedmiotów w przestrzeni;
- wykonywaniem rysunków i czynności konstrukcyjnych wymagających rozpoznawania stosunków przestrzennych.²⁹

Zaburzenia analizy i syntezy słuchowej powodują trudności z:

- rozróżnianiem głosów i odgłosów;
- słuchaniem opowiadań i głośnego czytania;
- zapamiętywaniem i odtwarzaniem piosenek, wierszy, ciągów wyrazów;
- odtwarzaniem melodii i rytmów piosenek;
- rozumieniem złożonych poleceń słownych;
- wyodrębnianiem wyrazów w zdaniu;
- dzieleniem wyrazów na sylaby oraz składaniem wyrazów z sylab;
- wyodrębnianiem głosek w nagłosie i wygłosie;
- wysłuchiwaniem głosek w wyrazach i scalaniem głosek w całość tworzącą wyraz;
- różnicowaniem głosek o podobnym brzmieniu: t-d, k-g, p-b itp.
- rozpoznawaniem i tworzeniem rymów;
- analizowaniem struktury fonologicznej wyrazów³⁰.

Dziecko mające mowę opóźnioną lub częściowo zaburzoną cechuje się:

- późnym wykształceniem się mowy zdaniowej;
- ubogim słownictwem czynnym i biernym;
- utrzymywaniem się mowy niegramatycznej;
- problemami z formułowaniem dłuższych wypowiedzi;
- małą aktywnością werbalną: małomównością, nieśmiałością wypowiedzi, niechęcią do nawiązywania kontaktów słownych i mowy spontanicznej³¹.

Objawami zaburzeń procesu myślenia są trudności w:

- dokonywaniu porównań według cech jakościowych i ilościowych;
- szeregowaniu przedmiotów;
- kojarzeniu faktów (w rzeczywistości i na obrazkach) dotyczących sytuacji spostrzeżonych aktualnie z faktami poprzednimi;
- rozumieniu związków zachodzących między przedmiotami i zjawiskami;
- interpretacji obrazków i historyjek obrazkowych;
- rozumieniu instrukcji do gier i układanek;
- rozwiązywaniu zagadek, prostych rebusów;
- rozumieniu pojęć oraz poleceń³².

Zaburzenia procesów społeczno-emocjonalnych

O niedojrzałości emocjonalnej świadczy nasilenie i rodzaj reakcji dziecka odbiegający od normy dla danego wieku.

Dzieci te cechuje:

²⁹ S. Włoch, A. Włoch, dz. cyt., s. 56-57.

³⁰ Tamże, s. 62.

³¹ Tamże, s. 66.

³² Tamże, s. 70.

- mała samodzielność i niska aktywność;
- szukanie stałego kontaktu z osobą dorosłą;
- niezdolność do pokonywania najmniejszych trudności;
- płaczliwość, grymaszenie, obrażanie się, wybuchy gniewu;
- egocentryzm, egoizm oraz potrzeba uznania i bycia w centrum uwagi;
- trudność we współdziałaniu w zabawie z rówieśnikami, popadanie w konflikty;
- niechęć do podporządkowania się określonym regułom;
- brak gotowości podejmowania w zabawach ról mniej atrakcyjnych;
- trudność podporządkowania się poleceniom wydawanym całej grupie;
- ograniczona zdolność do przewidywania następstw swoich czynów³³.

Zahamowanie emocjonalne, zwane również obojętnością uczuciową, może być połączone z postawą lękową i zahamowaniem rozwoju psychoruchowego.

Cechy zachowań wskazujące na nieprawidłowości w rozwoju emocjonalnym dziecka, to:

- nieśmiałość w podejmowaniu decyzji i nawiązywaniu kontaktów;
- niezdolność do nawiązywania kontaktów z osobami dorosłymi;
- zamknięcie się w sobie, smutek, wysoki poziom lęku,
- częste wycofywanie się z zabaw i wykonywanych zadań;
- niepewność swoich możliwości i umiejętności;
- wysoka wrażliwość na ocenę rówieśników i nauczyciela³⁴.

Zachowania agresywne u dzieci przyjmują różne formy. Przedmiotem agresji mogą być osoby dorosłe, dzieci, zwierzęta oraz przedmioty.

Najczęściej można zaobserwować postacie agresji:

- agresję fizyczną: kopanie kolegów lub przedmiotów, uderzanie lub bicie, rzucanie przedmiotami, niszczenie ich i wyładowywanie na nich gniewu i złości, przeszkadzanie kolegom w zabawie i innych czynnościach;
- agresję słowną: przezywanie, wyśmiewanie, odgrażanie się i zachęcanie do agresji; skarżenie;
- autoagresję: szczypanie się, bicie głową o przedmioty, mówienie o sobie w sensie negatywnym; niezadowolenie z siebie³⁵.

Zdolność koncentracji, pamięć, percepcja, sprawność i umiejętność przystosowania społecznego to sfery psychiki dziecka, których zaburzona aktywność znacznie utrudnia prawidłowe funkcjonowanie w roli ucznia. Do nauczyciela należy zauważenie występujących trudności oraz zaproponowanie właściwej pomocy.

³³ M. Bogdanowicz (1985). *Psychologia kliniczna dziecka w wieku przedszkolnym*. Warszawa, s. 193–197.

³⁴ S. Włoch, A. Włoch, dz. cyt., s. 79.

³⁵ Tamże, s. 85.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla Dzieci ze Specjalnymi Potrzebami Edukacyjnymi (SPE)

Zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach pomoc psychologiczno-pedagogiczna polega w szczególności na:

- 1) diagnozowaniu środowiska ucznia;
- 2) rozpoznawaniu potencjalnych możliwości oraz indywidualnych potrzeb ucznia i umożliwianiu ich zaspokojenia;
- 3) rozpoznawaniu przyczyn trudności w nauce i niepowodzeń szkolnych;
- 4) wspieraniu ucznia z wybitnymi uzdolnieniami;
- 5) organizowaniu różnych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- 6) podejmowaniu działań wychowawczych i profilaktycznych wynikających z programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki, o których mowa w odrębnych przepisach, oraz wspieraniu nauczycieli w tym zakresie;
- 7) prowadzeniu edukacji prozdrowotnej i promocji zdrowia wśród uczniów, nauczycieli i rodziców;
- 8) wspieraniu uczniów, metodami aktywnymi, w dokonywaniu wyboru kierunku dalszego kształcenia, zawodu i planowaniu kariery zawodowej oraz udzielaniu informacji w tym zakresie;
- 9) wspieraniu nauczycieli w organizowaniu wewnątrz-szkolnego systemu doradztwa oraz zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu;
- 10) wspieraniu nauczycieli i rodziców w działaniach wyrównujących szansę edukacyjne ucznia;
- 11) udzielaniu nauczycielom pomocy w dostosowaniu wymagań edukacyjnych wynikających z realizowanych przez nich programów nauczania do indywidualnych potrzeb psychofizycznych i edukacyjnych ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia i odchylenia rozwojowe lub specyficzne trudności w uczeniu się, uniemożliwiające sprostanie tym wymaganiom;
- 12) wspieraniu rodziców i nauczycieli w rozwiązywaniu problemów wychowawczych;
- 13) umożliwianiu rozwijania umiejętności wychowawczych rodziców i nauczycieli;
- 14) podejmowaniu działań mediacyjnych i interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych³⁶.

Zadania te są realizowane we współpracy z rodzicami, nauczycielami i innymi pracownikami szkoły lub placówki, poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, innymi przedszkolami, szkołami i placówkami, podmiotami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży.

17 listopada 2010 r. weszło w życie nowe Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. Według rozporządzenia pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych

³⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 stycznia 2003 r.

ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających w szczególności z:

- niepełnosprawności;
- niedostosowania społecznego;
- zagrożenia niedostosowaniem społecznym;
- szczególnych uzdolnień;
- specyficznych trudności w uczeniu się;
- zaburzeń komunikacji językowej;
- choroby przewlekłej;
- sytuacji kryzysowych lub traumatycznych;
- niepowodzeń edukacyjnych.
- zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego, kontaktami środowiskowymi;
- trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą.

Pomocą psychologiczno-pedagogiczną są objęci także wszyscy uczniowie mający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, a także uczniowie objęci indywidualnym nauczaniem, jeżeli zachodzi taka potrzeba.

Orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydawane są uczniom:

- niesłyszącym i słabosłyszącym;
- niewidomym i słabowidzącym;
- z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją;
- z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym;
- z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera;
- z niepełnosprawnościami sprzężonymi;
- niedostosowanym społecznie lub zagrożonym niedostosowaniem społecznym.

Nauczaniem indywidualnym objęte są dzieci i młodzież, których stan zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczanie do szkoły³⁷.

Ta forma nauczania przeznaczona jest dla uczniów poważnie chorych, z ciężkimi urazami, po wypadkach, operacjach itp. Decyzja o objęciu ucznia nauczaniem indywidualnym jest wydawana na wniosek dyrektora szkoły, do której uczęszcza uczeń na podstawie orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania wydanego przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej lub innej publicznej poradni specjalistycznej oraz na wniosek rodziców. Decyzja jest wydawana w porozumieniu z organem prowadzącym szkołę.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w szkole jest udzielana z inicjatywy:

- ucznia;
- rodziców ucznia;
- nauczyciela, wychowawcy grupy wychowawczej lub specjalisty prowadzącego zajęcia z uczniem;
- poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej,

³⁷ Ustawa o systemie oświaty, art. 71b ust. 1a.

- asystenta edukacji romskiej;
- pomocy nauczyciela³⁸.

W obszarze realizacji działań wspomagających rozwój dziecka ze SPE można wyróżnić dwa podejścia:

- podejście typu „dziecko ma problem, chcę mu pomóc”;
- podejście typu „ja mam problem z dzieckiem, muszę go rozwiązać”.

W pierwszym podejściu wspomaganie zmierza do zapewnienia dziecku możliwie najlepszych wyników do samodzielnego działania, stosownie do jego możliwości psychofizycznych indywidualnych potrzeb. W drugim podejściu na pierwszym planie jest niepełnosprawność inne zaburzenie oraz związane z tym trudności dla rodziców, nauczycieli i specjalistów. Pomagając dziecku na drodze do samodzielności nauczyciele winni mieć na względzie podejście pierwszego typu, w celu zapewnienia jak najlepszych warunków wzmocnienia ukształtowanych umiejętności dziecka i wspierania jego słabszych stron. W bezpośrednim kontakcie z uczniem ze SPE dobrze jest komunikować się w sposób sprzyjający rozwojowi dziecka. Konstrukcję płaszczyzny porozumiewania się można oprzeć na następujących zasadach:³⁹

- Staraj się usamodzielniać dziecko.
- Dostosuj sposób komunikowania się do możliwości psychofizycznych ucznia.
- Informuj ucznia o sposobie własnego rozumowania.
- Bądź dyskretny.
- Bądź konsekwentny w prezentowaniu wartości.
- Zachęcaj do działań twórczych.
- Inicjuj działania twórcze. Pobudzaj wyobraźnię.
- Utrzymuj porządek w swoim otoczeniu.
- Wsłuchuj się w racje ucznia.
- Podążaj za rozumowaniem ucznia.
- Podawaj i ćwicz z uczniem wszystkie metody pracy potrzebne do wykonania zadania.
- Nie pospieszaj ucznia.
- Bądź gotowy do zmiany sposobu działania.
- Prezentuj swoje poczucie humoru z umiarem.
- Dawaj przykłady dobrych rozwiązań.
- Wykorzystuj na bieżąco zdarzenia do formułowania przykładów pożądaných zachowań.
- Prezentuj przykłady różnych zachowań w takiej samej sytuacji.
- Pokazuj inne zachowania, jeżeli postępowanie ucznia wynika z przyjęcia przez niego negatywnego elementu w systemie wartości.
- Nawiązuj kontakty z uczniem w płaszczyźnie rzeczywistych trudnych sytuacji, z którymi ma do czynienia³⁹.

³⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 17 listopada 2010 r. § 5.

³⁹ B. Trochimiak (2010). *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Warszawa, s. 58.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna powinna być prowadzona za zgodą i we współpracy z rodzicami. Należy poinformować rodziców, że mogą korzystać w kontaktach z nauczycielami z:

- porad ogólnych i szczegółowych w zakresie uczenia się dziecka, sposobów pomocy w szkole i w domu oraz porad w sprawach wychowawczych;
- rozmów dotyczących uzupełniania przez ucznia braków w nauce spowodowanych chorobą, wyjazdem, trudnościami w zrozumieniu materiału i pomocy szkoły w tym zakresie; pogadanek i prelekcji na tematy związane z aktualną sytuacją uczniów, ich potrzebami rozwojowymi, psychicznymi i edukacyjnymi, z problematyką wychowawczą itp.; takie formy współpracy z rodzicami mogą prowadzić nauczyciele, psychologowie lub zapraszani specjaliści;
- zaproszeń na spotkania ze specjalistami, na którym będzie omawiana sytuacja ich dziecka i proponowane formy, czas i zakres pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej w szkole.

Dziecko mające trudności w nauce związane z występowaniem specyficznych potrzeb edukacyjnych powinno móc uczestniczyć w zajęciach wyrównawczych i reedukacyjnych. Jednocześnie wymaga to od nauczyciela umiejętności dokonywania zmian, modyfikowania, dopasowywania metod nauczania, form pracy i środków dydaktycznych tak, aby uczniowie ze specyficznymi trudnościami – pomimo istniejących różnic w możliwościach i potrzebach edukacyjnych – mogli rozwijać swoją wiedzę i umiejętności, by mogli zrealizować podstawę programową.

Dostosowanie procesu edukacyjnego do potrzeb ucznia obejmuje trzy obszary:

1. Warunki procesu edukacyjnego (zasady, metody, środki dydaktyczne).
2. Zewnętrzna organizacja nauczania (czas, miejsce).
3. Stosowanie takich kryteriów, metod i form egzekwowania wiedzy i umiejętności, które uwzględniają możliwości i ograniczenia rozwoju i funkcjonowania dziecka.

Podstawowe zasady pracy z uczniem ze specyficznymi potrzebami edukacyjnymi, po wnikliwym rozpoznaniu potrzeb danego ucznia, to:

- Wydłużenie czasu pracy podczas prac kontrolnych lub zmniejszenie liczby zadań.
- Dawanie możliwości wypowiedzi ustnych częściej niż pisemnych.
- Stworzenie warunków do poznawania polisensorycznego (wielozmysłowego).
- Wykorzystywanie ruchu podczas zajęć, co sprzyja uczeniu się dyslektyków.
- Zapowiadanie, nawet niewiele wcześniej, wypowiedzi ustnej przed klasą, tak żeby uczeń mógł się do niej przygotować emocjonalnie.
- Egzekwowanie i nagradzanie samodzielnej pracy ucznia w domu, co uczy go systematyczności i cierpliwości.
- Zwracanie uwagi na możliwości koncentracyjne ucznia oraz jego wydolność wysiłkową.
- Uwzględnianie, podczas oceniania, stosunku ucznia do przedmiotu, jego chęci, wysiłku, przygotowania do zajęć.

W jaki sposób można korzystnie oddziaływać na proces uczenia i jakimi cechami powinien się on charakteryzować? Proces uczenia powinien przebiegać z uwzględnieniem etapów rozwojowych, z których każdy charakteryzuje się zdolnością do podjęcia przez dziecko określonych działań. Bardzo ważne jest rozpoznanie, na jakim etapie rozwojowym znajduje się dziecko, aby nie dostarczać mu doświadczeń już niepotrzebnych (bo pewne schematy już powstały) lub jeszcze zbyt trudnych (gdy dostarczany „materiał” nie zostanie wykorzystany do budowy schematów). W tym celu konieczne jest przeprowadzenie diagnozy i ustalenie na jej podstawie indywidualnego tempa i poziomu rozwoju.

Proces uczenia małych dzieci trzeba organizować nie tylko w taki sposób, aby mieć na uwadze indywidualny poziom rozwoju, lecz także strefę najbliższego rozwoju⁴⁰. Zdaniem Lwa S. Wygotskiego⁴¹, ważne jest to, co dziecko potrafi wykonać z pomocą, dzięki naśladowictwu. Dziecko, budując schematy poznawcze, ma już pewną wiedzę i umiejętności. To, co dziecko potrafi wykonać samodzielnie, jest wskaźnikiem dojrzałości jego zdolności. Do ustalania tych kompetencji wykorzystujemy różnego typu testy i sprawdziany rozwoju, gdyż dziecko podchodzi do realizacji wyznaczonych w nich zadań samodzielnie⁴². Strefę najbliższego rozwoju ustalamy na podstawie tego, co dziecko już potrafi wykonać samodzielnie i tego, co potrafi wykonać we współpracy, poprzez naśladowanie.

Istotną kwestią pozostaje dopasowanie procesu uczenia do strefy najbliższego rozwoju. Jeśli dostarczymy dziecku doświadczeń do budowy schematów, które ono i tak już opanowało, nie uda nam się zintensyfikować jego rozwoju. Natomiast, gdy doświadczenia przekroczą strefę najbliższego rozwoju, zniechęcimy dziecko do podejmowania wysiłku. Należy pamiętać o tym, aby proces uczenia odbywał się w odpowiednich warunkach. Bardzo ważne, jeśli nie najważniejsze, jest stworzenie odpowiedniej atmosfery do pracy, wytworzenie prawidłowego, bezpiecznego kontaktu emocjonalnego. Dobór zadań powinien być zgodny z możliwościami dziecka, a czas pracy dostosowany do jego możliwości wysiłkowych. Jednocześnie należy stopniowo wydłużać czas koncentracji uwagi na zajęciach oraz motywować dziecko, przez zachętę i pochwałę, do podejmowania coraz trudniejszych zadań. Dziecko bywa często wręcz zalewane potokiem nowych, dodatkowych atrakcji w postaci zabawek czy też nadmiernej uwagi dorosłego. Zdezorientowane i zmęczone, wycofa się ze współpracy.

Zajęcia wspomagające rozwój pozwalają nie tylko na poprawę aktualnego stanu dziecka, lecz także – co może jeszcze ważniejsze – zapobiegają jego pogorszeniu oraz narastaniu zaburzeń, a to mogłoby zahamować proces chorobowy⁴³. Objawy wolniejszego czy nieharmonijnego rozwoju mogą pogłębiać się z wiekiem, im szybciej więc dziecko zostanie poddane terapii, tym większe prawdopodobieństwo, że uniknie się wielu powikłań w przyszłości. Podjęcie zajęć wspomagających rozwój pozwoli zmniejszyć różnice rozwojowe między dzieckiem a jego rówieśnikami, co umożliwi mu w przyszłości nawiązanie

⁴⁰ L.S. Wygotski (2002). Problem wieku rozwojowego. W: A. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II*. Poznań, s. 85.

⁴¹ Tamże, s. 85.

⁴² Tamże, s. 84.

⁴³ E. Reczek (1997). *Wczesna interwencja w Krakowie*. „Światło i Cienie”, nr 3.

34 lepszych kontaktów społecznych. Zaniechanie działań terapeutycznych może doprowadzić do nieodwracalnych szkód w rozwoju dziecka i uniemożliwić postępy rozwojowe na takim poziomie, który pozwoli na jego prawidłowe funkcjonowanie w grupie rówieśniczej.

Na rynku wydawniczym znajduje się wiele programów i metod dostosowanych do potrzeb dzieci wolniej i nieharmonijnie rozwijających się. Najczęściej wykorzystywane są: Metoda Ruchu Rozwijającego W. Sherborne, Metoda Dobrego Startu M. Bogdanowicz, Program rozwijający percepcję wzrokową M. Frostig i D. Horne⁴⁴.

Metoda Ruchu Rozwijającego Weroniki Sherborne⁴⁵ jest metodą niewerbalną, uaktywniającą język ciała i ruchu. Główną ideą metody Sherborne jest „(...) posługiwanie się ruchem jako narzędziem wspomaganie rozwoju psychoruchowego dziecka i terapii zaburzeń tego rozwoju”⁴⁶. Założeniem prezentowanej metody jest rozwijanie przez ruch świadomości swojego ciała, świadomości przestrzeni i działania w niej, rozwijanie umiejętności dzielenia przestrzeni z innymi ludźmi i nawiązywania z nimi bliskiego kontaktu oraz usprawnianie ruchowe. Dzięki ćwiczeniom dziecko poznaje swoją siłę i możliwości ruchowe, co sprawia, że zaczyna przejawiać większą inicjatywę i staje się bardziej twórcze.

Metoda Sherborne największy wpływ wywiera na sferę emocjonalną i motoryczną. Dzieci uczestnicząc w zajęciach, wyrażają wiele pozytywnych emocji. Równie dobrze metoda ta wpływa na rozwój poznawczy, szczególnie w zakresie orientacji w schemacie swojego ciała oraz twórczego podejścia do życia. W toku działania w grupie z rówieśnikami i osobami dorosłymi ulega poprawie także rozwój społeczny dziecka.

Metodę Dobrego Startu w opracowaniu Marty Bogdanowicz⁴⁷ najczęściej wykorzystuje się w usprawnianiu dzieci z dysharmoniami psychomotorycznymi. Celem metody jest przygotowanie do nauki pisania i czytania, a także pomoc dzieciom w wieku szkolnym, które wykazują trudności w czytaniu i pisaniu.

W prezentowanej metodzie istotną rolę odgrywają trzy elementy: element wzrokowy (wzory graficzne), słuchowy (piosenka) i motoryczny (wykonywanie ruchów w czasie odtwarzania wzorów graficznych zharmonizowanych z rytmem piosenki). Dlatego też często nazywa się ją metodą wzrokowo-słuchowo-motoryczną⁴⁸. Metoda Dobrego Startu uzupełnia inne metody oddziaływania pedagogicznego, dlatego powinna być stosowana razem z zajęciami plastycznymi, ruchowymi, dydaktycznymi, konstrukcyjnymi i umuzykalniającymi. Ćwiczenia prowadzone tą metodą składają się z trzech grup: ćwiczeń ruchowych, ruchowo-słuchowych i ruchowo-słuchowo-wzrokowych. Metoda Dobrego Startu, oprócz funkcji usprawniających, może również pełnić funkcje diagnostyczne. Pozwala orientacyjnie określić, które funkcje nie osiągnęły pożądanego poziomu sprawności, a tym samym pozwala podjąć szybkie działania korygujące rozwój dziecka. Metoda ta jest

⁴⁴ Szerszy opis metod znajduje się w książce: A. Jegier (2007). *Mądrze się bawię, dobrze się uczę. Przygotowanie dzieci niepełnosprawnych ruchowo do szkoły*. Gdańsk.

⁴⁵ M. Bogdanowicz, B. Kisiel, M. Przasnyska (1994). *Metoda Weroniki Sherborne w terapii i wspomaganie rozwoju dziecka*. Warszawa.

⁴⁶ Tamże, s. 37.

⁴⁷ B. Kaja (1995). *Zarys terapii dziecka*. Bydgoszcz.

⁴⁸ M. Bogdanowicz (1985). *Metoda dobrego startu w pracy z dziećmi w wieku od 5 do 10 lat*. Warszawa.

także bardzo użyteczna w kształtowaniu sfery pozaintelektualnej – pobudza motywację, kształci krytycyzm, rozwija dojrzałość społeczną. Może też mieć walor psychoterapeutyczny.

Wzory i obrazki – program rozwijający percepcję wzrokową Marianne Frostig i Davida Horne składa się z trzech zeszytów ćwiczeń przeznaczonych dla dzieci oraz z trzech podręczników dla osoby pracującej z dzieckiem. Pierwszy zeszyt obejmuje poziom podstawowy, drugi – średni, trzeci – poziom wyższy. Zeszyty ćwiczeń tworzą zintegrowany wybór zadań, które angażują wszystkie sfery percepcji wzrokowej na określonym poziomie trudności. Program składa się z propozycji ćwiczeń fizycznych, wskazówek dotyczących wyboru i przebiegu różnych zabaw oraz z zestawu ćwiczeń zawartych w zeszycie⁴⁹. Ćwiczenia wchodzące w zakres poziomu podstawowego koncentrują się na czterech aspektach percepcji wzrokowej, mających największe znaczenie dla rozwoju zdolności uczenia się. Są to: koordynacja wzrokowo-ruchowa, spostrzeganie figury i tła, stałość spostrzegania i spostrzeganie położenia przedmiotów w przestrzeni⁵⁰. Przed rozpoczęciem ćwiczeń zamieszczonych w zeszycie należy przeprowadzić ćwiczenia fizyczne i zabawy opisane w podręczniku. Ćwiczenia powinny być kontynuowane przez cały czas pracy z dzieckiem.

Poziom średni skoncentrowany jest na pięciu zdolnościach percepcyjnych mających znaczenie dla osiągnięcia przez dziecko sukcesów w nauce. Do czterech umiejętności omówionych w poziomie podstawowym, dochodzi jeszcze spostrzeganie stosunków przestrzennych. Jest to podyktowane prawidłowością rozwojową, gdyż zdolność ta rozwija się później niż inne zdolności percepcyjne. Ćwiczenia wchodzące w zakres poziomu średniego pomagają dziecku rozwinąć umiejętność pisania i rysowania, poznać figury geometryczne i ich położenie na płaszczyźnie. Rozwijają one zdolność koordynowania ruchów gałek ocznych z precyzyjnymi ruchami ciała, mają więc ogromne znaczenie przy dokładnym wykonywaniu ruchów przez dziecko⁵¹.

Poziom wyższy składa się, podobnie jak pozostałe, z trzech części: ćwiczeń fizycznych, zabaw przedmiotami oraz ćwiczeń zawartych w zeszycie. Osoba pracująca z dzieckiem znajdzie w podręczniku wskazówki do zabaw manipulacyjnych, integracji treningu w zakresie percepcji wzrokowej z treningiem rozwijającym motorykę, zdolności językowe i procesy myślowe. Otrzyma też wyjaśnienie, w jaki sposób połączyć trening kształtujący percepcję wzrokową z procesem zdobywania przez dziecko wiedzy szkolnej.

Zajęcia wspomagające rozwój dzieci ukierunkowane są na wyrównanie opóźnień, czy nauczenie radzenia sobie z trudnościami. Jednocześnie umożliwiają dziecku przeżycie sukcesu, uczą pozytywnego myślenia: mogę, potrafię, nie boję się, próbuję, poszukuję rozwiązań. To bardzo ważne elementy osobowości dziecka, sprzyjające pokonywaniu szkolnych trudności i dające motywację do pracy.

W celu wspomagania rozwoju dzieci nauczyciel powinien dobrze poznać relacje między uczniami w klasie. Dzięki temu będzie mógł skuteczniej wpływać na jakość klasy jako grupy społecznej, jak również pomagać poszczególnym dzieciom w lepszym funkcjonowaniu.

⁴⁹ M. Frostig, D. Horne (1987). *Wzory i obrazki*. Warszawa, s. 4.

⁵⁰ Tamże, s. 5.

⁵¹ Tamże, s. 8.

Do lubianych technik socjometrycznych zalicza się: klasyczną technikę Moreno, technikę „Zgadnij kto”, „Plebiscyt życzliwości i niechęci”⁵².

- Klasyczna technika Moreno polega na zadaniu wszystkim członkom grupy takich samych pytań. Badani dokonują wyboru lub odrzucenia osób z grupy, które spełniają warunki podane w pytaniu. Badanie to dostarcza informacji dotyczących funkcjonowania grupy w różnych obszarach. Przykładowe pytania to: „Z kim najbardziej chciałbyś być w pokoju na wycieczce?”, „Z kim najmniej chętnie...?”.
- Technika „Zgadnij kto” polega na wskazaniu tych członków grupy, którzy spełniają podane kryterium. Technika ta pozwala przede wszystkim dowiedzieć się, jak badani spostrzegają swoich kolegów, jakie przypisują im cechy. Przykładowe określenia to: „To jest ktoś, kto często występuje na akademii”, „To jest ktoś, kto wszystkim dokucza”, „To jest ktoś, na kogo zawsze można liczyć”.
- Plebiscyt życzliwości i niechęci to technika możliwa do zastosowania w dwóch wariantach. W pierwszym każdy z klasy ocenia każdego w pięcio- lub trzystopniowej skali: lubię – nie lubię (gdzie ++ oznacza bardzo lubię, 0 – jest mi obojętny, -- bardzo nie lubię). W drugim wariantcie wszyscy oceniają wybraną osobę z klasy.

Badanie socjometryczne można przeprowadzać w grupach liczących od kilku do kilkudziesięciu członków, a wiedza w nim uzyskana pozwala poznać wzajemne sympatie i antypatie powstające w ramach nieformalnej struktury grupy oraz ich hierarchię. Badanie polega na przedstawieniu wszystkim członkom badanej grupy przygotowanych wcześniej pytań. Odpowiedzi na te pytania posłużą do zarejestrowania i określenia różnych rodzajów stosunków społecznych panujących pomiędzy badanymi⁵³.

Najważniejsze informacje uzyskane w wyniku realizacji badania socjometrycznego dotyczą:

- pozycji społecznej zajmowanej przez poszczególne jednostki w grupie;
- natężenia związków emocjonalnych pomiędzy członkami grupy;
- zmian w układzie wzajemnych relacji grupowych, które powstają pod wpływem zaistnienia określonego czynnika;
- różnic pomiędzy funkcjonującymi podgrupami;
- rezultatów zastosowanych oddziaływań wychowawczych;
- struktury wewnątrzgrupowych związków międzyosobowych⁵⁴.

Ponadto test socjometryczny umożliwia poznanie klasy i wyodrębnienie w niej:

- gwiazd socjometrycznych, czyli uczniów najczęściej wybieranych i darzonych sympatią, w zależności od tego, co stanowiło cel badania;
- osób odrzuconych – nielubianych, pomijanych w odpowiedziach na zadawane pytania;
- osób izolowanych – obojętnych klasie;
- par, czyli osób odwzajemniających wybór;

⁵² E. Jarosz, E. Wysocka (2006). *Diagnoza psychopedagogiczna, podstawowe problemy i rozwiązania*. Warszawa.

⁵³ W. Dutkiewicz (2001). *Podstawy metodologii badań do pracy magisterskiej i licencjackiej z pedagogiki*. Kielce, s. 92.

⁵⁴ T. Pilch (1995). *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa, s. 104.

- paczek, czyli grup osób tworzących zamknięty układ, w którym każdy wybiera każdego;
- łańcuchów socjometrycznych, które określają układ wyborów wzajemnych, niezamykających się w kręgu⁵⁵.

Tylko systematycznie prowadzone działania o charakterze diagnostycznym, umożliwiają jak najwcześniejsze podjęcie środków naprawczych wobec niekorzystnych zjawisk współżycia społecznego w klasie.

Jak pracować z uczniem zdolnym?

Uczeń zdolny to nadal, w warunkach polskich, uczeń nie zawsze pożądanym w klasie. Zazwyczaj jest tak, że zarówno rodzice, jak i nauczyciele oczekują, że taki uczeń nie będzie sprawiał trudności i zasadniczo bez dodatkowego wsparcia będzie sobie radził w szkole. Jednak zdarza się tak, że jest to dziecko, które słabo adaptuje się w klasie, gdyż jest indywidualistą, przejawia dużą niezależność i krytycyzm myślenia, co sprawia, że dostaje etykietkę „przemądrzałego”. Czasem stwarza problemy wychowawcze, bo po prostu się nudzi. Wysoki poziom inteligencji i uzdolnień specjalnych nie gwarantuje wysokich wyników w nauce. Coraz częściej też praktyka pokazuje, że dzieci te zamiast coraz lepszych, mają coraz gorsze oceny. Zjawisko to nosi nazwę Syndromu Nieadekwatnych Osiągnięć Szkolnych i wynika z trzech grup przyczyn:

- 1) przyczyny osobowościowe, związane z nieharmonijnym rozwojem;
- 2) przyczyny związane ze środowiskiem rodzinnym,
- 3) przyczyny związane ze środowiskiem szkolnym.

Podstawowe zasady pracy z uczniem zdolnym, po wnikliwym rozpoznaniu potrzeb danego ucznia, to:

- rozpoznanie zdolności ucznia i ich rozwijanie;
- stworzenie warunków, wykorzystywanie form i metod pracy sprzyjających zachęcaniu do pracy ucznia zdolnego;
- wprowadzenie działań wspomagających i rozwijających zdolności ucznia podczas zajęć dodatkowych (kół zainteresowań);
- wskazywanie, podsuwanie dodatkowych źródeł wiedzy;
- współpraca z rodzicami dziecka, innymi nauczycielami i specjalistami z poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Tylko właściwa postawa rodziców i nauczycieli, rozbudzanie w uczniach zdolnych odpowiedniej postawy i motywacji do nauki przyczynia się do prawidłowego ich funkcjonowania w szkole. Pamiętajmy, że uczeń zdolny to także osoba o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

⁵⁵ Tamże, s. 103.

Kształtowanie postawy prointegracyjnej oraz edukacja włączająca

Przedszkole i szkoła to również czas, w którym – poprzez opowiadania, bajki oraz tworzenie sytuacji edukacyjnych – kształtujemy postawę tolerancji wobec inności, rozwijamy empatię i wrażliwość na potrzeby osób z niepełnosprawnością. Warto zwrócić uwagę na edukację włączającą (ideę edukacji dostępnej wszystkim dzieciom). Prawo obowiązujące w naszym kraju zapewnia wszystkim dzieciom, bez względu na ich sprawność, możliwość korzystania z dobrodziejstwa nauki na miarę ich potrzeb i możliwości. Dzięki realizacji założeń edukacji włączającej dzieci niepełnosprawne mogłyby chodzić do szkoły blisko swego miejsca zamieszkania, razem z rówieśnikami z okolicy.

Idea ta niesie ze sobą konieczność dostosowania środowiska szkolnego do różnorodnych potrzeb uczniów. Stawia to przed kadrą nauczycielską niewątpliwe wyzwania. Nauczyciele powinni podnosić swoje kwalifikacje w zakresie pracy z dzieckiem niepełnosprawnym, co pozwoli im:

- zapewnić każdemu dziecku jak najlepszy rozwój, zgodny z jego potencjałem;
- wyjść naprzeciw oczekiwaniom dzieci i rodziców;
- rozwijać mocne strony ucznia i wspomagać słabe;
- szukać wsparcia u specjalistów;
- dostosowywać wymagania programowe do potrzeb i możliwości dziecka;
- znaleźć czas na pracę wychowawczą z grupą, rodzicami i środowiskiem.

Edukacja włączająca zapobiega zjawisku wyłączenia, izolacji dzieci niepełnosprawnych ze środowiska rodzinnego i lokalnego. Jednak wymaga dodatkowego wysiłku i większego nakładu pracy. Niezbędne są gminne dotacje dla każdej placówki, w której uczy się dziecko niepełnosprawne, konieczne jest zniesienie barier architektonicznych, wsparcie specjalistyczne dla nauczyciela oraz zapewnienie prawnych uregulowań w zakresie zmniejszenia liczebności klas z dziećmi niepełnosprawnymi.

Placówki realizujące idee edukacji włączającej już dziś mogą pochwalić się lepszym poziomem pracy w szkole i wyższą efektywnością zajęć, dzięki wprowadzaniu elementów zajęć specjalistycznych, dużemu zainteresowaniu środowiska lokalnego i gromadzeniu wokół szkoły przyjaciół, którzy pomagają w rozwiązywaniu różnych problemów.

NAUCZYCIELE A MEDIA

Wielu z nas zastanawia się, w jak dużym stopniu nowoczesne technologie powinny wkroczyć w obszar polskiej edukacji. Dzięki postępowi nauki rozwiązania dostępne do tej pory jedynie w niewielu państwach świata, są już dostępne w naszych domach i szkołach. Tablety, tablice interaktywne, projekторы, notebooki stają się powoli podstawowym wyposażeniem szkoły i każdego ucznia. Pomimo związanych z nimi obaw, okazuje się, że te technologie znakomicie wpisują się w zapotrzebowanie polskiego systemu edukacji, czyniąc naukę atrakcyjniejszą, bogatszą w doświadczenia, bardziej zróżnicowaną, a tym samym po prostu przyjemniejszą i silniej zwiększającą motywację uczniów. Rodzice, dzięki różnorodności aplikacji edukacyjnych na tablecie, mogą mieć pełny wpływ na to, jakich treści uczą się ich dzieci. Wspólna nauka i zdobywanie doświadczeń to cenny czas dla całej rodziny, który wpływa dodatnio na relacje między jej członkami, zwiększając wzajemny szacunek do siebie, poprawiając więź i bliskość. Dzięki zastosowaniu multibooków, czyli elektronicznych wersji podręczników wzbogaconych o materiały multimedialne, dzieci nie tylko uczą się, lecz także bawią. Zdjęcia, filmy, muzyka, animacje i linki internetowe pozwalają znacznie poszerzyć wiedzę, umożliwiając rozbudzenie i rozwój zainteresowań całej rodziny. Ponadto niewątpliwą zaletą tego typu programów jest możliwość włączenia lektora czytającego polecenia, co znacznie ułatwia naukę dzieciom nie potrafiącym czytać lub mającym specyficzne trudności szkolne.

Jak się okazuje zastosowanie multimediiów w nauczaniu nie musi wiązać się z niebezpieczeństwem dostępu do niewłaściwych treści. Aplikacje przygotowywane specjalnie dla szkół umożliwiają rodzicom i nauczycielom ich mądry i wartościowy dobór, nie ograniczając dziecięcej wolności i swobody uczenia się, ale dając bezpieczeństwo i pewność maksymalnego wykorzystania czasu i możliwości edukacyjnych całego systemu. Nakłada to natomiast na nauczycieli wręcz obowiązek sprawnego posługiwania się sprzętem multimedialnym. Szkoda nie wykorzystać tablicy multimedialnej, czy nie posłużyć się specjalnie przygotowanym przez wydawnictwo programem, ale żeby to zrobić nie można „bać się” komputera. Należy więc zadać sobie pytanie: jakie są przesłanki najnowszych wyzwania medialnego kształcenia nauczycieli?

- naukowe, poprzez wzbogacenie teorii i praktyki edukacyjnej oraz modyfikacja tradycyjnych rozwiązań oświatowych;
- cywilizacyjne, związane z przemianami i znaczeniem szybkiej informacji w naszym życiu. Media są trwałym elementem funkcjonowania rodziny, instytucji, jak również kultury;

- informacyjne, wynikające z potrzeby natychmiastowej dostępności do wiedzy.
- informatyczne, wyrażają się w dynamicznym rozwoju mediów interaktywnych i coraz doskonalszych technologii, które stają się powszechnymi narzędziami współczesnej edukacji;
- społeczne, związane z powstaniem cyberprzestrzeni i zarówno szans, jak i zagrożeń wynikających z tego zjawiska;
- pedagogiczne, maleje autorytet mistrza, a rośnie znaczenie mediów cyfrowych;
- dydaktyczne, gdyż następuje zmiana miejsca i roli nauczyciela. Z jednej strony oddziaływania pedagogiczne zostają wzbogacone o nowe możliwości wynikające z korzystania z mediów elektronicznych. Z drugiej zaś dostęp uczniów do nowych źródeł wiedzy stwarza możliwość weryfikacji kompetencji nauczyciela, jak również niesie ryzyko zbyt dużego zaufania, z jakim dzieci i młodzież będą korzystać z tych źródeł⁵⁶.

Przedstawione wyzwania nadają nową formułę pedagogicznemu myśleniu. Należy mieć świadomość istnienia nowych procesów i zjawisk, jak również konieczności posługiwania się mediami elektronicznymi w edukacji. Z tych też powodów ważna jest kreatywna postawa pedagogów wyrażająca się w multimedialnym ustawicznym kształceniu.

---

⁵⁶ J. Bednarek (2010). *Multimedialne kształcenie ustawiczne nauczycieli. Teoria, badania, praktyka*. Warszawa.

POMOC RODZICOM W WYCHOWYWANIU ICH DZIECI

Studia na kierunkach nauczycielskich stwarzają wiele okazji do bogacenia doświadczeń w zakresie prowadzenia zajęć dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych. Niestety niewiele jest możliwości nawiązania znaczących zawodowo relacji z rodzicami dzieci. Jednocześnie zaś podczas pobytu w placówkach edukacyjnych młodzi ludzie mogą spotkać się z wieloma negatywnymi wypowiedziami nauczycieli dotyczącymi trudności w kontaktach nauczycieli z rodzicami. Nie dziwi więc fakt ostrożności i uprzedzeń, z jakimi młodzi nauczyciele prowadzą spotkania zbiorowe, czy indywidualne w swojej placówce.

Filarem należytej współpracy powinno być przekonanie nauczycieli o pełnej odpowiedzialności rodziców za wychowanie ich dziecka i jego świat wartości. Nie jest to łatwe, gdyż pedagodzy zauważają duże rozbieżności rodzicielskich i pedagogicznych priorytetów, poglądów, wartości i celów. Mimo to musimy pamiętać, że tylko dobra współpraca między nauczycielami, uczniami i rodzicami jest podstawą osiągnięcia sukcesów edukacyjnych. o nasz cel nadrzędny w procesie kształcenia i wychowania dziecka.

Zgodnie z obowiązującym w naszym kraju prawem nauczyciele i rodzice powinni być partnerami, a szkoła/przedszkole ma wspierać rodziców w wychowaniu dzieci. Warto więc starać się, aby rodzice byli rzeczywistymi partnerami w oświacie. Jednak jak pokazują badania, o ile kontakty z wychowawcą klasy wielu rodziców ocenia pozytywnie, o tyle mają zastrzeżenia do jakości kontaktów z innymi nauczycielami.

W procesie budowania relacji z rodzicami napotykamy na wiele trudności. Czasem leżą one po stronie rodzica, a czasem po stronie nauczyciela.

Ze strony rodziców możemy spodziewać się, że wystąpią następujące bariery:

Złe doświadczenia rodziców wyniesione ze szkoły

Przekonanie, że uwagi rodzica mogą negatywnie wpłynąć na odbiór ich dziecka przez nauczyciela

Słuchanie o problemach z dzieckiem obniża ich poczucie wartości, więc wolą unikać takich sytuacji

W sytuacji pojawiających się problemów nie mają poczucia realnego wsparcia

Odnoszą wrażenie, że ich rozmowy z nauczycielem nic nie zmieniają

Brak czasu i miejsca na rozmowę z nauczycielem

Zachowania nauczyciela, które odbierają jako poniżające ich (krzyk, krytyka, zrzucanie winy)

Poczucie bycia wykorzystywanym, bez powierzania im zadań istotnych wychowawczo

Zła organizacja zebrań, sprzyjająca poczuciu straty czasu

Rycina 7a. Bariery ze strony rodziców w relacjach z nauczycielem

Źródło: opracowanie własne.

Ze strony nauczycieli do barier w komunikacji z rodzicami zaliczamy:

Wrażenie, że rodzice nie słuchają tego, co się do nich mówi

Poczucie braku realnego wpływu na postępowanie rodziców wobec własnych dzieci

Przekonanie, że problem tkwi w rodzinie, a nie w dziecku

Przekonanie o zaangażowaniu rodziców dopiero w sytuacji nawarstwionych problemów

Wypalenie zawodowe i niechęć do podejmowania trudnych spraw

Brak pozytywnych reakcji ze strony rodziców na zaangażowanie nauczyciela

Zachowania rodzica, które odbierają jako poniżające ich (krzyk, krytyka, zrzucanie winy)

Brak umiejętności radzenia sobie z trudnym zachowaniem niektórych rodziców

Lęk przed występami publicznymi

Niedostateczne przygotowanie do pracy z dorosłymi

Rycina 7b. Bariery ze strony nauczyciela w relacjach z rodzicami

Źródło: opracowanie własne.

Na czym więc powinna polegać dobra współpraca nauczycieli z rodzicami? Przede wszystkim na widocznym we wszystkich działaniach szacunku ze strony placówki. Nauczycielowi zawsze powinno przyświecać pytanie: jaki jest najlepszy sposób wzbogacenia procesu edukacyjnego współpracując z rodzicami.

Relacje z praktyki pedagogicznej

Przykład niewykorzystania potencjału rodziców

1 września pierwszoklasiści z gimnazjum wraz z rodzicami przybyli na rozpoczęcie roku. Pod klasą czekają na wychowawczynię. Przychodzi pani, zaprasza młodzież do sali, następnie staje w drzwiach i zwraca się do rodziców: Państwu na dziś dziękuję. Teraz będę miała zajęcia wychowawcze z waszymi dziećmi, potrważą ok. 1,5 godziny. Po tym czasie można odebrać dzieci. Zebranie z państwem odbędzie się za tydzień w poniedziałek o godzinie 18.00, zapraszam. Po tych słowach pani weszła do sali i zamknęła drzwi.

Po zajęciach okazało się, że pani omawiała z młodzieżą regulamin szkolny.

Przykład wykorzystania potencjału rodziców

1 września pierwszoklasiści z gimnazjum wraz z rodzicami przybyli na rozpoczęcie roku. Pod klasą czekają na wychowawczynię. Przychodzi pani, zaprasza rodziców i młodzież do sali, dla wszystkich przewidziane są miejsca. Nauczycielka wita wszystkich i mówi: Gimnazjum to ważny czas w życiu, ale też trudny, bo związany z okresem dojrzewania, który nie zawsze przebiega w sposób bezkonfliktowy dla was samych, dla nas nauczycieli i oczywiście dla waszych bliskich. Dlatego szczególnie ważne jest, aby znać obowiązujące w naszej szkole zasady. Dzisiejsze spotkanie jest poświęcone zapoznaniu się z waszymi obowiązkami jako uczniów tego gimnazjum, jak i waszymi prawami. Przeczytam je teraz wam i waszym rodzicom, a następnie każdy z tu obecnych będzie mógł się wypowiedzieć lub zadać pytanie dotyczące przeczytanych treści.

Pani omówiła z młodzieżą regulamin, ale też zapoznała z nim rodziców, aby oni mogli w domu porozmawiać o tym ze swoim dzieckiem. W ten sposób trzy najważniejsze podmioty edukacji (uczniowie – nauczyciele – rodzice) wspólnie mogą zmierzać do jak najlepszego funkcjonowania w gimnazjum, zgodnego z obowiązującym prawem.

Podstawową formą kontaktów z rodzicami są zebrania i dni otwarte. Zanim rozpoczniemy pracę w placówce oświatowej warto przyjrzeć się uważnie, jaki przebieg mają takie kontakty z rodzicami i czy chcielibyśmy powielać te utrwalone od lat w wielu szkołach i przedszkolach wzorce.

Jak dobrze przeprowadzić zebranie z rodzicami?

Rycina 8. Etapy przygotowania i przeprowadzenia zebrania z rodzicami

Źródło: opracowanie własne.

Spotkania z rodzicami to w wielu przypadkach strata czasu zarówno dla rodziców, jak i dla nauczycieli. Wiele z poruszanych na zebraniach spraw można załatwić przy pomocy poczty elektronicznej, czy informacji wklejonej do dzienniczka ucznia. Szanujmy czas nas samych i rodziców uczniów. Spotkania z rodzicami warto więc wykorzystać do wzajemnego uczenia się od siebie.

Jedną z trudności, jakie napotyka nauczyciel w swojej pracy jest fakt stosowania kar cielesnych przez opiekunów dzieci. Warto więc wprowadzić zwyczaj warsztatów dla rodziców, na których poruszane będą tematy trudne. Takie, dzięki poruszeniu których rodzice nawzajem będą uczyć się postępowania w trudnych sytuacjach.

Kary fizyczne, w tym także klapsy, są formą krzywdzenia dziecka. Jednak wielu dorosłych nadal uważa, że jest to często najskuteczniejsza metoda wychowawcza. Aż 61% badanych stwierdza, że klaps jest metodą wychowawczą, którą rodzic ma prawo stosować (FDN, SMG/KRC 2008). W tych samych badaniach ponad 60% rodziców przyznało się, że wielokrotnie stosowali/stosują klapsy wobec dziecka jako karę. Wyniki badań przeprowadzonych w 2008 r. przez TNS OBOP na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, prezentują formę i częstotliwość stosowanych w domach kar fizycznych. Okazuje się, że najczęściej stosowaną formą kary jest klaps – doświadczyło jej 56% badanych osób. Następnie kolejno: szarpanie, popychanie (20%), uderzenie lekko ścierką oraz paskiem lub innym przedmiotem (15%), ciągnięcie za ucho, włosy (5%), uderzenie dziecka paskiem lub innym przedmiotem, tak że na ciele dziecka pozostały ślady – siniaki, skaleczenia (5%).

Często o tych metodach myśli się jako o jedynym sposobie budowania i utrzymania autorytetu rodzicielskiego. A przecież takie postępowanie:

Rycina 9. Konsekwencje negatywne stosowania kar fizycznych

Źródło: opracowanie własne.

Aby zburzyć taki sposób myślenia wśród rodziców, konieczne jest wyposażenie ich w alternatywne do kar fizycznych sposoby postępowania z dzieckiem. Wierzmy, że doświadczenia wyniesione ze studiów, zarówno z wykładów i ćwiczeń, jak i z pobytu na praktykach, zaowocują intencją wprowadzania zmian – uczenia rodziców, jak wychowywać dzieci bez stosowania klapsa, np. na warsztatach dla rodziców, czy podczas zebrań.

Współdziałanie nauczycieli, rodziców i uczniów to także wspólna przestrzeń, na której każdy będzie się czuł dobrze. Idealnym rozwiązaniem zastosowanym niestety w bardzo niewielu placówkach jest Pokój Rodzicielski. Jak pisze P. Kowalczyk „Odwiedzając takie miejsca można znaleźć w nich: biblioteczkę dla rodziców, stół do dyskusji, parę składanych krzeseł, dużą tablicę informacyjną, materiały do prowadzenia dyskusji (duże kartki papieru, flamastry), segregatory z dokumentami, komputer z drukarką oraz podstawę każdego spotkania – ekspres do kawy”⁵⁷. Takie miejsce do dyskusji nauczycieli i rodziców sprzyja poprawie atmosfery w szkole, jak również szybkiemu rozwiązywaniu problemów życia codziennego placówki.

⁵⁷ P. Kowalczyk (2010). *Pokój rodzicielski zaprasza*. W: *Między lekcjami. Jak rozmawiać z dzieckiem o przemoc w szkole (i nie tylko)*. Warszawa.

PRAKTYKI PEDAGOGICZNE JAKO WAŻNY ELEMENT PRZYGOTOWANIA DO ZAWODU NAUCZYCIELA

Mimo że rola nauczyciela i jego znaczenie zarówno w kulturze, jak i społeczności przez lata ulegały wielu zmianom, zawsze był to zawód społecznie ważny. Nauczyciel to osoba, która wypełniając swoją rolę zawodową, realizuje określone zadania edukacyjne (uczy i wychowuje). W Okoń zwraca uwagę na te dwa ważne aspekty w zawodzie nauczyciela, ponieważ według niego nauczyciel to osoba, która uczy innych – czyli przekazuje wiadomości lub naucza innych, jak żyć⁵⁸. Współczesny nauczyciel realizuje te zadania jednocześnie, a opisane przez Wincentego Okonia aspekty wzajemnie się uzupełniają. Współczesny nauczyciel jest bowiem postrzegany jako osoba, która uczy, lecz także wychowuje i przygotowuje swojego ucznia do życia w społeczeństwie. To właśnie uczeń (jego potrzeby i możliwości) jest w tym procesie najważniejszy, a nauczyciel zgodnie ze standardami kształcenia i na podstawie rozpoznania indywidualnych potrzeb swojego wychowanka powinien stworzyć mu jak najlepsze warunki do rozwoju.

Od lat trwają również próby określenia i doprecyzowania, jaki jest „dobry nauczyciel”. Dla pedagogów jest to bardzo ważne, ponieważ nie sposób nie zgodzić się ze słowami Jana Władysława Dawida „że w życiu człowieka wypadkiem, momentem, który o życiu tym decyduje, może być i jest czasem jakiś jeden nauczyciel”⁵⁹. Wiemy bardzo dobrze, że nie tylko czasem, ale często spotkanie z dobrym, wrażliwym nauczycielem potrafi zmienić kierunek życia człowieka. Jest to szczególnie ważne w pracy z małym dzieckiem i młodzieżą, ponieważ wtedy wychowawca może stworzyć ze swoim uczniem silną więź emocjonalną. Często jest dla swojego wychowanka niekwestionowanym autorytetem i nie tylko uczy, lecz także pomaga dziecku lub młodemu człowiekowi budować poczucie własnej wartości, zwraca uwagę na mocne strony, jest blisko, żeby wskazać, jak pokonywać słabości i pracować w tych obszarach, które wymagają ćwiczeń. Ta nauczycielska wiara w małego lub młodego człowieka

⁵⁸ Zob.: W. Okoń (2007). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa, s. 268.

⁵⁹ J.W. Dawid (1959). O duszy nauczycielstwa. W: W. Okoń (red.), *Osobowość nauczyciela*. Warszawa, s. 38.

czyni go silnym i szczęśliwym, a to z kolei tworzy solidny fundament nie tylko pod przyszłą edukację, lecz także często pod całe życie człowieka.

W celu określenia „dobrego nauczyciela” poszukiwano również czynników, które w istotny sposób decydowały o cechach dobrego nauczyciela. Czynniki te rozpatrywano w różnych obszarach i dziedzinach:

- cechy osobowościowe (w ujęciu psychologicznym);
- kompetencje (w ujęciu technologicznym);
- indywidualność i niepowtarzalność (w ujęciu humanistycznym);
- pełnienie roli zawodowej, czyli struktury oczekiwańprzyjmującej postać norm i zasad działania (w ujęciu socjologicznym)⁶⁰.

Mówiąc o kształceniu przyszłych nauczycieli, warto kolejny raz przywołać słowa Dawida, który mówi o istocie bycia dobrym nauczycielem, o powołaniu i miłości dusz. Dawid mówi, że „jest to miłość, bo człowiek wychodzi poza siebie, troszczy się, bezinteresownie czyni coś dla drugiego; jest to miłość dusz, bo przedmiotem jej jest wewnętrzna duchowa treść człowieka, jego dobro moralne, jego oświecenie i udoskonalenie jako istoty duchowej. Dla nauczycieli z takim powołaniem każdy nowy uczeń to jakby rozszerzenie i przyrost własnej jego jaźni, to nowe zadanie do spełnienia w zakresie jego własnego osobistego życia”⁶¹. Warto o tym określeniu pamiętać i wracać do niego zawsze, gdy mamy do czynienia z kandydatem na nauczyciela. Należałoby by sobie zadać pytanie, w jakim wymiarze ta „dawidowska” istota bycia nauczycielem jest wynikiem kształcenia w trakcie studiów, a w jakim stanowią o niej osobowość i własne predyspozycje człowieka. Myślę, że tylko w określonym zakresie jest to dar, wiele zależy od właściwego przygotowania. Podkreślała to Maria Grzegorzewska, pisząc: „Im nauczyciel jest lepszym człowiekiem, lepiej do pracy przygotowanym, im ma większą dla drugich życzliwość, głębszą o nich troskę i poczucie odpowiedzialności za swoją pracę, tym większy zostawi ślad w duszach dzieci”⁶². Z pewnością ważne są określone predyspozycje, takie jak empatia, ciepło, pedagogiczna intuicja, solidność i odpowiedzialność za siebie i drugiego człowieka, ale to tylko element, który składa się na zawodowy sukces nauczyciela. Istotne jest również bardzo dobre przygotowanie teoretyczne i praktyczne oraz motywacja do nieustannego rozwoju osobowego i zawodowego.

Dlatego w ostatnich latach coraz częściej podkreślane jest znaczenie dobrych praktyk realizowanych w trakcie studiów. Dostrzega się ich wartość zarówno w wymiarze edukacyjnym, ponieważ stanowią uzupełnienie kształcenia teoretycznego, jak i w szeroko rozumianym wymiarze zawodowym, ponieważ przygotowują do wykonywania zawodu w naturalnym środowisku. To właśnie w placówce edukacyjnej student ma możliwość poznać specyfikę swojej przyszłej pracy, ocenić swoje możliwości, umiejętności i predyspozycje, a na tej podstawie podejmuje ostateczną decyzję o pracy w tym zawodzie.

Przygotowanie teoretyczne jest tylko jednym ogniwem kształcenia. Brak dobrego przygotowania praktycznego znacznie obniża kwalifikacje do wykonywania zawodu

⁶⁰ H. Kwiatkowska (2008). *Pedeutologia*. Warszawa, s. 46.

⁶¹ J.W. Dawid (1959). O duszy nauczycielstwa. W: W. Okoń (red.), *Osobowość nauczyciel*. Warszawa, s. 36.

⁶² M. Grzegorzewska (1938). *Znaczenie wychowawcze osobowości nauczyciela*. Warszawa, s. 95.

nauczyciela. Ryszard Parzęcki podkreśla, że „filozofia studiów nauczycielskich opiera się na paradygmacie wzajemnych powiązań i niezbędnej równowagi między teorią a praktyką, między racjonalizmem a empirią, czyli myśleniem opartym na rozumie, doświadczeniu oraz przeżyciach”⁶³. Tymczasem praktyki pedagogiczne od dawna stanowią ważny problem w kształceniu przyszłych nauczycieli, a sposoby ich realizacji oraz jakość merytoryczno-dydaktyczna jest przedmiotem troski zarówno pracowników uczelni, nauczycieli w placówkach, jak i samych studentów. Tadeusz Lewowicki nazywa to nawet (nie) przygotowaniem. zwraca uwagę na bardzo ważną rolę praktyk w kształceniu przyszłych nauczycieli. niestety zauważa również, że znacznie obniżył się dbałość o ich jakość merytoryczno-metodyczną. Uważa, że kształcenie praktyczne powinno być cyklem przemysłanych i dobrze przygotowanych zajęć. Uważa, że „obowiązujące dzisiaj praktyki takie nie są, bo z reguły być w takim wydaniu nie mogą ciągły, starannie przygotowanym i prowadzonym wspólnie przez kadre uczelni i nauczycieli szkół procesem praktycznego przygotowania”⁶⁴. To z kolei według Lewowickiego powoduje, że hospitacje i praktyki są „dość przelotnymi epizodami w edukacji przyszłych nauczycieli”.

Wincenty Okoń uważa, że praktyki pedagogiczne nadają sens edukacji nauczycielskiej, ponieważ dzięki nim studenci:

- stopniowo poznają rzeczywistość pedagogiczną i jej elementy oraz związki i zależności między nimi;
- uczą się analizować rzeczywistość pedagogiczną, jej elementy oraz związki i zależności między nimi;
- dostrzegają przyczyny własnych sukcesów i niepowodzeń w praktyce edukacyjnej;
- podejmują działania zmierzające do wyeliminowania nieodpowiednich i mało skutecznych czynności i poczynań edukacyjnych;
- samodzielnie i świadomie podejmują coraz bardziej złożone i trudniejsze zadania edukacyjne;
- stopniowo zaczynają sobie zdawać sprawę z tego, że teoria stanowi solidną bazę do działań pedagogicznych i rozwijania kompetencji nauczycielskich⁶⁵.

Jednak żeby praktyczne kształcenie przyszłych nauczycieli spełniało swoją rolę musi być bardzo dobrze zorganizowane, co powinno być wspólną troską zarówno uczelni, samych studentów, jak i pracowników placówki edukacyjnej, w której praktyki są realizowane. W Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. czytamy „Kształcenie powinno stanowić integralną całość zaprojektowaną tak, aby wiedza teoretyczna służyła przede wszystkim nabywaniu praktycznych umiejętności potrzebnych do wykonywania zawodu nauczyciela, dlatego też rozporządzenie kładzie znaczny nacisk na praktyczne przygotowanie do wykonywania zawodu”⁶⁶.

⁶³ R. Parzęcki (2012). „Q” praktyce kształcenia nauczycieli. Wstęp do dyskusji. W: M. Krzemiński, B. Moraczewska (red.), *Praktyki pedagogiczne ważnym ogniwem w procesie kształcenia nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej. Teoretyczne i praktyczne aspekty kształcenia nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej*. Włocławek, s. 16.

⁶⁴ T. Lewowicki (2010). *O jakości kształcenia nauczycieli – uwagi niemożliwe*. „Ruch Pedagogiczny”, 5–6.

⁶⁵ W. Okoń (1991). *Rzecz o edukacji nauczycieli*. Warszawa, s. 152.

⁶⁶ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U. z 2012 r. Nr 10, poz. 131).

Efekty edukacyjne powinny być określane i formowane w kategoriach pożądaných kompetencji. Maria Czerepaniak-Walczak definiuje kompetencje jako „szczególną właściwością człowieka, wyrażającą się w demonstrowaniu na wyznaczonym przez standardy poziomie umiejętności adekwatnego zachowania się, świadomości potrzeby i konsekwencji takiego zachowania oraz przyjmowania na siebie odpowiedzialności za własne sprawstwo”⁶⁷.

Mówiąc o kształceniu przyszłych nauczycieli nie można pominąć ważnych w tym zawodzie kompetencji, które również powinny być kształtowane poprzez kształcenie teoretyczne i praktyczne. Według Jana Pruchy kompetencje nauczycielskie „to zbiór profesjonalnych umiejętności, wiedzy, wartości oraz postaw, którymi musi dysponować każdy nauczyciel, aby efektywnie wykonywać swoją pracę”⁶⁸.

Robert Kwaśnica wyróżnia dwie kategorie kompetencji ważnych w zawodzie nauczyciela:

- kompetencje praktyczno-moralne (do których zalicza interpretacyjne, moralne i komunikacyjne);
- kompetencje techniczne (normatywne, metodyczne i realizacyjne)⁶⁹.

Warto zauważyć, że praca w zawodzie nauczyciela wymaga nieustannego rozwoju i zmian, dlatego nabyte podczas studiów kompetencje nie mogą pozostawać niezmiennie – przeciwnie powinny być rozwijane i kształtowane przez cały okres pracy zawodowej. Dlatego bardzo ważne jest kształcenie nauczyciela otwartego, przygotowanego na zmiany, zdolnego do autorefleksji i zmotywowanego do ciągłego rozwoju zawodowego. Najlepiej jeśli umiejętności zawodowe są rozwijane w procesie uczenia Mistrz/uczeń, kiedy student ma okazję obserwować doświadczonego nauczyciela w pracy, a potem samodzielnie prowadzić zajęcia pod jego kierunkiem.

Według wymagań określonych w standardach kształcenia nauczycieli absolwent wyższej uczelni z dyplomem uprawniającym go do pracy w zawodzie nauczyciela powinien być tak przygotowany pod względem teoretycznym i praktycznym, aby:

- umiał korzystać z ułatwień, jakie daje mu w pracy postęp techniczny;
- chciał być wychowawcą życzliwym młodzieży;
- często na płaszczyźnie partnerstwa, umiejętnie budził autoedukacyjne potrzeby młodzieży;
- był życzliwym i fachowym doradcą rodziców;
- był animatorem (inspiratorem), organizatorem i często realizatorem różnych poczynań edukacyjno-kulturowych w stosunku do środowiska i szerszych kręgów społeczeństwa;
- prezentował wartościową osobowość oraz czuł potrzebę i umiał ustawicznie doskonalić się wielostronnie;

⁶⁷ M. Czerepaniak-Walczak (1994). *Kompetencje nauczyciela w kontekście założeń pedagogiki emancypacyjnej*. Białystok, s. 47.

⁶⁸ J. Prucha (2006). *Pedeutologia*. W: B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*. T. 2. Gdańsk, s. 293–316.

⁶⁹ R. Kwaśnica (2003). *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*. W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*. Warszawa, s. 300

- miał wyrobioną „otwartą postawę” wobec postępu naukowego, pedagogicznego, społecznego i kulturowego⁷⁰.

Nie można pominąć w rozważaniach o kompetencjach nauczycielskich specyfiki współczesnego świata i wobec tego rzeczywistych wymagań stawianych przedstawicielom tego zawodu. Kazimierz Denek uważa, że wyzwaniom współczesnego świata „może sprostać tylko człowiek wielostronnie wykształcony, zdolny do myślenia w kategoriach innowacyjnych i alternatywnych, energiczny, sprawny, wrażliwy na wartości, uznający je za dyrektywy postępowania, drogowskazy życia, czyli człowiek pełny”⁷¹. Takiego człowieka może wychować tylko nauczyciel otwarty, nadążający za zmieniającą się rzeczywistością, wrażliwy na potrzeby wychowanków i bardzo dobrze przygotowany do zawodu.

Denek uważa, że współczesnemu nauczycielowi potrzebne są kompetencje:

- prakseologiczne,
- komunikacyjne,
- współdziałania,
- kreatywne,
- informatyczne,
- moralne⁷².

Piotr Sztompka podkreśla, że aby wprowadzić nowe pokolenie do godnego i skutecznego uczestnictwa w nowoczesnym społeczeństwie, „należy przekazać uczniom dwa rodzaje treści a) wiedzę, wiadomości, informacje, metody myślenia, strategie rozwiązywania problemów, umiejętności odróżniania prawdy od fałszu, czyli wyrobienia pewnych kompetencji intelektualnych, b) wartości, reguł, norm, wrażliwości etycznej, zdolności odróżniania dobra od zła – czyli inaczej wyrobienia niezbędnych kompetencji moralnych”⁷³. Nauczyciel powinien myśleć nie o tym, co jego uczeń robi dziś, ale o tym, co będzie robić jutro. Musi więc znać uwarunkowania (w tym również zagrożenia) świata, do którego go przygotowuje, np.:

- postęp technologiczny i związany z nim wzrost znaczenia mediów i komputerów oraz zagrożenia cyberprzestrzeni;
- postępująca niewydolność wychowawcza rodzin i związane z nią zagrożenia (brak autorytetów, nieakceptowalne społecznie zachowania, niski poziom rozwoju moralnego, społecznego i emocjonalnego);
- globalizacja i związane z nią nowe wymagania, np. nauka języków obcych, ale również edukacja obywatelska i patriotyczna.

Ważna jest także wiedza na temat kompetencji kluczowych, które Furmanek definiuje „jako zestaw kompetencji najważniejszych, bez których nie można kształtować pozostałych”⁷⁴. Zestaw kompetencji kluczowych został przedstawiony w Zaleceniu Parla-

⁷⁰ L. Kacprzak (2006). *Pedeutologiczne rozważania o nauczycielu*. Piła, s. 32.

⁷¹ Denek K. (1999). *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń, s. 61.

⁷² K. Denek (2012). *Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Przyszłość kształcenia nauczycieli*. T. III. Poznań, s. 95–98.

⁷³ P. Sztompka (2012). Normy społeczne i ich respektowanie. W: G. Mazurkiewicz (red.), *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*. Kraków, s. 180.

⁷⁴ W. Furmanek (2007). Kompetencje kluczowe. Przegląd problematyki. W: W. Furmanek, M. Duris (red.), *Kompetencje kluczowe kategorii pedagogiki. Studia porównawcze polsko-słowackie*. Rzeszów, s. 14.

mentu Europejskiego i Rady i w tym ujęciu na kompetencje kluczowe składają się wiedza, umiejętności i postawy⁷⁵.

Kompetencje kluczowe według Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady:

- I. Porozumiewanie się w języku ojczystym
- II. Porozumiewanie się w języku obcym
- III. Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne
- IV. Kompetencje informatyczne
- V. Umiejętność uczenia się
- VI. Kompetencje społeczne i obywatelskie
- VII. Inicjatywność i przedsiębiorczość
- VIII. Świadomość i ekspresja kulturalna

Wiedza i świadomość nauczyciela w tym zakresie pomaga organizować proces edukacyjny na podstawie nowoczesnych metod i środków przekazu bliskie współczesnemu uczniowi oraz tworzyć sytuacje edukacyjne, które będą równoważyć braki i deficyty związane chociażby niskim poziomem rozwoju kompetencji moralnych. Niestety w programach, podręcznikach i założeniach metodycznych najczęściej można zauważyć troskę o rozwój wybranych kompetencji kluczowych, a niektóre z nich, np. inicjatywność i przedsiębiorczość czy umiejętność uczenia się często są traktowane bardzo powierzchownie lub niemal pomijane.

Christopher Day w swoich rozważaniach na temat rozwoju zawodowego nauczyciela podkreśla, że nauczyciele powinni również bardziej angażować się w zmiany i wręcz je inicjować, a nie być tylko biernymi adresatami zmian związanych z polityką oświatową państwa. Celem zmian zawsze powinno być dobro dziecka i podnoszenie jakości kształcenia w celu lepszego nauczania, wychowania i przygotowania wychowanka do samodzielnego życia we współczesnym społeczeństwie. Według Daya nauczyciel powinien:

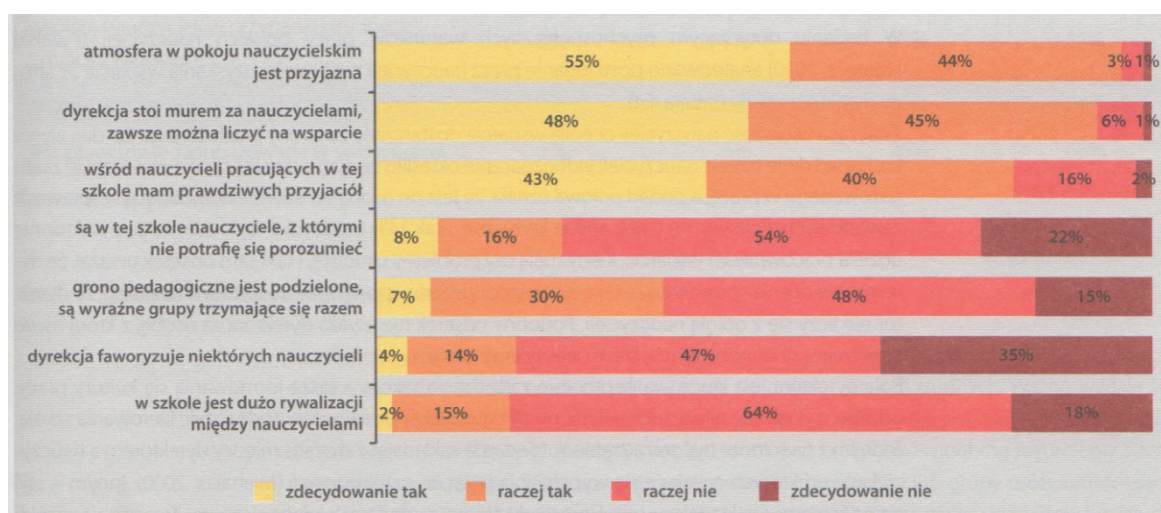
- posiadać wiedzę i jednocześnie respektować tych, którzy jej nie posiadają;
- nie mieć uprzedzeń, akcentować poczucie sprawiedliwości;
- wymagać wiele od siebie i innych;
- wykazywać wrażliwość na indywidualne potrzeby uczniów;
- umieć poradzić sobie w nieoczekiwanych sytuacjach, pokonywać trudności i rozwiązywać problemy;
- mieć optymistyczne nastawienie, poczucie humoru;
- utrzymywać dyscyplinę i porządek w klasie, ale stwarzać też okazje uczniom do spontanicznych działań⁷⁶.

Autor uważa, że większe zaangażowanie nauczycieli w inicjowanie zmian wymaga stworzenia odpowiednich warunków w szkołach, tak aby czuli się pewni i kompetentni. Warto w tym miejscu odnieść się do danych dotyczących atmosfery w szkole (według opinii nauczycieli) z badania *Szkoła bez przemocy* realizowanego w 2011 roku.

⁷⁵ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie [Dz.U. L 394 z 30.12.2006].

⁷⁶ Ch. Day (2004). *Rozwój zawodowy nauczyciela. Uczenie się przez całe życie*. Gdańsk: GWP, s. 37.

Opinie nauczycieli na temat pracy w szkole

Rycina 10. Opinie nauczycieli na temat pracy w szkole: „Jak się Pani pracuje w szkole?”

Źródło: Raport *Liczą się nauczyciele. Raport o stanie edukacji 2013*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014, s. 105.

Analizując dane przedstawione na wykresie, można uznać, że większość nauczycieli jest zadowolona z atmosfery w szkole i współpracy z innymi pracownikami szkoły.

Jednak kolejny raport (dotyczący pracy w zespołach – wychowawczym, przedmiotowym oraz pomocy psychologiczno-pedagogicznej) wyraźnie pokazuje, że nauczyciele nadal zbyt rzadko poszukują rozwiązań grupowych i są przyzwyczajeni do pracy indywidualnej. Tymczasem to właśnie praca w zespołach jest najbardziej efektywna, pozwala na doskonalenie kompetencji zawodowych i buduje refleksyjną postawę nauczyciela. Ważne jest rozwijanie umiejętności pracy w grupach już u studentów studiów pedagogicznych, którzy nie mogą być tylko odbiorcami wiedzy. Przeciwnie, powinni uczyć się w praktyce poprzez tworzenie różnych projektów, co pozwoli im wykorzystywać wiedzę w działaniu, a tym samym doskonalić kompetencje (w tym również kompetencje społeczne, tak ważne w zawodzie nauczyciela).

Tabela 1. Praca w zespołach z procentowym rozkładem częstotliwości i średnim czasem trwania jednorazowo danej czynności

	Kilka razy w miesiącu lub częściej	Raz na miesiąc	3-4 razy w semestrze	Raz w semestrze lub rzadziej	Nie wykonuje	Razem	Średni czas wykonywania czynności*
Praca w zespole przedmiotowym	17%	33%	31%	6%	13%	100%	1:40
Praca w zespole wychowawczym	10%	20%	20%	7%	43%	100%	1:45
Praca w zespole pomocy psychologiczno-pedagogicznej	5%	8%	12%	8%	67%	100%	2:00

* Zapis podaje godziny i minuty średniego wykonywania czynności z dokładnością do 5 minut. 1:55 to 1 godz. 55 min.

Źródło: Raport *Liczą się nauczyciele. Raport o stanie edukacji 2013*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014, s. 104.

Kolejny raport, którego wyniki przedstawione poniżej wyraźnie pokazuje, że polscy nauczyciele potrafią rozpoznać swoje potrzeby i wykazują chęć podnoszenia kwalifikacji zawodowych na podstawie rzeczywistości edukacyjnej, która jest zmienna.

Rycina 11. Potrzeby polskich nauczycieli w zakresie rozwoju zawodowego

Źródło: *Raport Polscy nauczyciele i dyrektorzy na tle międzynarodowym.*

Główne wyniki badania TALIS 2013, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014, s. 25.

Taką postawę otwartości na zmiany, ciekawości zawodowej i chęci doskonalenia swojego warsztatu zawodowego warto kształtować już u studentów studiów pedagogicznych (najlepiej poprzez kontakt z nauczycielem, który jest otwartym na zmiany i podejmuje różne działania w zakresie własnego rozwoju zawodowego).

Poza tym każda specjalność nauczycielska również wymaga określonych umiejętności i predyspozycji zawodowych (specyficznych i charakterystycznych dla danej specjalności). Na przykład specjalności nauczycielskie przygotowujące nauczyciela do pracy z małym dzieckiem (np. wychowanie przedszkolne) zwracają uwagę na szeroko rozumiane funkcje opiekuńczo-wychowawcze oraz kształtowanie umiejętności w zakresie: diagnozowania, rozpoznawania potrzeb i możliwości dzieci, indywidualizowania procesu wychowania i nauczania w oparciu o rzeczywiste potrzeby i możliwości wychowanków, współpracy z rodzicami dziecka (szczególnie w sytuacjach trudnych) oraz edukacji włączającej. Wiele z tych umiejętności wymaga uczenia się w praktyce.

Zgodnie z wymaganiami określonymi w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego obowiązki związane z organizacją praktyk spoczywają na uczelniach,

które mają za zadanie zapewnić studentowi warunki do kształcenia praktycznego w określonej jego specjalności rzeczywistości edukacyjnej.

Obowiązkiem uczelni jest zapewnienie studentom (słuchaczom) w trakcie praktyk:

- warunków umożliwiających zarówno uzyskanie przygotowania praktycznego w zakresie realizacji zadań wychowawczych i opiekuńczych, jak i poznanie różnych klas i zespołów uczniowskich oraz zdobycie odpowiedniego doświadczenia pedagogicznego w zakresie organizacji pracy przedszkola, szkoły lub placówki, planowania, realizowania i oceniania wyników procesu kształcenia;
- dostępu do pracowni specjalistycznych, sprzętu i pomocy dydaktycznych,
- opieki i nadzoru opiekuna praktyk;
- warunków umożliwiających samodzielne opracowanie konspektów lekcji lub scenariuszy zajęć, na podstawie informacji i wskazówek przekazanych przez opiekuna praktyk;
- warunków do prowadzenia lekcji (zajęć) z zastosowaniem technologii informacyjnej, w szczególności z wykorzystaniem treści i zasobów edukacyjnych znajdujących się na portalach internetowych.

Oprócz uchwał i rozporządzeń Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego praktyczne kształcenie nauczycieli regulują również inne zapisy prawne, między innymi wewnętrzne dokumenty każdej uczelni, takie jak uchwały i rozporządzenia regulujące organizację i realizację kształcenia praktycznego, regulaminy praktyk, regulaminy studiów oraz programy praktyk.

MODELOWE UJĘCIE KSZTAŁCENIA PRAKTYCZNEGO STUDENTÓW STUDIÓW PEDAGOGICZNYCH (NA PODSTAWIE REALIZACJI ZADAŃ PROJEKTU „DOBRE PRAKTYKI – DOBRZY NAUCZYCIEL – SKUTECZNA SZKOŁA)

Akademia Pedagogiki Specjalnej we współpracy z Partnerami przez cztery lata realizowała projekt „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”, którego głównym celem było podniesienie jakości praktyk realizowanych w trakcie studiów i lepsze przygotowanie przyszłych nauczycieli do wykonywania zawodu. Projekt ten był współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego i realizowany w partnerstwie z Biurem Edukacji m.st. Warszawy oraz innymi partnerami: Fundacją Pomocy Ludziom Niepełnosprawnym w Warszawie, Towarzystwem Przyjaciół Integrycyjnych Społecznych Szkół Podstawowych w Milanówku, Warszawskim Kołem Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, Dida-sko s.j. J.P. Biało-brzescy, EDUKACJA PRO FUTURO spółka z o.o w Warszawie.

Projektem zostało objętych **805** studentów dziennych studiów licencjackich na kierunkach pedagogika i pedagogika specjalna oraz edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych.

W ramach projektu praktyki (wynikające z programu studiów) realizowali studenci jedenastu specjalności studiów I stopnia:

- Animacja społeczno-kulturowa
- Tyflopädagogika
- Wychowanie przedszkolne
- Edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych
- Logopedia
- Pedagogika niepełnosprawnych intelektualnie
- Pedagogika wczesnoszkolna i korekcyjna
- Pedagogika terapeutyczna
- Terapia pedagogiczna
- Pedagogika zdolności i technologia informacyjna
- Surdopedagogika.

W ramach każdej specjalności powołani zostali opiekunowie merytoryczni praktyk ze strony APS oraz metodycy. W sumie w projekcie wzięło udział 61 placówek z terenu Warszawy i okolic. Ze względu na specyfikę i potrzeby każdej ze specjalności objętej projektem do współpracy zaproszone zostały bardzo różne placówki (przedszkola ogólnodostępne, przedszkola integracyjne oraz przedszkola z oddziałami integracyjnymi, przedszkola specjalne, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, szkoły podstawowe i gimnazja, a także zespoły szkół: ogólnodostępnych, integracyjnych, z oddziałami integracyjnymi oraz zespoły szkół specjalnych). W każdej placówce powołany został koordynator praktyk. Przez cztery lata zrealizowanych zostało w sumie **200** godzin praktyk indywidualnych oraz **85–90** godzin praktyk hospitacyjnych (zgodnie z programami praktyk dla każdej specjalności) przez każdego studenta. Łącznie 290 godzin praktyk przez studenta kierunku pedagogika, 285 godzin praktyk przez studenta kierunku pedagogika specjalna, edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych. Rolę nauczycieli prowadzących studentów podczas praktyk indywidualnych w placówkach pełniło w tym czasie 482 nauczycieli.

Specjalnie na potrzeby projektu utworzona została Platforma internetowa – aplikacja wspomagająca obsługę procesu rejestracji studentów na praktyki. Pełni funkcję serwisu informacyjnego. Wykorzystanie sieci komputerowych i Internetu umożliwiło wszystkim osobom zaangażowanym w realizację praktyk lepszą komunikację, szybki dostęp do dokumentów i ważnych informacji.

Najważniejszym celem projektu było stworzenie nowego systemu organizowania i realizacji praktyk umożliwiającego poprawę jakości przygotowania studenta do wykonywania zawodu nauczyciela (podniesienie jakości kształcenia praktycznego poprzez stworzenie oryginalnego, nowoczesnego modelu praktyk pedagogicznych). Ponadto istotne dla uczelni były również realne do realizacji (już bez wsparcia funduszy unijnych- projektowych) zmiany w systemie zarządzania praktykami na Uczelni oraz stworzenie bazy placówek ćwiczeniowych, które chętnie będą współpracować z nauczycielami akademickimi.

Realizacja projektu miała pomóc w rozwiązaniu problemów, z którymi najczęściej borykają się uczelnie podczas organizacji i realizacji praktyk. Dlatego poddano analizie zarówno raporty z badań dotyczących pracy nauczyciela, jak i wskazano na słabe punkty podczas realizacji praktyk w ramach studiów na kierunkach pedagogika i pedagogika specjalna oraz edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych na APS.

Te problemy to przede wszystkim:

- Brak placówek, które są związane z uczelnią znacznie utrudniają organizację praktyk na poziomie, który byłby zadowalający. Studenci często spotykają się z odmową i mają trudności ze znalezieniem placówki, w której mogą realizować praktyki.
- Brak kontaktu opiekuna praktyk z placówką z opiekunem praktyk na uczelni uniemożliwia rzetelną ocenę i omówienie problemów studenta.
- Słaba komunikacja między placówką i uczelnią utrudnia organizację i realizację praktyk zarówno w aspekcie merytorycznym, jak i organizacyjnym.
- Niewystarczające przygotowanie merytoryczne studentów do odbywania praktyk.
- Niewystarczające przygotowanie merytoryczne opiekunów praktyk w placówkach.
- Niewystarczające zaplecze administracyjne obsługi praktyk.

Wymienione tu problemy uniemożliwiały realizację praktyk na poziomie, który byłby zadowalający. Studenci często spotykają się z odmową i mają trudności ze znalezieniem

placówki, w której mogą realizować praktyki. Brak kontaktu opiekuna praktyk z placówki z opiekunem praktyk na uczelni uniemożliwia rzetelną ocenę i omówienie problemów studenta.

Studenci często, mimo wymagań określonych w programie praktyk, są sprowadzani do roli obserwatora i pomocnika, zbyt rzadko mają okazję do podejmowania samodzielnych działań, podczas których najwięcej się uczą. Poza tym brak komunikacji między nauczycielami akademickimi i nauczycielami w placówce uniemożliwia zaplanowanie zadań adekwatnych do poziomu wiedzy i umiejętności studenta, czego efektem są zadania zbyt trudne (np. wymagania związane z zaplanowaniem i prowadzeniem zajęć, wymagających przygotowania metodycznego, które zgodnie z planem studiów jest realizowane w późniejszym czasie). Małe zaplecze administracyjne również nie pozwala na dobrą koordynację praktyk. Zwykle brakuje osób, które mogłyby pozostawać w kontakcie z placówkami, w których studenci Akademii realizują praktyki, a komunikacja ograniczona jest tylko do spraw formalnych (pomijane są ważne aspekty merytoryczne).

Zaplanowane działania projektowe miały za zadanie:

- I. Podniesienie jakości kształcenia praktycznego studentów/poprawa jakości odbywanych praktyk poprzez:
  - 1) lepszą komunikację i współpracę pomiędzy uczelnią a placówkami oświatowymi, w których realizowane są praktyki;
  - 2) zorganizowanie „punktów dobrych praktyk aps” w każdej placówce, które zapewni zaplecze administracyjne i pozwoli na lepszą koordynację podczas organizowania i realizowania praktyk, będzie miejscem metodycznego wsparcia studentów;
  - 3) lepsze przygotowanie studentów do realizacji praktyk;
  - 4) włączenie do planu studiów jako przedmiot obowiązkowy: „propedeutyka praktyk pedagogicznych”, „metodyka wykorzystania nowoczesnych technologii w nauczaniu”;
  - 5) powołanie zespołów merytorycznych zgodnie ze specyfiką realizowanych praktyk na danych specjalnościach składających się z przedstawicieli studentów, opiekunów merytorycznych praktyk ze strony aps, uczelnianego biura praktyk, koordynatorów praktyk w placówkach;
  - 6) organizacja biura praktyk studenckich „uczelniane biuro dobrych praktyk” w APS,
  - 7) możliwość nagrywania zajęć celem omawiania sposobów prowadzenia przez studenta z opiekunami praktyk i metodykami;
  - 8) opracowanie i wdrożenie platformy internetowej do wymiany informacji pomiędzy studentami, nauczycielami z placówek i uczelnią.
- II. Podniesienie jakości przygotowania pedagogicznego nauczycieli/opiekunów praktyk
  - 1) podniesienie kompetencji nauczycieli w zakresie pełnienia roli opiekuna praktyk (głównie planowania, organizowania oraz wspierania działań studentów podczas praktyk w placówce);
  - 2) podniesienie kompetencji nauczycieli w ważnych obszarach edukacyjnych (np. wykorzystywanie nowoczesnych technologii, prowadzenie diagnozy pedagogicznej, badanie dojrzałości szkolnej dzieci sześciolletnich);
  - 3) szkolenia nauczycieli w zakresie:
    - a) Nauczyciel superwizorem praktykującego studenta,
    - b) Budowanie samoświadomości zawodowej u studentów/tek – przyszłych nauczycieli,

- c) Doskonalenie nauczycieli w zakresie wdrażania nowych rozwiązań metodycznych związanych z realizacją programów nauczania- zakresy tematyczny szkoleń:
- Nowoczesne metody nauczania w praktyce pedagogicznej,
  - Diagnoza umiejętności szkolnych a konstruowanie indywidualnych programów nauczania,
  - Dostosowanie wymagań edukacyjnych do możliwości uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

III. Poprawa współpracy/zorganizowanie bazy placówek oświatowych, przyjmujących studentów na praktyki pedagogiczne, które będą współpracować z uczelnią (na zasadach placówek ćwiczeniowych).

Możliwość stałej współpracy uczelni z placówkami jest bardzo ważna dla środowiska akademickiego nie tylko ze względu na praktyki studenckie. Mieczysław Łobocki pisze, że „Jedynie słuszną drogą do pogłębiania i przewartościowywania obecnych teorii pedagogicznych jest troska o zachowanie ścisłych związków między nimi, a praktyką wychowawczą”⁷⁷. Autor zwraca uwagę na bardzo duże znaczenie dla nauki wzajemnej współpracy teoretyków i praktyków.

Ze względu na konieczność łączenia kształcenia praktycznego z kształceniem teoretycznym (praktyki powinny być powiązane z przedmiotami metodycznymi realizowanymi według planów kształcenia, ponieważ tylko wtedy stanowią uzupełnienie wprowadzanej teorii i ważnych zagadnień metodycznych) w toku studiów realizowane były następujące rodzaje praktyk: praktyki asystenckie, praktyki asystencko-pedagogiczne, praktyki pedagogiczne-dyplomowe, praktyki hospitacyjne.

Praktyki asystenckie realizowane są na pierwszym roku studiów. Podczas tej praktyki student poznaje placówkę i specyfikę pracy nauczyciela (obserwuje i uczestniczy w zajęciach dydaktyczno-wychowawczych).

Zasadniczym celem praktyki asystenckiej jest zapoznanie studentów z typowymi czynnościami wykonywanymi przez nauczycieli w toku codziennej pracy dydaktyczno-wychowawczej w placówce edukacyjnej, a w szczególności:

- poznanie warunków pracy nauczyciela;
- dokonanie obserwacji niezbędnych do wyjaśnienia poruszanych na zajęciach zagadnień teoretycznych z zakresu tematyki zajęć pedagogicznych;
- rozwijanie uzdolnień, zainteresowań i postaw pedagogicznych;
- poznanie organizacyjnych, dydaktycznych i wychowawczych czynności nauczyciela,
- nabycie umiejętności planowania, prowadzenia i dokumentowania zajęć;
- nabycie umiejętności analizy pracy nauczyciela-wychowawcy i uczniów podczas wspólnego omawiania praktyki przez opiekunów praktyki i studentów;
- nabycie umiejętności analizowania własnej pracy, jej efektów oraz pracy uczniów⁷⁸.

⁷⁷ M. Łobocki (2006). *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków, s. 49.

⁷⁸ Według Koncepcji organizacji praktyk w Akademii Pedagogiki Specjalnej w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Według założeń projektu student podczas realizacji praktyki asystenckiej powinien:

- poznać warunki pracy nauczyciela;
- poznać organizacyjne, dydaktyczne oraz wychowawcze czynności charakterystyczne dla pracy nauczyciela danej specjalności;
- nabywać wstępne umiejętności analizowania pracy nauczyciela, działań uczniów/dzieci oraz pracy własnej;
- poznać różnorodne formy działalności placówki z uwzględnieniem wielkomiarowości działań nauczyciela charakterystycznych dla danej specjalności (np. współpraca z rodzicami i środowiskiem);
- rozwijać uzdolnienia, zainteresowania i kształtować postawy pedagogiczne⁷⁹.

Praktyki pedagogiczno-asystenckie realizowane są na drugim roku studiów, kiedy studenci są już lepiej przygotowani, dzięki realizacji cyklu zajęć metodycznych. Dlatego podczas tej praktyki student nie tylko obserwuje i uczestniczy w zajęciach dydaktyczno-wychowawczych, lecz także sam pod nadzorem doświadczonego nauczyciela-opiekuna w placówce organizuje i prowadzi zajęcia wynikające z programu praktyk.

Praktyka pedagogiczno-asystencka jest wprowadzeniem do próbnej pracy pedagogicznej.

Zasadniczym celem praktyki asystencko-pedagogicznej jest zapoznanie studentów z typowymi czynnościami wykonywanymi przez nauczycieli w toku codziennej pracy dydaktyczno-wychowawczej w placówce edukacyjnej, a w szczególności:⁸⁰

- poznanie warunków pracy nauczyciela;
- dokonanie obserwacji niezbędnych do wyjaśnienia poruszanych na zajęciach zagadnień teoretycznych z zakresu tematyki zajęć metodycznych;
- rozwijanie uzdolnień, zainteresowań i postaw pedagogicznych;
- poznanie organizacyjnych, dydaktycznych i wychowawczych czynności nauczyciela wiązanych z diagnozowaniem potrzeb i możliwości rozwojowych ucznia;
- nabycie umiejętności planowania, prowadzenia i dokumentowania zajęć;
- nabycie umiejętności analizy pracy nauczyciela-wychowawcy i uczniów podczas wspólnego omawiania praktyki przez opiekunów praktyki i studentów;
- nabycie umiejętności analizowania własnej pracy, jej efektów oraz pracy uczniów;
- nabycie umiejętności samodzielnego opracowywania scenariuszy zajęć oraz prowadzenie zajęć z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia⁸⁰.

⁷⁹ H. Gasik, M. Kazimierzczak (2011). *Przewodnik po praktykach pedagogicznych. Poradnik dla studentów APS i nauczycieli-opiekunów w placówkach*. Warszawa, s. 16.

⁸⁰ Według koncepcji organizacji praktyk w Akademii Pedagogiki Specjalnej w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Według założeń projektu student po odbyciu praktyki asystencko-pedagogicznej student (oprócz nabytych wcześniej umiejętności) powinien:

- orientować się w głównych założeniach procesu dydaktyczno-wychowawczego oraz poszczególnych metodyk szczegółowych;
- znać dokumentację diagnostyczną oraz metody i formy przeprowadzenia diagnozy funkcjonalnej;
- orientować się w zadaniach i założeniach pracy poszczególnych specjalistów;
- umieć samodzielnie opracować scenariusz zajęć oraz poprowadzić je z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia/dziecka⁸¹.

Praktyki pedagogiczne-dyplomowe realizowane są na trzecim roku i ich celem jest wdrożenie studentów do przyszłej pracy z uwzględnieniem kompetencji niezbędnych dla każdej specjalności. Dlatego podczas tej praktyki student samodzielnie planuje, organizuje i prowadzi zajęcia w oparciu o założenia programu praktyk. Oczywiście nadal wszystkie działania odbywają się pod nadzorem i przy merytorycznym wsparciu zarówno opiekuna praktyk z placówki, jak i metodyka z uczelni.

Celem praktyki pedagogicznej jest wdrożenie studentów do przyszłej pracy zawodowej przez weryfikację i zastosowanie zdobytej w trakcie studiów wiedzy i umiejętności pedagogicznych oraz praktyczne przygotowanie do pełnienia obowiązków pedagoga lub pedagoga specjalnego. Praktyka pedagogiczna obejmuje obserwację, uczestnictwo w organizacji i prowadzenie, pod nadzorem opiekuna, różnych form działalności dydaktyczno-wychowawczych realizowanych przez nauczycieli, wychowawców, psychologów i pedagogów szkolnych oraz inny personel zgodny nabywanymi kwalifikacjami w zakresie danej specjalności⁸².

Według założeń projektu student po odbyciu praktyki pedagogiczno-dyplomowej (oprócz nabytych wcześniej umiejętności) powinien:

- posiadać orientację w zakresie konstruowania planów, według których działa placówka edukacyjna;
- umieć zaplanować koncepcję zajęć zgodnie z wymogami dydaktycznymi, a także przeprowadzić je według przyjętej koncepcji;
- znać i wykorzystywać różnorodne metody dydaktyczno-wychowawcze, a zwłaszcza psychokorekcyjne;
- umieć prawidłowo budować relacje z zespołem nauczycielskim, znać zakres obowiązków dydaktycznych i opiekuńczo-wychowawczych wszystkich jego członków⁸³.

Praktyki hospitacyjne realizowane są na drugim i trzecim roku studiów w ramach wybranych przedmiotów metodycznych lub jako dodatkowe zajęcia poza przedmiotowe. Ich celem jest zapoznanie z określonymi problemami, zagadnieniami wynikającymi ze

⁸¹ H. Gasik, M. Kazimierczak (2011). *Przewodnik po praktykach pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 18.

⁸² Według koncepcji organizacji praktyk w Akademii Pedagogiki Specjalnej w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

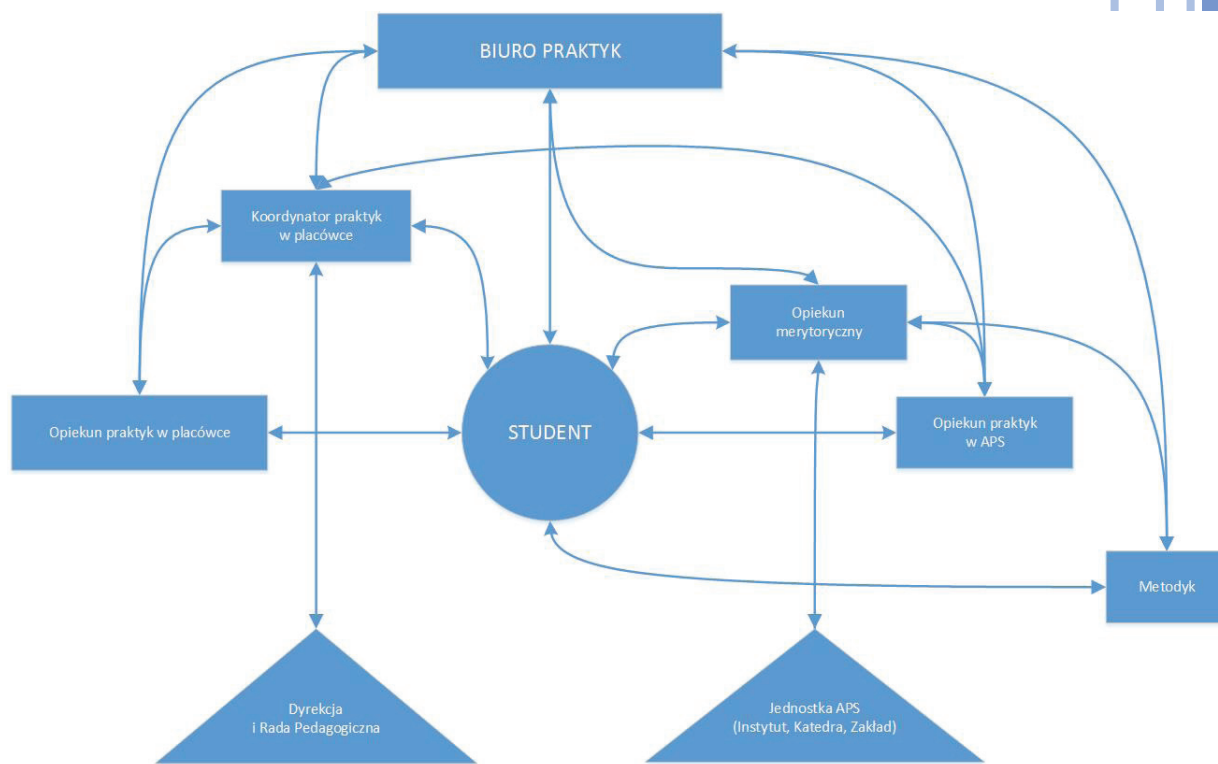
⁸³ H. Gasik, M. Kazimierczak (2011). *Przewodnik po praktykach pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 19.

specyfiki danej specjalności (np. przeprowadzenie diagnozy pod kątem gotowości szkolnej dziecka, konstruowanie programów działań naprawczych itp.) Podczas tej praktyki student ma możliwość obserwować doświadczonych nauczycieli podczas wykonywania działań w ramach określonego zagadnienia oraz podejmuje próby samodzielnych działań pod nadzorem opiekuna. Analiza i omówienie zagadnień związanych z praktyką hospitacyjną z nauczycielem praktykiem/nauczycielem prowadzącym studenta podczas praktyk hospitacyjnych. Konieczność takiego kształcenia podkreślona została także w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r.: „W związku z koniecznością integracji zdobywanych umiejętności z procesem kształcenia, praktyki zawodowe będą się odbywać w przeważającej części równoległe z realizacją zajęć w uczelni. W trakcie praktyk studentowi (słuchaczowi) będzie się zapewniać różnorodne formy aktywności: wizyty w szkołach i placówkach, obserwowanie zajęć, asystowanie nauczycielowi prowadzącemu zajęcia, samodzielne prowadzenie zajęć, planowanie i omawianie zajęć prowadzonych przez siebie i innych (nauczycieli, studentów, słuchaczy)”.

PRAKTYCZNE KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI WEDŁUG MODELU WYPRACOWANEGO W RAMACH PROJEKTU „DOBRE PRAKTYKI – DOBRZY NAUCZYCIELE – SKUTECZNA SZKOŁA” – DZIAŁANIA W POSZCZEGÓLNYCH ETAPACH REALIZACJI PRAKTYK

Innowacją wprowadzoną przez projekt było powołanie dodatkowych osób (takich jak opiekun merytoryczny praktyk ze strony APS, czy koordynator praktyk ze strony placówek), co pozwoliło na większą kontrolę kształcenia praktycznego, a tym samym dbałość o ich jakość merytoryczną.

Ogólny model zaangażowania osób pełniących określone funkcje przedstawia rycina 13.

Rycina 12. Praktyczne kształcenie studentów w ramach projektu „Dobre praktyki – dobre nauczyciele – skuteczna szkoła”

Źródło: opracowanie własne.

Biuro Projektu zajmuje się organizacją i nadzorem technicznym, organizacyjnym oraz merytorycznym praktyk realizowanych w ramach projektu. W skład Biura wchodzi: Kierownik Projektu – odpowiedzialny za zawiązanie zespołu zarządzającego i wdrażającego zadania projektu, opracowanie procedur zarządzania projektem i komunikacji wewnętrznej, zarządzający pracą zespołu. Koordynator merytoryczny projektu – zajmujący się m.in. współpracą z placówkami, koordynowaniem pracy osób odpowiedzialnych za organizację praktyk i szkoleń, opracowaniem dokumentacji merytorycznej praktyk, opracowaniem wewnętrznych procedur dotyczących kwestii merytorycznych realizacji projektu, bieżącym wsparciem i udzielaniem konsultacji dla pracowników realizujących działania bezpośrednio z beneficjentami projektu. Specjalista ds. monitoringu i ewaluacji – zajmujący się m.in. prowadzeniem monitoringu działań wdrażanych w projekcie, tworzenie wewnętrznych sprawozdań z realizacji zadań. Koordynatorzy praktyk studenckich – zajmujący się planowaniem terminów i harmonogramu praktyk. Specjaliści ds. organizacji praktyk studenckich – zajmujący się obsługą studentów – dostarczanie, odbiór dokumentacji. Sekretarz projektu – zajmujący się całościową obsługą administracyjną projektu oraz specjalista ds. rozliczeń – odpowiedzialny za wdrożenie systemu rozliczeń i przepływów finansowych.

Opiekun merytoryczny praktyk ze strony APS – powołany w ramach każdej specjalności. Jego zadaniem jest współpraca z koordynatorami praktyk ze strony placówki edukacyjnej, w zakresie merytorycznym zgodnym ze specyfiką realizowanych zajęć, przygotowanie merytoryczne studentów do startu zawodowego w szkole, przygotowanie do realizacji na praktykach przewidzianych zadań i prowadzenie dokumentacji – opracowanie założeń i programu praktyk, wspieranie studentów w realizacji zadań, wyznaczanie metodyków w zakresie danej specjalności, nadzór nad prawidłową promocją i upowszechnianiem projektu, nadzór i odpowiedzialność za funkcjonowanie punktów dobrych praktyk APS w placówce, w tym obsługa platformy internetowej, podejmowanie decyzji w sprawie ewentualnego naruszenia przez studentów zasad i przepisów w miejscu realizacji zadań praktyki – w porozumieniu z właściwym dla danej metodyki opiekunem merytorycznym praktyk ze strony APS.

Poza tym organizuje spotkania Zespołów Merytorycznych, które na bieżąco monitorują, analizują i oceniają przebieg praktyk realizowanych w ramach projektu. Opiekun merytoryczny pozostaje również w stałym kontakcie z Dyrektorem Instytutu, Kierownikiem Katedry lub Zakładu oraz innymi nauczycielami akademickimi – organizuje spotkania podczas których konsultuje przebieg praktyk, dbając o optymalne dostosowanie kształcenia praktycznego do specyfiki reprezentowanej specjalności nauczycielskiej.

Metodyk – powołany w ramach każdej specjalności. Jego zadaniem jest przygotowanie studentów, wsparcie merytoryczne podczas odbywania praktyk, a także prowadzenie spotkań indywidualnych (tzw. rozmowy – superwizje), podczas których studenci poznają istotę i znaczenie kształcenia praktycznego, ale również mają okazję omówić problemy metodyczne i konsultować swoje działania w placówkach. Szczegółowe zadania metodyka każdej specjalności to:

- prowadzenie indywidualnych konsultacji ze studentami;
- omówienie procedury przebiegu praktyki przedstawienie programów praktyk i omówienie zawartych w nim założeń, celów i zadań; kart praktykanta APS, omówienie zasad uczestnictwa na praktykach studenckich w placówkach edukacyjnych;

- przedstawienie praw i obowiązków studenta podczas realizacji zadań praktyk studenckich;
- wyjaśnienie roli koordynatora i opiekuna praktyk w placówce;
- podkreślenie roli aktywności studenta na praktykach;
- zachęcanie do podejmowania różnych działań – nie tylko zapisanych w programie praktyki;
- przedstawienie formy i terminu zaliczenia praktyk;
- omówienie roli dziennika praktyk pedagogicznych i sposobu jego wypełniania;
- zachęcanie studentów do nawiązania współpracy z placówką nie tylko podczas praktyk, ale także po ich odbyciu; możliwe formy współpracy;
- zapoznanie z kompetencjami, jakie student nabywa w czasie trwania praktyki;
- zaliczenie praktyk w dokumentacji studenta oraz systemie USOS.

Koordynator praktyk ze strony placówki – powołany w każdej placówce, w której realizowane są praktyki w ramach projektu. Szczegółowe zadania koordynatora praktyk ze strony placówki to:

- planowanie i koordynowanie działań merytorycznych i organizacyjnych dotyczących przebiegu praktyk studentów w placówce, w tym m.in. zapoznanie studentów z organizacją placówki, regulaminami, innymi przepisami i dokumentami obowiązującymi w miejscu realizacji zadań praktyki, przydział studentów do określonych zadań w placówce;
- organizacja i nadzór nad pracą nauczycieli biorących udział w projekcie, w tym organizowanie ich udziału w szkoleniach i warsztatach projektu;
- rozwiązywanie bieżących problemów merytorycznych we współpracy z dyrektorem placówki, radą pedagogiczną, nauczycielami realizującymi zadania projektu oraz osobami realizującymi zadania projektu z ramienia APS;
- nadzór nad prawidłową promocją i upowszechnieniem projektu.
- podejmowanie decyzji w sprawie ewentualnego naruszenia przez studentów zasad i przepisów w miejscu realizacji zadań praktyki – w porozumieniu z właściwym dla danej metodyki opiekunem merytorycznym praktyk ze strony APS;
- zorganizowanie i odpowiedzialność za funkcjonowanie punktów dobrych praktyk aps w placówce, w tym obsługa platformy internetowej.

Nauczyciel prowadzący studenta podczas praktyk indywidualnych/opiekun praktyk w placówce – osoba wyznaczana przez Koordynatora praktyk ze strony placówki do prowadzenia studenta podczas odbywania praktyk indywidualnych (zwykle w placówkach tę funkcję pełniło kilku nauczycieli). Szczegółowe zadania nauczyciela/opiekuna praktyk w placówce to:

- Przedstawienie praktykanta klasie, podkreślenie jego uprawnień i kompetencji nauczycielskich.
Ułatwienie studentowi startu zawodowego na praktykach, poprzez stopniowe wprowadzenie w pracę nauczyciela i branie odpowiedzialności za wszystkie aspekty nauczania, jak również obowiązki pozalekcyjne.
- Częsta obserwacja praktykanta i udzielanie informacji zwrotnych dotyczących silnych i słabych stron praktykanta.
- Umożliwienie praktykantowi dostępu do dokumentacji uczniów i innych ważnych informacji, z zachowaniem poufności tych danych.
- Służenie radami dotyczącymi aspektów wychowawczych pracy z uczniami.

- Dostarczenie okazji do obserwowania i omawiania własnej praktyki nauczycielskiej.
- Zachęcanie praktykanta do zadawania pytań i szukania porad.
- Zaliczenie praktyk studentowi – ocena kompetencji studenta.
- Monitorowanie przebiegu praktyki studenta w placówce oraz zaliczenie poprzez platformę internetową.

Nauczyciel prowadzący studenta podczas praktyk hospitacyjnych – osoba wyznaczana przez Koordynatora praktyk ze strony placówki, na podstawie konsultacji z nauczycielem akademickim prowadzącym przedmiot metodyczny w ramach, którego realizowane były praktyki hospitacyjne lub (w przypadku realizacji praktyk hospitacyjnych w formie zajęć poza przedmiotowych), na podstawie konsultacji z opiekunem merytorycznym specjalności. Szczegółowe zadania nauczyciela/opiekuna prowadzącego studenta podczas praktyk hospitacyjnych to:

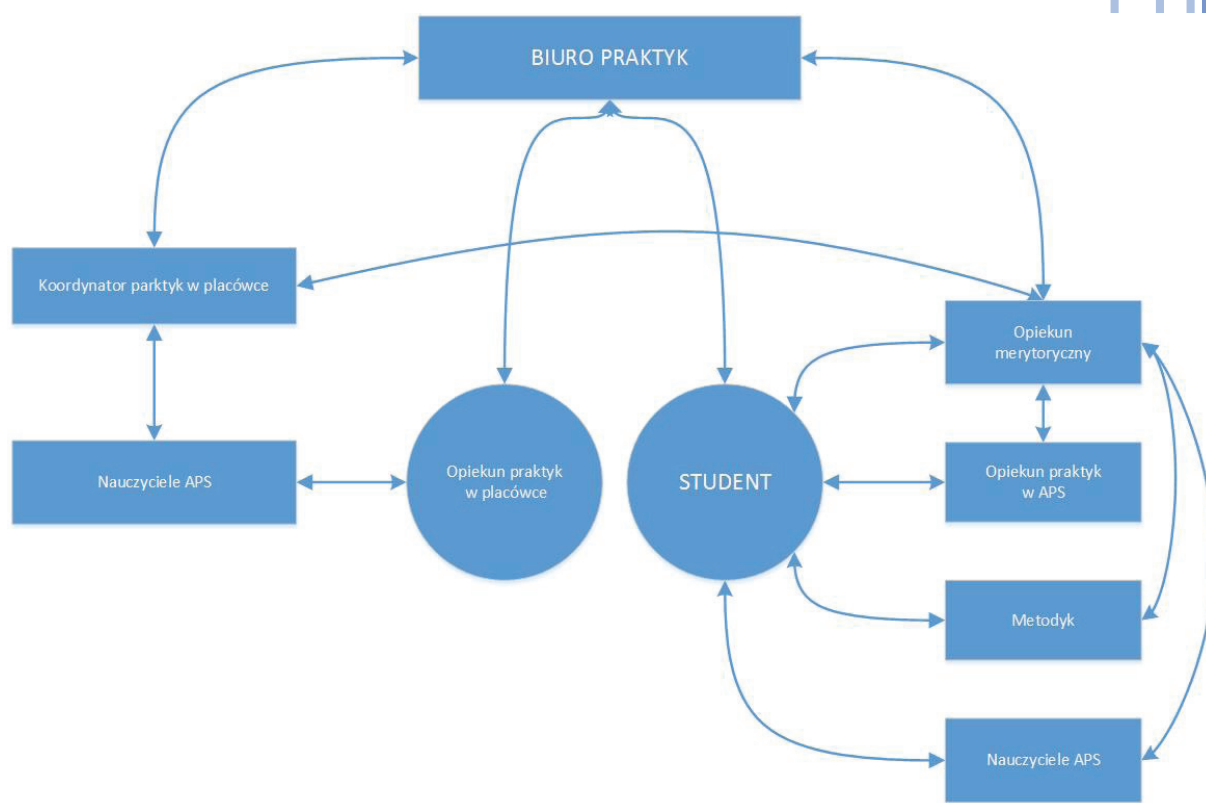
- Przedstawienie grupy studentów klasie, omówienie ich uprawnień i kompetencji. Obserwacja studentów, wszechstronne wspomaganie ich działań w trakcie hospitacji.
- Umożliwienie grupie studentów dostępu do dokumentacji szkolnej, w tym dokumentów uczniów i innych ważnych informacji, z zachowaniem poufności tych danych.
- Dostarczanie okazji do obserwowania i omawianie aktywności uczniów, nauczycieli oraz wszelkich zakresów działalności placówki.
- Motywowanie studentów do aktywności w trakcie hospitacji. Omówienie z grupą studentów przeprowadzonych zajęć.
- Potwierdzanie obecności na zajęciach w arkuszach hospitacyjnych studentów.

Realizacja praktyk na każdym roku odbywała się według określonych założeń, które zostały opracowane w ramach trzech ważnych etapów:

1. Przygotowanie do realizacji praktyk.
2. Realizacja praktyk na każdym roku studiów.
3. Zaliczenie praktyk.

PRZYGOTOWANIE DO REALIZACJI PRAKTYK PRAKTYCZNE KSZTAŁCENIE STUDENTÓW W RAMACH PROJEKTU „DOBRE PRAKTYKI – DOBRZY NAUCZYCIELE – SKUTECZNA SZKOŁA”

Przygotowanie ze strony Biura praktyk to przede wszystkim zorganizowanie odpowiedniego zaplecza administracyjno-merytorycznego.

Rycina 13. Koordynacja działań – Biuro praktyk – Praktyczne kształcenie studentów w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”

Źródło: opracowanie własne.

68 Przygotowanie dokumentacji (opracowanie programów, dzienników praktyk, kart praktykanta)

Dokumentacja wzorcowa była opracowywana w zespole, w skład którego wchodził przedstawiciele APS: opiekunowie merytoryczni praktyk ze strony APS każdej specjalności objętej projektem, kierownicy 11 specjalności, metodycy oraz koordynator merytoryczny projektu, prodziekan ds. kształcenia na studiach stacjonarnych, dokumenty były konsultowane z nauczycielami akademickimi poszczególnych specjalności oraz przedstawiciele ze strony placówek: z koordynatorami z placówek, dyrektorami. Wzory dokumentów były dostosowywane przez opiekunów praktyk z ramienia APS do wymagań i specyfiki każdej specjalności.

Podstawowym i najważniejszym merytorycznym dokumentem był Program praktyk, w którym określone są najważniejsze kwestie dotyczące konkretnej praktyki (jej cel, zadania, kompetencje, które student powinien posiadać po jej realizacji oraz szczegółowe wymagania dotyczące zaliczenia praktyki i terminy zaliczenia).

Kolejnym dokumentem był Dziennik praktyk. Opracowany został w taki sposób, aby mógł służyć studentowi przez trzy lata. Dzięki temu student w każdej chwili mógł wrócić do dokumentacji (np. zapisu przebiegu zajęć, swojej działalności), co pozwala na doskonalenie określonych kompetencji i jest inspiracją do refleksji na temat własnego kształcenia:

- Jakie kompetencje posiadałem/am podczas odbywania praktyk na I roku?
- Czego nauczyłem/am się podczas praktyk na II roku?
- Jak dużo już wiem o placówkach oświatowych, ich organizacji i mojej przyszłej pracy po odbyciu praktyk na III roku?

Szczegóły dotyczące prowadzenia Dziennika każdy student omawiał indywidualnie z opiekunem praktyk z ramienia APS oraz opiekunem praktyk z placówki. Bardzo ważnym dokumentem formalnym, który jest podstawą do zaliczenia praktyk to Karta praktykanta.

Prawidłowo wypełniona Karta praktykanta, która stanowiła dokument potwierdzający realizację, praktyki musiała zawierać⁸⁴:

- Potwierdzenie odbycia praktyk wraz z podpisem dyrektora i pieczęcią placówki
- Potwierdzony przez dyrektora placówki indywidualny harmonogram praktyk studenta
- Opinię o pracy studenta na praktykach sformułowaną przez opiekuna praktyk
- Określony przez opiekuna praktyk profil kompetencji zawodowych zdobytych przez studenta na praktyce
- Opinię studenta o praktyce.

Ponadto studenci oraz opiekunowie praktyk w placówkach otrzymali publikację *Przewodnik po praktykach pedagogicznych. Poradnik dla studentów APS i nauczycieli – opiekunów praktyk w placówkach*, oraz *Koncepcja organizacji praktyk w Akademii Pedagogiki Specjalnej w ramach projektu Dobre praktyki- dobrzy nauczyciele- skuteczna szkoła*

⁸⁴ H. Gasik, M. Kazimierczak (2011). *Przewodnik po praktykach pedagogicznych...*, dz. cyt., s. 25.

współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego w którym przedstawione najważniejsze założenia dotyczące realizacji praktyk w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”.

Wszystkie ważne informacje oraz dokumentacja były dostępne na platformie internetowej, do której miały dostęp wszystkie osoby zaangażowane w realizację praktyk w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”.

Przygotowanie studentów do realizacji praktyk _____

Przygotowanie studentów odbywało się poprzez zajęcia dydaktyczne i spotkania indywidualne.

W ramach przygotowania do praktyk wprowadzony został przedmiot Propedeutyka praktyk pedagogicznych, który jest realizowany przez studentów I roku studiów pedagogicznych I stopnia. Podczas zajęć z tego przedmiotu studenci zostają wprowadzeni w problematykę kształcenia praktycznego, rozumianego jako uzupełnienie kształcenia teoretycznego realizowanego podczas zajęć na uczelni. Ze względu na wymagania, które są obecnie stawiane przed nauczycielem ważnym elementem jest również zapoznanie z wielkowsymiarowością pracy nauczyciela oraz zajęcia poświęcone uniwersalnym kompetencjom społecznym współczesnego nauczyciela.

Drugim przedmiotem, który został wprowadzony w ramach projektu jest Metodyka wykorzystania nowoczesnych technologii w nauczaniu. Realizowany jest on również przez studentów I roku studiów pedagogicznych I stopnia. Jego celem jest przygotowanie studentów do korzystania z nowoczesnego sprzętu podczas praktyk (dzięki temu możliwe było wprowadzenie metody wideotreningu oraz metod z wykorzystaniem tablic multimedialnych).

Kolejny przedmiot, który był realizowany w ramach projektu przez studentów I roku studiów pedagogicznych I stopnia to Praktyczne wykorzystanie multimedialnych programów edukacyjnych. Celem przedmiotu jest zapoznanie studentów z nowoczesnymi programami edukacyjnymi i przygotowanie do korzystania z nich podczas odbywania praktyk w placówkach.

Poza tym, student przed odbyciem praktyk spotykał się z metodykiem danej specjalności w celu omówienia dokumentacji oraz założeń i specyfiki praktyk na każdym roku. Czas tych spotkań był rozłożony w poszczególnych latach studiów w następujący sposób:

I rok – 30 minut

II rok – 1 godzina

III rok – 1 godzina

Indywidualne spotkania ze studentami jeszcze przed odbyciem praktyk, miały bardzo duże znaczenie. Zwykle takie przygotowanie realizowane jest w ramach ogólnych spotkań całej grupy z opiekunem praktyk, co uniemożliwia indywidualne podejście do każdego studenta. Podczas spotkań przed praktykami studenci zadawali nie tylko pytania dotyczące dokumentacji, lecz także mówili również o swoich obawach i wątpliwościach. Wspólnie z metodykiem analizowali plan studiów, dostosowując realizację praktyk w taki sposób, aby przebiegały one równoległe z kształceniem praktycznym i mogły stanowić jego uzupełnienie.

i umiejętności oraz wzorem do naśladowania w świecie wartości i postaw moralnych. Nie można zapomnieć, że w przedszkolu dziecko nabywa pierwszych doświadczeń edukacyjnych, kształtuje nawyki i postawy, przyjmuje określone wzorce uczenia się i określa siebie w nowej roli przedszkolaka/członka grupy. Te pierwsze doświadczenia jeszcze na gruncie przedszkolnym to bardzo ważne czynniki, które często decydują o późniejszym stosunku dziecka do nauki i o jego przyszłych losach szkolnych, a potem zawodowych. To duże wyzwanie i odpowiedzialność, nie tylko dla przyszłych nauczycieli małego dziecka, ale również dla uczelni pedagogicznych. Zgodnie z Krajowymi Ramami Kwalifikacji kształcenie przyszłych nauczycieli opiera się na efektach kształcenia w zakresie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. Podkreślone i docenione zostało również kształcenie praktyczne, które jest warunkiem pełnego przygotowania przyszłych nauczycieli do zawodu.

Tylko w placówce przedszkolnej student ma możliwość nauczyć się, jak planować i organizować proces edukacyjny zgodnie z wymaganiami programowymi, warunkami konkretnej placówki oraz potrzebami dzieci. Mówiąc o planowaniu i organizowaniu przez nauczyciela procesu wychowania i kształcenia małego dziecko, należy podkreślić społeczny charakter edukacji. Wygotski podkreśla, „że wszystkie wyższe funkcje psychiczne są zinterioryzowanymi stosunkami o charakterze społecznym, tworzącymi podstawę społecznej struktury osobowości. Ich budowa, struktura genetyczna, sposób działania, słowem cała ich natura jest społeczna. Nawet przekształcając się w procesy psychiczne pozostają one quasi-społeczne. Człowiek nawet sam na sam zachowuje formę kontaktu społecznego.”⁸⁵ Dziecko nie jest wyizolowaną jednostką. Przeciwnie, należy rozwój i uczenie się dziecka rozpatrywać w kontekście społeczno-kulturowym. Dlatego warto tworzyć sytuacje edukacyjne umożliwiające efektywne uczenie się w oparciu o rozumienie społecznej natury tego zjawiska na trzech płaszczyznach:

- edukacja w relacji uczeń/nauczyciel;
- edukacja w relacji uczeń/uczeń;
- samodzielna praca ucznia.

Świadome organizowanie procesu edukacyjnego na wszystkich trzech płaszczyznach wymaga od nauczyciela rozumienia i stosowania w praktyce modeli rozwoju psychicznego. Należy mieć na uwadze indywidualny poziom rozwoju dziecka oraz również *strefę najbliższego rozwoju*⁸⁶. Zdaniem Wygotskiego⁸⁷, ważne jest to, co dziecko potrafi wykonać z pomocą, dzięki naśladowaniu. Dziecko, budując schematy poznawcze, ma już pewną wiedzę i umiejętności. To, co dziecko potrafi wykonać samodzielnie, jest wskaźnikiem dojrzałości jego zdolności. Strefę najbliższego rozwoju ustalamy na podstawie tego, co dziecko już potrafi wykonać samodzielnie i tego, co potrafi wykonać we współpracy, poprzez naśladowanie. Istotne jest dostosowanie procesu uczenia do strefy najbliższego rozwoju. Nauczyciel, który chce wspomagać rozwój dziecka nie może dostarczać doświadczeń do budowy schematów, które dziecko już opanowało, ale do budowy takich, których właśnie się uczy. Należy pamiętać, że doświadczenia te nie mogą przekraczać strefy najbliższego rozwoju, ponieważ wtedy okażą się zbyt trudne, co zniechęci dziecko do podejmowania

⁸⁵ L.S. Wygotski (1971). *Wybrane prace psychologiczne*. Warszawa, s. 134.

⁸⁶ L.S. Wygotski (2002). *Problem wieku rozwojowego...*, dz. cyt., s. 85.

⁸⁷ Tamże.

wysiłku. Trafnie podsumował to David Wood: „Mówiąc językiem Wygotskiego, nauczyciel musi umieć określić strefę najbliższego rozwoju dziecka i pracować na jej granicy, monitorując działania dziecka przy użyciu metody kolejnych przybliżeń, aby upewnić się czy sprosta ono stawianym mu wymaganiom i dołoży wszelkich starań, by je spełnić nie zostając samo z wyzwaniami przekraczającymi jego aktualny poziom zdolności. Nauczyciel musi także wykazać się gotowością do wycofania się z zadań, które dziecko jest w stanie wykonać samodzielnie, a udzielenia pomocy w miarę dochodzenia przez nie do nieznanych mu obszarów wiedzy”⁸⁸. Zadaniem nauczyciela jest pomaganie dzieciom w nabywaniu umiejętności samodzielnego rozwiązywania problemów. W tym celu nauczyciel tworzy odpowiednie dla wieku, potrzeb i możliwości dziecka rusztowanie⁸⁹, którego celem jest wspomaganie dziecka w określonym zakresie. Ważne, aby pomoc dorosłego nie stanowiła sztywnej struktury, ale zmieniała się elastycznie i była modyfikowana w zależności od postępów dziecka. Dlatego podczas odbywania praktyk konstruktywistyczne podejście było istotne na trzech płaszczyznach:

1. Zajęcia i sytuacje edukacyjne organizowane przez nauczyciela/opiekuna praktyk w placówce w celu wspomagania rozwoju dzieci.
2. Samodzielne planowanie i organizowanie działań edukacyjnych przez studenta z uwzględnieniem potrzeb i możliwości dzieci w grupie.
3. Tworzenie sytuacji edukacyjnych przez opiekuna praktyk, w których student nabywa wymagane kompetencje zawodowe zgodnie ze swoimi możliwościami (w tym również okazanie wsparcia i pomocy zgodnie z indywidualnymi potrzebami studenta).

Studenci specjalności „Wychowanie przedszkolne” realizowali praktyki w wybranych placówkach przedszkolnych oraz klasach I–III, według szczegółowych wytycznych określonych w harmonogramach oraz programach praktyk. Ponadto zaplanowane zostały godziny praktyk hospitacyjnych do realizacji razem z wybranymi przedmiotami metodycznymi. Systematyczne spotkania nauczycieli z Akademią, metodyków, nauczycieli z placówek oraz studentów pozwalają na lepsze przygotowanie do odbycia praktyk, bieżące rozwiązywanie pojawiających się problemów i dokonywanie zmian w celu podniesienia jakości kształcenia praktycznego. W celu ułatwienia kontaktu i umożliwienia bieżących konsultacji między nauczycielami Akademii Pedagogiki Specjalnej, studentami, metodykami i koordynatorami w placówkach została utworzona platforma internetowa, która bardzo dobrze spełnia swoją funkcję. Warto dodać, że placówki uczestniczące w projekcie otrzymały laptopy, tablice interaktywne wraz z oprogramowaniem oraz kamery do rejestracji i praktyk studenckich (w celu ich późniejszej analizy i oceny).

Praktyki indywidualne realizowane były po wcześniejszej rejestracji, która odbywała się jesienią. Zanim student trafił do placówki spotykał się z metodykiem w celu omówienia dokumentacji, wytycznych oraz wymagań związanych z zaliczeniem praktyk. Jednocześnie były organizowane spotkania z koordynatorami z placówek, na których metodyk i opiekun merytoryczny specjalności mógł przekazać informacje, omówić

---

⁸⁸ D. Wood (2006). *Jak dzieci uczą się i myślą. Społeczne konteksty rozwoju poznawczego*. Kraków, s. 265.

⁸⁹ Pojęcie *rusztowania* związane jest z J. Brunerem, a upopularnione zostało przez D. Wooda i jego zespół, pokazuje jak dorosły może wspierać i ukierunkowywać rozwój dziecka w strefie najbliższego rozwoju.

założenia merytoryczne oraz wymagania, które zostały przedstawione studentom. Dzięki stałemu kontaktowi wszystkie problemy i wątpliwości były rozwiązywane i wyjaśniane na bieżąco. Taka organizacja z pewnością pozwoliła na lepsze przygotowanie studentów i placówek do realizacji praktyk według wytycznych opracowanych przez pracowników Akademii. Dodatkowo powołany został Zespół Merytoryczny specjalności „Wychowanie przedszkolne” w skład, którego wchodził student, koordynator z placówki, metodyk i opiekun merytoryczny z ramienia APS. Spotkania zespołu służyły bieżącemu opiniowaniu i pozwalały na szybką reakcję i dokonywanie zmian jeszcze w trakcie trwania projektu.

Wprowadzona Rozporządzeniem MEN z dnia 23 grudnia 2008 roku Podstawa Programowa Wychowania Przedszkolnego wyraźnie określa specyfikę pracy z dzieckiem w przedszkolu. Dlatego oprócz obserwowania i prowadzenia zajęć studenci powinni przebywać z dziećmi podczas zabaw swobodnych w sali i na dworze, w czasie spacerów i wycieczek, spożywania posiłków, wykonywania czynności higienicznych oraz odpoczynku. Podczas przygotowania studenta do odbywania praktyk zwracano uwagę na różnorodność działań w przedszkolu. Ważne, żeby studenci przebywali w placówkach w różne dni i o różnych porach, ponieważ tylko w ten sposób byli w stanie zaobserwować i poznać rzeczywistą pracę z małym dzieckiem.

Nauczyciele z placówek uczestniczących w projekcie zwracają uwagę na korzyści płynące ze współpracy z wyższą uczelnią. Najważniejsze to:

- Dobra komunikacja i współpraca między pracownikami uczelni a nauczycielami w placówce pozwala na lepszą organizację kształcenia praktycznego (zarówno w aspekcie organizacyjnym, jak i merytorycznym);
- Rozwój zawodowy i podnoszenie kwalifikacji nauczycieli zatrudnionych w placówkach (organizowane szkolenia, możliwość konsultacji z metodykami i nauczycielami APS. Należy dodać, że te konsultacje nie zawsze dotyczą praktyk. Nauczyciele z placówek korzystają z porad i pomocy merytorycznej nauczycieli APS w sprawach, które nie są związane z praktykami, ale np. problemami konkretnych dzieci czy omówieniem konkretnych rozwiązań metodycznych. Podają pytania o literaturę metodyczną i prośby o opiniowanie konkretnych pomocy dla przedszkolaków. Nauczyciele z dłuższym stażem podkreślają również, że dzięki studentom poznają nowe metody pracy, co inspiruje ich do pracy i rozwoju zawodowego. Na obustronne korzyści zwracają uwagę koordynatorzy z warszawskich przedszkoli.

Przedszkole dzięki udziałowi w projekcie ma stały kontakt z młodymi studentami, dostęp do nowych metod, technologii i sprzętu multimedialnego oraz nowego młodszego spojrzenia na edukację przedszkolną. Projekt ten umożliwia również studentom zdobycie umiejętności potrzebnych w zawodzie nauczyciela. Daje im możliwość zapoznania się z różnymi formami i metodami stosowanymi w pracy z małymi dziećmi oraz zdobycia doświadczenia i praktyki tak potrzebnych do pracy w przedszkolu. Dobrze przygotowany student, po odbyciu dobrze zorganizowanych i zaplanowanych praktyk to w przyszłości dobry nauczyciel.

Przedszkole nr 132 w Warszawie

Projekt to inicjatywa mająca pozytywny wpływ na wszystkich, którzy w nim mają szansę uczestniczyć. Studenci nie tylko poznają metody i formy pracy z dziećmi, ale mają również szansę uczestniczenia w codziennym życiu przedszkola, angażując się w proponowane działania poznają specyfikę funkcjonowania placówki „od kuchni”. Obserwując pracę nauczycieli poznają blaski i cienie tego zawodu, co pozwala im na weryfikację dotychczasowych poglądów. Pozytywny wpływ Projektu dotyczy również przedszkolaków, które mają możliwość nawiązania kontaktu z osobami spoza placówki, uczą się z nimi współpracować, budować prawidłowe relacje interpersonalne, utrwalają zasady dobrego wychowania. Dzieciom projekt daje wiele radości. Cieszą się gdy studenci odwiedzają przedszkole i proponują im ciekawe propozycje zajęć. Dla nauczycieli uczestniczących w Projekcie stanowi on inspirację do działania, poszukiwania nowych metod pracy, którymi można zainteresować studentów, pozwala wyzbyć się codziennej rutyny, spojrzeć na swoją pracę z dystansu. W naszym przedszkolu cenimy sobie zwłaszcza informacje zwrotne od studentów, które wykorzystujemy do modyfikacji naszych działań, co owocuje dobrą współpracą i wzajemną sympatią.

Przedszkole nr 172 w Warszawie

- Wyposażenie placówek w nowoczesny sprzęt pozwalający na prowadzenie zajęć z wykorzystaniem najnowszych technologii.
- Pomoc studentów w opiece nad dziećmi i osobami z niepełnosprawnością oraz wsparcie podczas organizowania różnych imprez. Należy podkreślić zaangażowanie niektórych studentów, którzy chętnie (na zasadach wolontariatu) włączali się w działania placówek nawet wtedy, gdy zrealizowali już przewidywane w programie godziny praktyk.

Studenci również doceniają kształcenie praktyczne realizowane w ramach projektu. Trzeba jednak dodać, że widać różnicę zarówno w opiniach, jak i podejściu do praktyki przez studentów na I, II i III roku studiów. Na stopniowe nabywanie określonych kompetencji zawodowych (w tym również stopniowe kształtowanie refleksyjnej postawy), zwraca uwagę P. Kowalik. Według tego autora praktyczne kształcenie odbywa się w następujący sposób:

- Krok pierwszy – bezrefleksyjny (naśladownictwo) Na tym etapie następuje kształcenie umiejętności pedagogicznych w oparciu o obserwację czynności wykonywanych przez nauczyciela oraz przyswojenie zdobytych informacji z zastosowaniem metody naśladowczej.
- Krok drugi – refleksyjny (samodoskonalenie). Na tym etapie oprócz kształcenie umiejętności pedagogicznych w oparciu o obserwację czynności wykonywanych przez nauczyciela, stosuje się także metodę działania samodoskonalącego
- Krok trzeci – nowatorski (innowacje) – Na tym etapie umiejętności pedagogiczne studentów kształcone są poprzez samoocenę i samoanalizę⁹⁰.

Denek podkreśla, że właśnie praktyczne kształcenie pomaga studentom w kształtowaniu umiejętności związanych z refleksyjną postawą i dokonywaniem analizy własnej pracy. Autor uważa, że praktyki pedagogiczne stwarzają też studentom okazje do badania

⁹⁰ P. Kowalik (2003). Proces stawania się nauczycielem przez praktyki zawodowe. W: E. Salata, A. Zamkowska, S. Ośko (red.), *Kształcenie praktyczne nauczycieli w szkole wyższej*. Radom, s. 108.

rzeczywistości edukacyjnej, ale również umożliwiają znalezienie odpowiedzi na trzy następujące pytania:

- 1. Co robię jako nauczyciel (autorefleksja)?
- 2. Co osiągam w pracy z wychowankami (autoocena)?
- 3. Co mogę lub powinienem zmienić w swoim praktycznym postępowaniu?⁹¹

Studenci pierwszego roku zwykle nie potrafią być jeszcze refleksyjni, często pojawiają się ich prośby o większą samodzielność, narzekają na stracony czas podczas zapoznawania się z dokumentacją czy funkcjonowaniem placówki. Preferują obserwowanie zajęć, nie dostrzegają pełnego wymiaru pracy nauczyciela wychowania przedszkolnego. W drugim roku studiów realizowane są przedmioty metodyczne, studenci mają większą wiedzę i chętnie sprawdzają ją w praktyce. Podczas omawiania praktyk pojawiają się konkretne pytania, widać troskę o dziecko i chęć dalszego doskonalenia. Jednak najgłębszą refleksyjność i krytyczne podejście do swoich działań podczas praktyk można zauważyć u studentów trzeciego roku. Potrafią już określić swoje mocne i słabe strony oraz wymienić te obszary, które wymagają jeszcze nauki i szkolenia. Oczekują rzetelnej oceny, szczegółowego omówienia prowadzonych zajęć i wskazówek do dalszej pracy. Wtedy też uczą się najchętniej, ponieważ posiadają już solidne podstawy merytoryczne i metodyczne, a poza tym mają świadomość, że za kilka miesięcy staną przed dziećmi jako samodzielni nauczyciele. To często budzi obawy, o których należy rozmawiać. Dobrze, jeśli student może swoje wątpliwości omówić ze swoim opiekunem w placówce. Studenci często czują się bardzo niepewni, ponieważ widzą, jak dobrze radzi sobie nauczyciel i mimo starań nie udaje im się równie dobrze przeprowadzić zajęć. Podkreślają jak ważne są dla nich są szczerze rozmowy z nauczycielami, którzy opowiadają o początkach swojej drogi zawodowej, o swoich obawach i podobnych rozterkach. Dzięki dobrze zorganizowanym praktykom student ma okazję podjąć ostateczną decyzję dotyczącą swojego zawodu. Podczas rozmów przeprowadzanych po odbyciu praktyk często słyszymy zwierzenia i refleksje: *Wiem, że lepiej czuję się w przedszkolu, niż w szkole, Wolę pracować z małą grupą lub indywidualnie z dzieckiem, Chciałabym pracować w przedszkolu integracyjnym, Z pewnością będę szukać pracy w szkole, nie w przedszkolu, bo wolę pracować ze starszymi dziećmi.* Zawsze bardzo poważnie traktujemy takie słowa, ponieważ praca z małym dzieckiem wymaga określonych predyspozycji. Dobrze, jeśli student odbywając praktyki potrafi nie tylko ocenić swoje umiejętności i wiedzę, lecz także określić siebie w nowej roli – nauczyciela małego dziecka. Zdarza się także, że po odbyciu praktyk studenci dochodzą do wniosku, że nie będą pracować w tym zawodzie i wtedy wybierają inne studia lub studiują inną specjalność jednocześnie. Na ten ważny aspekt weryfikacji swoich wyobrażeń na temat przyszłego zawodu z rzeczywistością edukacyjną zwraca uwagę koordynator z Przedszkola nr 317 w Warszawie:

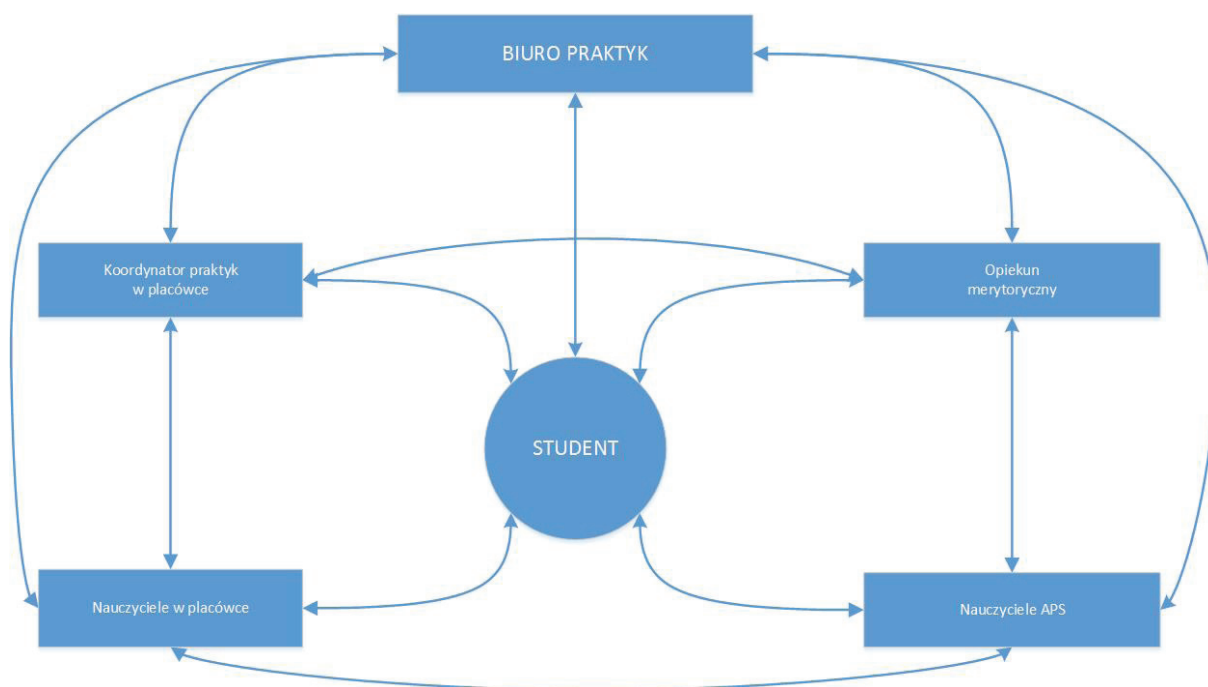
Praktyki pedagogiczne prowadzone w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła” są niezbędnym etapem przygotowania studentów do pracy nauczyciela. Zadaniem ich jest jak najlepsze zapoznanie przyszłych pedagogów

⁹¹ K. Denek (1999). *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń, s. 152.

z warunkami organizacyjnymi panującymi w placówkach oświatowych, umożliwienie sprawdzenia się w pracy dydaktycznej i wychowawczej. Bywa, że jest to moment, w którym student ostatecznie podejmuje decyzję o tym, by po ukończeniu studiów podjąć pracę z dziećmi w wieku przedszkolnym. Praktyki stanowią zatem szansę sprawdzenia predyspozycji studenta do tego zawodu i zastosowania zdobytej na studiach wiedzy w praktyce. Takie niespotykane ujęcie praktyk realizowanych w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła” umożliwiają właściwą weryfikację rzeczywistego przygotowania i predyspozycji kandydatów Akademii Pedagogiki Specjalnej na przyszłych pedagogów – niezwykle ważnego społecznie zawodu.

Realizacja zadań w ramach praktyk hospitacyjnych

Oprócz praktyk indywidualnych w ramach projektu realizowane były również praktyki hospitacyjne w ramach wybranych przedmiotów lub jako zajęcia poza przedmiotowe

Rycina 15. Realizacja praktyk hospitacyjnych przez studenta – Praktyczne kształcenie studentów w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”

Źródło: opracowanie własne.

Nauczyciele prowadzący przedmioty metodyczne oraz opiekunowie merytoryczni zwracają uwagę na następujące aspekty:

- możliwość weryfikacji wiedzy w praktyce i lepsze rozumienie omawianych zagadnień i rozwiązań metodycznych,
- małe, pięcioosobowe grupy nie zaburzają pracy w placówkach i pozwalają na indywidualny kontakt studentów z nauczycielem i dziećmi,
- nabywanie umiejętności niezbędnych w zawodzie nauczyciela, których nabycie związane jest z praktycznym działaniem w rzeczywistości edukacyjnej,

- osiągnięcie celów hospitacji, dzięki komunikacji między nauczycielem Akademii i nauczycielem w placówce. Jasne wytyczne, omówienie założeń i pomoc w organizowaniu określonych sytuacji edukacyjnych sprawia, że godziny hospitacyjne są bardzo dobrze wykorzystane i stanowią ważne ogniwo kształcenia w ramach określonego przedmiotu.

Specjalność: Wychowanie przedszkolne

Przedmiot: Diagnostyka i zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze.

Praktyki hospitacyjne realizowane w ramach przedmiotu – Diagnostyka i zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze, stanowiły bardzo dobre uzupełnienie prowadzonych wykładów i ćwiczeń. Realizowane były równoległe z prowadzonymi wykładami, więc studenci na bieżąco nabywali wiedzę niezbędną do prowadzenia diagnozy i planowania zajęć dydaktyczno-wyrównawczych. Praktyki miały specyficzny charakter, ponieważ studenci nie tylko obserwowali działania doświadczonych nauczycieli, lecz także uczyli się obserwować i rozpoznawać potrzeby dzieci. Ze względu na reformę oświatową i obniżenie wieku szkolnego, podjęto decyzję o badaniu gotowości szkolnej dzieci w ostatnim roku wychowania przedszkolnego. Nabywanie kompetencji niezbędnych do prowadzenia diagnozy pedagogicznej wymaga ścisłego łączenia teorii z praktyką. W placówkach przedszkolnych studenci mogli obserwować nauczycieli podczas przeprowadzania badań diagnostycznych, uczyli się prowadzenia i dokumentowania obserwacji, wybierali narzędzia, karty i opracowywali zadania diagnostyczne niezbędne do sprawdzenia określonych umiejętności. Następnie w grupach samodzielnie (ale pod kierunkiem doświadczonego nauczyciela) przeprowadzali diagnozę dziecka w wieku przedszkolnym, która była omawiana na ćwiczeniach. Dzięki temu studenci na bieżąco mieli okazję zauważać trudności, rozwiązywać problemy i uczyć się pod kierunkiem nie tylko nauczyciela akademickiego, lecz także nauczyciela w przedszkolu.

Przygotowanie do praktyk hospitacyjnych

1. Omówienie ze studentami zadań do realizacji w ramach praktyk hospitacyjnych w placówkach przedszkolnych:
  - zapoznanie studentów z narzędziami diagnostycznymi (arkuszem diagnostycznym do badania gotowości szkolnej i kartami diagnostycznymi dla dziecka – studenci otrzymali gotowe materiały, które zostały szczegółowo omówione podczas ćwiczeń);
  - omówienie warunków zaliczenia praktyk hospitacyjnych oraz dokumentacji – arkusza i protokołu;
  - podział na małe (5 osobowe grupy hospitacyjne) i wybór placówek;
  - przedmiot jest realizowany na III roku. studenci znali już placówki, ponieważ odbywali w nich wcześniej praktyki zarówno indywidualne, jak i hospitacyjne. dlatego samodzielnie dokonali wyboru placówki, uzasadniając swój wybór, np. obserwowali już wcześniej nauczyciela, który organizuje określone sytuacje edukacyjne w celu przeprowadzenia diagnozy i chcieliby uczyć się pod jego kierunkiem.
2. Omówienie z koordynatorami zadań do realizacji w ramach praktyk hospitacyjnych w ich placówkach przedszkolnych:

- zapoznanie koordynatorów z koncepcją realizacji praktyk hospitacyjnych w ramach tego przedmiotu;
  - koordynatorzy dzięki szczegółowym informacjom na temat potrzeb i charakteru praktyk mogli dokonać wyboru nauczycieli z placówki, którzy będą opiekować się grupami studentów.
3. Omówienie z nauczycielami z placówki zadań do realizacji w ramach praktyk hospitacyjnych w ich grupach przedszkolnych:
- zapoznanie nauczycieli z narzędziem do diagnozy oraz zadaniami dla studentów. omówienie formy zaliczenia praktyk hospitacyjnych oraz dokumentacji;
  - omówienie z nauczycielem potrzeb i możliwości dzieci z grupy. dokonanie wyboru dziecka, które będzie diagnozowane przez grupę studentów pod kątem gotowości szkolnej.

Realizacja praktyk hospitacyjnych

1. Przygotowanie harmonogramu praktyk hospitacyjnych dla każdej grupy.

Harmonogram został indywidualnie dla każdej grupy z uwzględnieniem planu studentów oraz specyfiki pracy w danej placówce z uwzględnieniem poszczególnych etapów:

- obserwacja nauczyciela podczas zadań związanych z prowadzeniem diagnozy pod kątem badania gotowości szkolnej dzieci;
- zapoznanie studentów z wybranym dzieckiem;
- diagnoza wiedzy i umiejętności dziecka w poszczególnych obszarach rozwojowych pod opieką doświadczonego nauczyciela.

2. Obserwacja zajęć

Studenci na kolejnych spotkaniach obserwowali dziecko i dokumentowali te obserwacje. Organizowali także określone sytuacje edukacyjne i prosili o wykonywanie zadań diagnostycznych, którzy pozwoliły lepiej rozpoznać potrzeby i możliwości dziecka. Podczas tych działań mogli liczyć na pomoc nauczyciela z grupy oraz nauczyciela prowadzącego przedmiot, ponieważ pytania i wątpliwości były na omawiane na kolejnych ćwiczeniach.

Studenci zwracali uwagę na ważne aspekty kształcenia w ramach praktyk hospitacyjnych:

- Wsparcie doświadczonego nauczyciela, np.:

Czasem nie byliśmy pewne, czy dziecko nas rozumie, czy dobrze formułujemy polecenia. Wtedy nauczyciel nam pomagał.

Z wykładów zapamiętałyśmy, żeby zwracać uwagę na zmęczenie dziecka, ponieważ wtedy badanie nie będzie wiarygodne – dziecko może wykonywać coś od niechcenia lub odmówić wykonania, mimo że potrafi to zrobić. Trudno nam jednak było ocenić moment, w którym dziecko było już zmęczone i należało przerwać, ponieważ to zależało nie tylko od określonego zadania, ale również od samopoczucia dziecka w danym dniu. Wtedy również pomagała nam nauczyciel.

Czasem nie umiałyśmy czegoś ocenić, bo dziecko nie do końca trzymało się naszej instrukcji. Wtedy też zwracałyśmy się z prośbą o pomoc. Nauczyciel omawiał z nami prace dziecka i tłumaczył, jak i dlaczego należy to ocenić.

- Realizację praktyk równoległe z wykładami, co pozwoliło na weryfikowanie nabywanej na bieżąco wiedzy w praktyce.

Studenci podkreślali, że ważne było dla nich „sprawdzanie” własnej wiedzy. Dopiero podczas działań praktycznych uświadamiali sobie, że nie do końca rozumieją pewne aspekty diagnozy i że „wiedzieć” nie zawsze oznacza „umieć”. Zdarzało się, że mimo dobrych podstaw teoretycznych potrzebowali pomocy i pogłębienia swojej wiedzy w określonym zakresie. Dzięki praktykom poznawali obszary, które wymagały doskonalenia. Ich problemy były omawiane na bieżąco zarówno z samymi studentami, jak i nauczycielami w placówkach.

- Realizację praktyk w małych grupach.

Taka organizacja praktyk hospitacyjnych pozwalała na wzajemne uczenie się studentów od siebie. Mogli dyskutować i przypominać sobie wzajemnie treści z wykładów, a potem w praktyce sprawdzić swoje umiejętności. Obserwacja koleżanek również pozwalała na refleksje i ocenę własnych możliwości, co było podstawą do planowania pracy nad doskonaleniem określonych kompetencji.

Widziałam, że koleżanka lepiej sobie radziła. Dziecko jej słuchało i chętniej wykonywało zadania. Zastanowiłam się i doszłam do wniosku, że ja chyba za dużo mówię i je tym rozpraszam. Spróbowałam robić tak jak ona i było lepiej.

Zaliczenie praktyk hospitacyjnych

- Omówienie zadań realizowanych przez poszczególne grupy.
- Przedstawienie prezentacji – diagnozy dziecka pod kątem gotowości szkolnej.

Praktyki hospitacyjne były realizowane w ramach godzin ćwiczeń w celu uzyskania określonych kompetencji. Dlatego warunkiem zaliczenia była analiza dokumentacji (protokołu i arkusza) oraz ocena prezentacji końcowej. Prezentacje zawierały:

- Ogólną charakterystykę dziecka (z uwzględnieniem jego środowiska rodzinnego).
- Ocenę wiedzy i umiejętności dziecka w poszczególnych obszarach rozwojowych (ze szczegółowym omówieniem kart i zadań diagnostycznych). Taka forma pozwalała na dyskusję w grupie i wzajemną ocenę swoich działań. Inspirowała również do zadawania pytań, co pozwoliło wykładowcy rozpoznać potrzeby studentów i służyć im swoją wiedzą i doświadczeniem.
- Zaplanowanie działań dydaktyczno-wyrównawczych w celu wspomaganie rozwoju dziecka.

Podsumowanie zadań

Wprowadzenie praktyk hospitacyjnych w ramach określonych przedmiotów metodycznych z pewnością znacznie podnosi jakość edukacji na studiach wyższych i pozwala studentom na nabywanie niezbędnych kompetencji zawodowych już podczas studiów.

Specjalność: Pedagogika niepełnosprawnych intelektualnie

Przedmiot: Metodyka kształcenia i wychowania w przedszkolu specjalnym

Praktyki hospitacyjne realizowane w ramach przedmiotu – Metodyka kształcenia i wychowania w przedszkolu specjalnym, były bardzo ważnym elementem

kształtowania wiedzy, umiejętności i przygotowania merytorycznego do pracy z dziećmi niepełnosprawnymi intelektualnie.

Dzięki temu studenci mieli możliwość poznać:

- strukturę i zasady funkcjonowania placówki;
- praktyczny wymiar pracy pedagoga specjalnego;
- specyfikę zajęć edukacyjnych, wychowawczych i rehabilitacyjnych,
- metody i formy edukacyjno-terapeutyczne;
- psychofizyczne uwarunkowania funkcjonowania przedszkolaków ze specyficznymi potrzebami edukacyjnymi;
- dokumentację dziecka z niepełnosprawnością intelektualną w przedszkolu specjalnym.

W placówce studenci mieli możliwość uczestniczyć w zajęciach: edukacyjnych, wychowawczych, terapeutycznych, rehabilitacyjnych i artystycznych. Brali czynny udział w organizowaniu imprez okolicznościowych, wspomagali nauczycieli w prowadzeniu zajęć, jak również samodzielnie (ale pod kontrolą nauczycieli mianowanych i dyplomowanych) realizowali zajęcia edukacyjno-wychowawcze). Przygotowywali również plany i konspekty zajęć, uczestniczyli w opracowywaniu diagnoz funkcjonalnych i indywidualnych programów edukacyjno- terapeutycznych.

Jednak najcenniejszym doświadczeniem dla młodych adeptów sztuki nauczycielskiej była możliwość poznania i obserwowania pracy Kubę – absolwenta przedszkola, który został w nim zatrudniony. Studenci usłyszeli historię mężczyzny i jego rodziny, dowiedzieli się w jaki sposób przebiegała jego droga ku normalizacji.

Przygotowanie do praktyk hospitacyjnych

1. Omówienie ze studentami zadań do realizacji w ramach praktyk hospitacyjnych w placówkach przedszkolnych:
  - przedstawienie studentom koncepcji, głównych celów, zasad, regulaminu odbywania praktyk hospitacyjnych w przedszkolu specjalnym;
  - prezentacja dokumentacji dotyczącej praktyk, udzielenie instrukcji jak należy ją wypełniać, czego unikać;
  - określenie u kogo i w jaki sposób będzie odbywało się zaliczenie praktyk;
  - wskazanie zasad postępowania z niepełnosprawnymi przedszkolakami;
  - poinformowanie w jaki sposób należy zachowywać się w stosunku do: rodziców dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, dyrekcji placówki, pedagogów specjalnych, rehabilitantów, terapeutów zajęciowych, asystentów nauczyciela, pracowników administracyjnych i porządkowych;
  - omówienie zasad obowiązujących w przedszkolu specjalnym;
  - wdrożenie do znajomości przepisów bhp – niezbędnych do prawidłowego wykonywania zadań dydaktyczno- wychowawczych z dziećmi niepełnosprawnymi intelektualnie;
  - skonstruowanie 5-osobowych grup, w ramach których studenci będą uczestniczyli w zajęciach przedszkolnych.
2. Omówienie z koordynatorami zadań do realizacji w ramach praktyk hospitacyjnych w ich placówkach przedszkolnych:

- zapoznanie koordynatorów z koncepcją realizacji praktyk hospitacyjnych w ramach tego przedmiotu;
  - koordynatorzy dzięki szczegółowym informacjom na temat potrzeb i charakteru praktyk mogli dokonać wyboru nauczycieli z placówki, którzy będą opiekować się grupami studentów;
  - określenie szczegółowego terminarza.
3. Omówienie z nauczycielami z placówki zadań do realizacji w ramach praktyk hospitacyjnych w ich grupach przedszkolnych:
- wyznaczenie zajęć, które będą hospitowane przez studentów;
  - ustalenie harmonogramu spotkań ze studentami;
  - określenie zasad realizacji praktyk;
  - analizowanie dokumentacji potwierdzającej uczestnictwo w praktykach hospitujących.

Realizacja praktyk hospitacyjnych

Przygotowanie harmonogramu praktyk hospitacyjnych dla każdej grupy – dostosowanie harmonogramu hospitacji do planu zajęć studentów i nauczyciela akademickiego,

- spotkanie z dyrektorem placówki, nauczycielami, specjalistami, którzy przedstawili zasady funkcjonowania przedszkola, psychofizyczne możliwości przedszkolaków i specyfikę prowadzonych zajęć;
- wybranie grupy, w której studenci będą realizować hospitacje.

Z rozmów ze studentami wynika, że byli bardzo zadowoleni z możliwości poznania metod edukacyjno-terapeutycznych od strony praktycznej.

Do przedszkola uczęszczają dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim, dlatego też ich umysłowe i zdrowotne uwarunkowania stanowiły zaskoczenie dla studentów. Wzbudziło to podziw i uznanie dla cierpliwości i profesjonalizmu nauczycieli. Studenci podkreślali, że wcześniej uważali pracę w przedszkolu za łatwą i przyjemną, natomiast hospitacje nauczyły ich szacunku dla wysiłku grona pedagogicznego i rodziców przedszkolaków.

Młodzi adepci sztuki nauczycielskiej uznali, że trafnym posunięciem było omówienie i zaprezentowanie przez wykładowcę na zajęciach realizowanych w uczelni, metod edukacyjno-terapeutycznych wykorzystywanych w przedszkolu, a następnie umożliwienie im wykorzystanie tych wiadomości i umiejętności w pracy z dziećmi.

Otwartość, dostępność i szacunek wobec dzieci i studentów stanowił duży atut praktyk hospitacyjnych.

Zaliczenie praktyk hospitacyjnych

Podstawą zaliczenia praktyk hospitacyjnych było przedstawienie dokumentacji zawierającej: protokół, arkusz obserwacji, sprawozdania z obserwowanych zajęć przedszkolnych, konspekty zajęć, które studenci przeprowadzili samodzielnie. Oprócz tego obserwatorzy mieli za zadanie wskazać co powinno zostać poprawione w przedszkolu i na tej podstawie skonstruować „program naprawczy”, zgodnie z zasadą: „nie wystarczy tylko krytykować – trzeba jeszcze wskazać jak można to poprawić...”

82 *Podsumowanie zdań realizowanych w ramach praktyk hospitacyjnych*

W ramach zajęć metodycznych realizowanych jedynie w murach uczelni, nie można przygotować studenta do pracy zawodowej. Wiedza teoretyczna zawsze powinna zostać poparta umiejętnościami praktycznymi. Dlatego też praktyki hospitacyjne stanowiły tak ważne ogniwo procesu dydaktycznego młodych adeptów zawodu nauczycielskiego.

Specjalność: pedagogika wczesnoszkolna i korekcyjna

Praktyki hospitacyjne realizowane były na drugim studiów w ramach kierunkowych przedmiotów metodycznych. Obejmowały przedmioty bazowe dla pomyślnego startu dziecka w szkole: Przygotowanie dziecka do nauki w szkole i Metody zabawowe w edukacji, pozwoliły studentom na nabycie kompetencji organizowania zajęć przygotowujących do rozwijania gotowości szkolnej, wyrabiania gotowości do nauki czytania i pisanie oraz wyzwalania aktywności zabawowej. Naukę zorganizowanych gier i zabaw ruchowych jak również podstaw gier zespołowych studenci doskonalili w ramach przedmiotu Metodyka wychowania fizycznego.

Istotę wczesnoszkolnej edukacji (zajęć zintegrowanych) stanowią: nauka języka ojczystego, matematyki, przyrody i edukacji zdrowotnej. Ponieważ w programie studiów są one realizowane oddzielnie, studenci na drugim roku doskonalili umiejętności rozwijania kompetencji językowych i komunikacyjnych uczniów, kultury czytelniczej oraz pracy z tekstem w ramach przedmiotu Edukacja polonistyczna.

Podobny charakter miały zajęcia w ramach przedmiotu Edukacja matematyczna, w ramach hospitacji poznawali typy ćwiczeń w nauczaniu czynnościowym, koncepcje realistycznego i problemowego nauczania matematyki. Poziomy rozumienia pojęć i ich związek ze stadiami rozwoju intelektualnego.

Edukacja przyrodnicza: hospitacje z tego przedmiotu ukierunkowane były na poznanie metod aktywizujących w edukacji przyrodniczej, projektu edukacyjnego jako strategii kształcenia w podnoszeniu świadomości ekologicznej dzieci, obserwacji i pomocy w przygotowaniu ćwiczeń laboratoryjnych.

Przedmioty realizowane na trzecim roku mają charakter specjalistycznych dlatego organizowane były przez logopedów, psychologa i nauczyciela terapeutę. Były to hospitacje w ramach przedmiotów:

Korygowanie zaburzeń mowy dziecka – studenci po zapoznaniu (w ramach zajęć w uczelni) z różnymi formami zaburzeń mowy ich przyczynami, patomechanizmem, objawami, klasyfikacją: dyslalia, dyzartria, afazja, niedokształcenie mowy pochodzenia korowego, jąkanie, niedokształcenie mowy z powodu niedosłuchu, opóźniony rozwój mowy, wychodzili na obserwację Ćwiczenia wspierające rozwój mowy w szkolnych gabinetach logopedycznych.

Pozostałe przedmioty hospitacyjne to:

Diagnoza i terapia trudności w uczeniu się – języka polskiego i matematyki Zagadnienia hospitacyjne dotyczyły: nauczycielskiej diagnozy- analiza i interpretacja oraz formułowania wniosku postdiagnostycznego, obejmowały ponadto rodzaje i przykłady ćwiczeń kształtujących umiejętności językowe i matematyczne dzieci i samodzielne tworzenie jednostki metodycznej zajęć korekcyjno-kompensacyjnych, kształtujących umiejętności językowe lub matematyczne.

Jako ostatni w ramach hospitacji był realizowany na trzecim roku przedmiot Konstruowanie indywidualnych programów teoretycznych, obejmował obserwację procesu konstruowania programów w trzech typach placówek najpierw w przedszkolu, następnie w szkole i na koniec w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Podsumowując hospitacje w ramach wymienionych przedmiotów pozwoliły na bezpośrednią obserwację praktycznych rozwiązań w indywidualnej bądź zespołowej pracy z uczniami, interakcje studentów z wychowankami i konfrontację praktycznych rozwiązań metodycznych z założeniami teoretycznymi znanych im naukowych koncepcji pedagogicznych. Hospitacje w ramach przedmiotów stanowiły zatem okazję do poznania stopnia zaangażowania studentów, umiejętności dokonywania profesjonalnej refleksji czy twórczego podejścia do realizowanych działań

Specjalność: Edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych

Przedmiot: Praktyki hospitacyjne

Hospitacje lekcji na kierunku Edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych i specjalności o tej samej nazwie, realizowane były ramach przedmiotu – Praktyki hospitacyjne i stały się dla studentów znakomitą okazją do poszerzenia, a także weryfikacji wiedzy przekazywanej podczas wykładów i ćwiczeń w APS. Praktyki hospitacyjne były prowadzone w szczególny sposób – bowiem przedmiot uzupełniał i poszerzał liczbę hospitacji realizowanych przez studentów specjalności nauczycielskiej w ramach innych przedmiotów metodycznych. Studenci obserwowali i omawiali więc zajęcia artystyczne w różnych placówkach – w celu skonfrontowania tych doświadczeń z wiedzą nabywaną równolegle podczas ćwiczeń i wykładów dotyczących rozmaitych obszarów sztuki i pedagogiki. Praktykanci obserwowali działania doświadczonych pedagogów, mając tym samym okazję do poszerzenia swojej wiedzy także o zagadnienia, które nie znajdują się w programie studiów – np. z zakresu pedagogiki specjalnej, w tym jej szczegółowych zagadnień (praca z dziećmi niedosłyszącymi, niepełnosprawnymi intelektualnie i in.) oraz w obszarze edukacji przedszkolaków. Kontakt z konkretnymi placówkami oraz dość duża liczba pozapredmiotowych praktyk hospitacyjnych pozwoliły studentom realizującym przedmiot „Praktyki hospitacyjne” zdobyć wiedzę i doświadczenie w szerokim zakresie – znacznie poszerzonym w stosunku do pozostałych studentów IEA. Praktykanci dokumentowali obserwowane lekcje w protokole hospitacyjnym – ucząc się prowadzenia obserwacji, porządkowania zgromadzonego materiału i prowadzenia, użytecznych w dalszej pracy pedagogicznej, zapisów dokumentujących te obserwacje, a podstawowym zadaniem przedmiotu było stworzenie okazji do obserwacji możliwie dużej liczby, różnorodnych, realizowanych w rozmaitych okolicznościach, w różniących się między sobą wiekiem, poziomem artystycznych potrzebami edukacyjnymi i innymi warunkami grupach – zajęć artystycznych. Studenci znaleźli się więc w licznych szkołach podstawowych ogólnodostępnych i placówkach prywatnych, które już poznali podczas praktyk indywidualnych oraz wybranych szkołach specjalnych i ursynowskim przedszkolu – zajęcia w tych placówkach okazały się dla niektórych praktykantów całkowicie nowym doświadczeniem edukacyjnym. Warto zauważyć, że placówki te nie były odwiedzane przypadkowo i bez określonego celu – przeciwnie – studenci specjalności nauczycielskiej edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych równolegle wybierali spośród propozycji Uczelni

84 tzw. drugą specjalność i praktyki hospitacyjne miały na celu także, powiązanie edukacji artystycznej z przedmiotami modułowymi.

Co niezwykle wartościowe i warte podkreślenia – studenci realizujący praktyki hospitacyjne, na bieżąco mieli okazję zauważać trudności, rozwiązywać problemy i uczyć się pod kierunkiem nie tylko nauczyciela akademickiego, lecz także doświadczonych pedagogów z innych placówek. Student, zaopatrzony w wiedzę i umiejętności nabywane podczas wykładów i ćwiczeń kierunkowych miał okazję prześledzić, przeanalizować i wyciągnąć, we współpracy z nauczycielem realizującym przedmiot w szkole – wnioski – służące przygotowaniu zajęć plastycznych możliwie najlepiej dopasowanych do potrzeb określonej grupy odbiorców. Praktyki miały więc na celu wskazanie przestrzeni, okoliczności, kontekstów, w jakich edukacja artystyczna może być realizowana i ukierunkowanie studenta na realizację potrzeb określonego uczestnika zajęć.

Przygotowanie realizacji hospitacji

1. Omówienie ze studentami zadań do realizacji w ramach praktyk hospitacyjnych w placówkach przedszkolnych:
  - spotkania ze studentami, mające na celu omówienie zadań, harmonogramu hospitacji, przedstawienie dostępnych placówek;
  - zapoznanie praktykantów z dokumentacją. materiały te do pewnego stopnia były już znane uczestnikom zajęć, ponieważ korzystali oni z protokołów hospitacji podczas praktyk indywidualnych, a dokumentacja była omawiana przed rozpoczęciem realizacji hospitacji w ramach innych przedmiotów metodycznych;
  - omówienie warunków zaliczenia praktyk hospitacyjnych;
  - podział grupy (5 do 7 osób) i wybór terminów spotkań w placówce.Przedmiot był realizowany na II oraz III roku studiów. Studenci poznali wcześniej część odwiedzanych placówek podczas praktyk indywidualnych, odwiedzali placówki zaproponowane przez nauczyciela, z uwzględnieniem sugestii praktykantów, wybrane pod kątem różnorodności i dostępności zajęć artystycznych.
2. Omówienie z koordynatorami zadań do realizacji w ramach praktyk hospitacyjnych w ich placówkach:
  - zapoznanie koordynatorów z obowiązującą dokumentacją;
  - omówienie formy realizacji, zaliczenia praktyk hospitacyjnych oraz dokumentacji z nauczycielami w placówce;
  - omówienie z nauczycielem przebiegu zajęć pod kątem możliwości i potrzeb uczniów, trudności pojawiających się w realizacji zajęć. uwzględnienie specyfiki zajęć artystycznych i profilu placówki, oraz różnorodności metod i technik w niej wykorzystywanych.

Realizacja praktyk hospitacyjnych

1. Przygotowanie harmonogramu praktyk hospitacyjnych dla każdej z grup, z uwzględnieniem.
2. Obserwacja zajęć prowadzonych przez nauczyciela w placówce.
3. Przygotowanie dokumentacji, analiza przebiegu oraz dokumentacji z nauczycielem z placówki – wsparcie merytoryczne studentów przez doświadczonego pedagoga.

4. Omówienie przebiegu hospitacji z nauczycielem akademickim w ramach ćwiczeń przedmiotowych w APS. Pytania, wątpliwości, pojawiające się trudności – były omawiane na kolejnych spotkaniach z nauczycielem akademickim.

Studenci zwracali uwagę na ważne aspekty kształcenia w ramach praktyk hospitacyjnych:

- Wsparcie doświadczonego pedagoga z placówki
- Studenci podkreślali rolę doświadczenia w pracy z uczniem podczas zajęć artystycznych – zwracali uwagę na wypracowane, sprawdzone metody pracy i doceniali wartość dorobku artystycznego pedagogów. Praktykanci ze szczególnym szacunkiem wypowiadali się o nauczycielach pełnych pasji i pomysłów na realizację konkretnych zadań oraz tych obdarzonych wyjątkową umiejętnością budowania autorytetu nauczyciela przedmiotów artystycznych.
- Realizację praktyk równoległą z wykładami, co pozwoliło na weryfikowanie nabywanej na bieżąco wiedzy w praktyce.

Bardzo istotny aspekt hospitacji, to możliwość omawiania zrealizowanych lekcji na bieżąco, w ciągu roku akademickiego – regularne spotkania ze studentami w ramach wszystkich przedmiotów metodycznych realizowanych na specjalności, pozwoliły na bieżące wyjaśnianie wątpliwości studentów i weryfikację nabywanej tu wiedzy w praktyce.

- Realizacje praktyk w małych grupach.
W przeciwieństwie do praktyk indywidualnych – taka forma realizacji hospitacji w szkołach od razu uwypuklała mocne i wskazywała słabe strony przygotowania zarówno merytorycznego, jak i organizacyjnego studenta. Studenci podejmowali dyskusje w grupie – stanowili dla siebie spore wsparcie, a także, z dużą łatwością, zauważali obszary wymagające uwagi i pracy własnej.
- Realizacja praktyk w bardzo różnorodnych placówkach – realizujących zajęcia obowiązkowe i pozalekcyjne dla uczestników o bardzo zróżnicowanych potrzebach.
Taka organizacja praktyk, przy jednoczesnej dużej liczbie godzin przeznaczonych na hospitację zaowocowała bogactwem doświadczeń praktykantów – z perspektywy zrealizowanych już praktyk – wypowiadali się oni z satysfakcją w odniesieniu do zdobytego doświadczenia. Z zadowoleniem podkreślali również fakt, iż mieli okazję obserwować realizację przedmiotów artystycznych w większości ogólnodostępnych szkół warszawskich i szkołach i ośrodkach szkolnictwa specjalnego – z wieloma z tych miejsc nawiązali kontakty, czasem także współpracę poza praktykami studenckimi.

Zaliczenie praktyk hospitacyjnych

1. Omówienie zadań realizowanych przez studentów.
2. Praktyki hospitacyjne były realizowane w ramach godzin ćwiczeń w celu uzyskania określonych kompetencji. Warunkiem zaliczenia było właściwe, rzetelne przygotowanie dokumentacji oraz omówienie przebiegu podczas spotkania z metodykiem.

Podsumowanie zdań realizowanych w ramach praktyk hospitacyjnych

Realizacja dużej liczby hospitacji przedmiotów artystycznych, w ramach określonych przedmiotów metodycznych i poza nimi – jako odrębny przedmiot w planie zajęć, choć napotkała pewne przeszkody organizacyjne, wydatnie wpłynęła na podwyższenie jakości

kształceniana kierunku, umożliwiła studentom nabywanie ważnych kompetencji zawodowych oraz doświadczenia w pracy w szkole już podczas studiów. Podsumowując realizację przedmiotu „Praktyki hospitacyjne” można śmiało stwierdzić, że uczestnictwo w tak licznych i różnorodnych hospitacjach umożliwia praktykantom bezpiecznie i pewnie podejmować różnorodne zawodowe aktywności, uwrażliwia na rzeczywistość szkolną i potrzeby uczniów – konfrontuje z własnymi nieumiejętnościami i niedostatkami wiedzy, ale robi to w odpowiedniej chwili – docelowo pozwala te niedoskonałości poprawić jeszcze przed podjęciem pracy zawodowej nauczyciela. Jest to ważne i bardzo cenne doświadczenie własne studenta i bogactwo wiedzy dla metodyka.

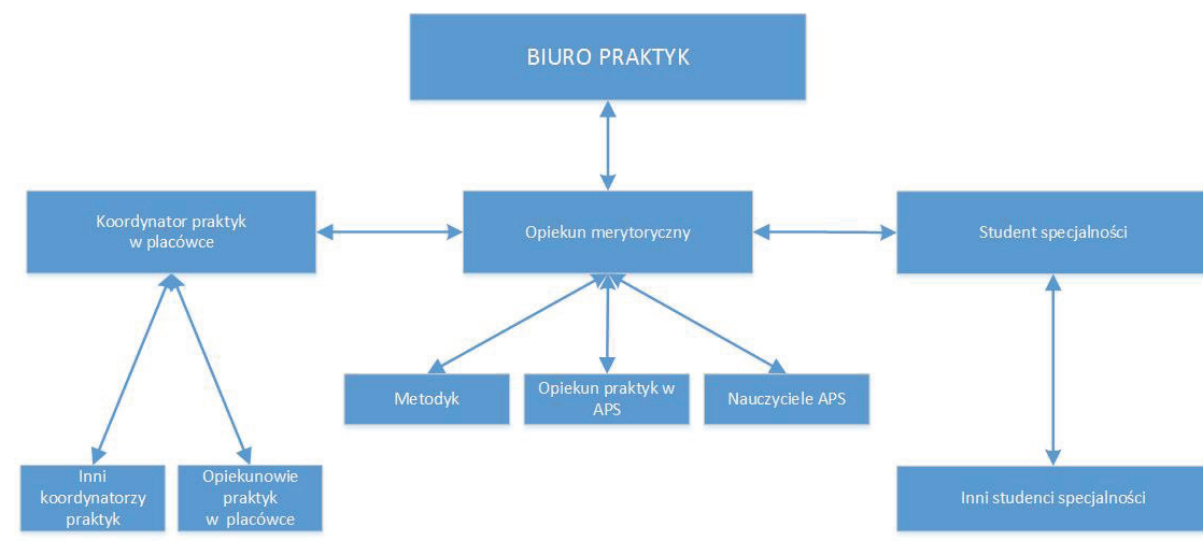
Realizacja zadań w ramach monitorowania i ewaluacji

W czasie realizacji praktyk odbywały się regularne spotkania Zespołów Merytorycznych powołanych w ramach każdej specjalności. W skład Zespołu Merytorycznego wchodził:

- opiekun merytoryczny praktyk ze strony APS;
- koordynator praktyk ze strony placówki;
- student/ka lub studenci/cki danej specjalności;
- koordynator merytoryczny projektu;
- metodyk.

Monitorowania i ewaluacja praktyk – Praktyczne kształcenie studentów w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”

Zadaniem osób wchodzących w skład Zespołu Merytorycznego było obserwowanie i analizowanie przebiegu praktyk. Spotkania odbywały się regularnie, w I i III kwartale danego roku. Podczas tych spotkań omawiano problemy, poszukiwano rozwiązań, zgłaszano uwagi dotyczące realizacji praktyk, dokumentacji, zachowania studentów, a także dotyczące specyfiki danej specjalności.

Rycina 16. Monitorowanie i ewaluacja praktyk – Praktyczne kształcenie studentów w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”

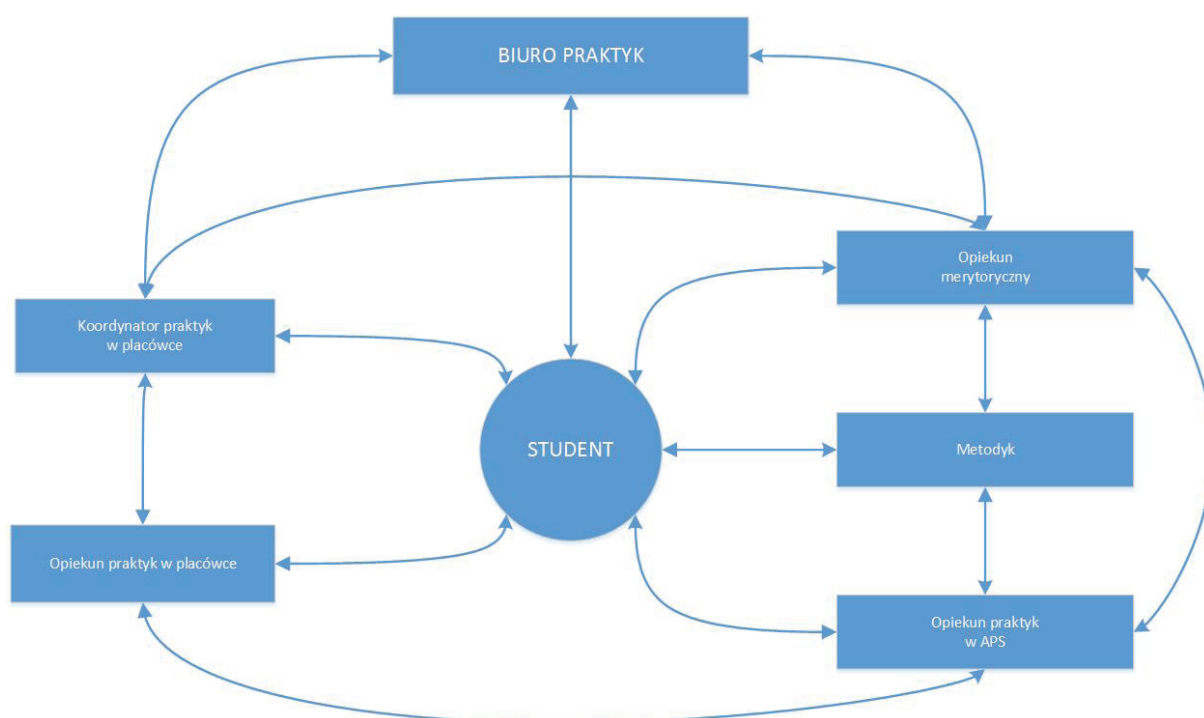
Źródło: opracowanie własne.

Efektom spotkań był raport ze spotkania monitorująco-informacyjnego, który następnie został przekazany do Biura Projektu.

Raporty były analizowane, a zgłaszanie uwagi omawiane na spotkaniach z opiekunami merytorycznymi i zebraniach z koordynatorami z placówek. Dzięki temu jeszcze w czasie trwania projektu dokonywane były modyfikacje, których celem było podnoszenie jakości kształcenia studentów w kolejnych latach.

Zaliczenie zrealizowanych praktyk – Praktyczne kształcenie studentów w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”

Warunkiem zaliczenia praktyk było udokumentowane zrealizowanie godzin przewidzianych na każdą praktykę zgodnie z założeniami programowymi oraz pozytywna opinia opiekuna praktyk z placówki.

Rycina 17. Zaliczenie praktyk – tok postępowania – Praktyczne kształcenie studentów w ramach projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”

Źródło: opracowanie własne.

Po odbyciu praktyk student spotykał się z metodykiem. Czas tych spotkań był rozłożony w poszczególnych latach studiów w następujący sposób:

- I rok – 30 minut,
- II rok – 1 godzina,
- III rok – 2 godziny.

Podczas spotkania metodyk nie tylko analizował dokumentację, ale przede wszystkim rozmawiał ze studentem na temat odbytych praktyk (obserwowanych i prowadzonych zajęć, problemów, wrażeń, odczuć, refleksji).

Dodatkowym materiałem analizowanym podczas spotkań po realizacji praktyk były filmy rejestrujące prowadzone przez studentów zajęcia. Ta metoda okazała się bardzo pomocna nie tylko w ocenie praktykanta, ale przede wszystkim odgrywała rolę kształcącą. Podczas rozmów z metodykami studenci sami oceniali swoje kompetencje, zauważali problemy oraz działania, które jeszcze wymagały ćwiczeń i doskonalenia. Potrafili też dostrzec i docenić własne umiejętności i mocne strony. Na podstawie wnikliwej rozmowy na temat odbytych praktyk oraz szczegółowej analizy dokumentacji praktyk metodyk ostatecznie decydował o zaliczeniu praktyki.

Refleksje opiekunów merytorycznych specjalności objętych projektem „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”

Opiekunowie merytoryczni przez cztery lata współpracowali z placówkami, w których realizowane były praktyki. Razem z pracownikami Biura Dobrych Praktyk, metodykami i nauczycielami akademickimi budowali model kształcenia praktycznego przyszłych nauczycieli. Ze względu na specyfikę każdej specjalności objętej projektem warto zapoznać się z refleksjami i pozytywnymi oraz aspektami realizacji projektu, które opiekunowie merytoryczni wymieniają najczęściej:

Specjalność: Logopedia

Opiekun merytoryczny: Gabriela Lorens

- Projekt przybliżył studentom specyfikację pracy w różnych placówkach od przedszkoli specjalnych po gimnazja ogólnodostępne. Studenci mieli możliwość zapoznania się z różnymi metodami prac w tychże placówkach. Korzystali z doświadczenia nauczycieli-praktyków, którzy chętnie dzielili się swoją wiedzą i umiejętnościami praktycznymi z naszymi studentami.
- Przedmioty metodyczne zyskały bardzo wiele dzięki praktykom hospitacyjnym. Studenci mogli poszerzać wiedzę zdobytą na zajęciach teoretycznych na uczelni o wiedzę praktyczną zdobytą podczas praktyk. Zastosowanie wiedzy praktycznej dało studentom możliwość utrwalenia teorii. Hospitacje dały możliwość obserwacji praktycznych rozwiązań w pracy z dziećmi z różnymi zaburzeniami mowy.
- Podczas trwania projektu studenci mogli poznać wiele wspomagających metod towarzyszących terapii logopedycznej (sprzęt do komunikacji alternatywnej, badanie elektromiografem,
- Po zakończeniu projektu będzie nadal kontynuowana współpraca z wieloma placówkami co ułatwi nauczycielom akademickim organizację praktyk a samym studentom ich realizację.
- Cennym doświadczeniem była współpraca z koordynatorami praktyk z placówek. Wymiana doświadczeń i wspólne wymagania pozwoliły na jeszcze bardziej efektywniejszą organizację praktyk.

Specjalność: Pedagogika wczesnoszkolna i korekcyjna

Opiekun merytoryczny: Marta Krasuska-Betiuk

- Realizacja projektu dała możliwość wnikliwego poznania różnych środowisk edukacyjnych i wychowawczych (poradnie psychologiczno-pedagogiczne, przedszkola,

szkoły, publiczne i niepubliczne, integracyjne, specjalne i ogólnodostępne, placówki z wysokimi i przeciętnymi osiągnięciami edukacyjnymi). Obecność studentów w placówkach różnego typu umożliwiła im obserwację, kontakt i prowadzenie zajęć z wychowankami o wysoce zróżnicowanych możliwościach poznawczych (uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, uczniami spełniającymi założenia programów nauczania i uczniami uzdolnionymi).

- Dokumentowanie obserwacji i własnych działań studenta w trakcie praktyk pedagogicznych kształtowało w nich umiejętność świadomego i refleksyjnego porządkowania zebranych doświadczeń praktycznych i wyciągania wniosków, ponadto umożliwiło kształcenie umiejętności korzystania z doświadczeń poprzez przenoszenie ich w inny kontekst, z uwzględnieniem różnic obu sytuacji. Praktyki indywidualne były okazją do poznania i próby wdrożenia przez studentów innowacyjnych (częściej w placówkach niepublicznych) i tradycyjnych rozwiązań programowych, form i metod pracy z wychowankiem.
- Lokalizacja placówek ćwiczeniowych na terenie miasta stołecznego Warszawy (lub w jego pobliżu) znacznie ułatwiła uczelnianym opiekunom praktyk bezpośrednie kontakty z dyrektorami szkół i opiekunami praktyk w placówkach, ujawniła autentyczne zainteresowanie (lub jego brak). Ponadto życzliwa obecność i jednocześnie stały nadzór opiekuna w placówce pozwolił ocenić kompetencje studentów w zakresie wiedzy przedmiotowej, kompetencje osobowościowe i interpersonalne (lub ich brak) do pracy z dziećmi w młodszym wieku szkolnym, stworzyła okazję do refleksji nad obranym kierunkiem studiów. Relacja uczeń–mistrz uwiarygodniła jakość uzyskanych przez studentów doświadczeń zawodowych.
- Wartością projektu jest wypracowanie wzorów/formularzy dokumentacji pedagogicznej dziennika praktyk dla studenta na 3 lata i dokumentacji opiekuna praktyk w placówce (kryteria oceny kompetencji studenta).
- Nawiązanie współpracy z wieloma nowymi przedszkolami i szkołami podstawowymi to niezaprzeczalna korzyść z realizacji projektu, współpraca ta powinna być (i z pewnością będzie) kontynuowana po zakończeniu projektu.
- Możliwość wykorzystania nowych narzędzi dydaktycznych: tablicy interaktywnej, kamery video, pozwoliła praktykantom wykazać się kreatywnością w zaprojektowaniu atrakcyjnych poznawczo zajęć dla uczniów.
- Wartościowe były spotkania w uczelni z opiekunami praktyk i możliwość przedyskutowania szczegółowych kwestii. Podkreślić trzeba otwartość opiekunów praktyk w placówkach na oczekiwania i potrzeby praktykantów.
- Bardzo cennym doświadczeniem były praktyki hospitacyjne organizowane dla konkretnych przedmiotów metodycznych (przygotowania dziecka do nauki w szkole, edukacji matematycznej, polonistycznej, edukacji przyrodniczej, zajęć z zakresu wychowania fizycznego, zajęć z zakresu zaburzeń i korygowania wad wymowy, zajęć z zakresu diagnozowania trudności w uczeniu się, konstruowania indywidualnych programów teoretycznych) Hospitacje te pozwoliły na bezpośrednią obserwację praktycznych rozwiązań w indywidualnej bądź zespołowej pracy z uczniami, interakcje studentów z wychowankami i konfrontację praktycznych rozwiązań metodycznych z założeniami teoretycznymi znanych im naukowych koncepcji pedagogicznych.

Hospitacje w ramach przedmiotów stanowiły zatem okazję do poznania stopnia zaangażowania studentów, umiejętności dokonywania profesjonalnej refleksji czy twórczego podejścia do realizowanych działań.

- Bardzo przydatny dla specjalności pedagogika wczesnoszkolna i korekcyjna okazał się przedmiot Propedeutyka praktyk pedagogicznych dla pierwszego roku, zajęcia te pozwalają na rzetelne przygotowanie studentów do realizacji zadań praktyk i wymianę doświadczeń między nimi w trakcie realizowania praktyk.
- Wartością projektu było wytworzenie wspólnoty edukacyjnej realizującej ideę partnerstwa między placówką oświatową (przedszkole, szkoła, poradnia) i uczelnią wyższą.
- Trzeba powiedzieć, że projekt był ogromnym wyzwaniem organizacyjnym dla wielu studentów, którzy jednocześnie pracują, zarabiając na swoje utrzymanie w stolicy. Dlatego gro studentów podjęło świadomą refleksję nad własnymi predyspozycjami do zawodu nauczyciela wczesnej edukacji, wielu utwierdziło się w przekonaniu, że zawód ten naprawdę nie należy do najłatwiejszych, zaś pierwszy etap studiów umożliwia nabycie jedynie podstawowych kompetencji zawodowych i jest zaledwie wstępem do profesjonalizacji zawodowej.

Specjalność: Wychowanie przedszkolne

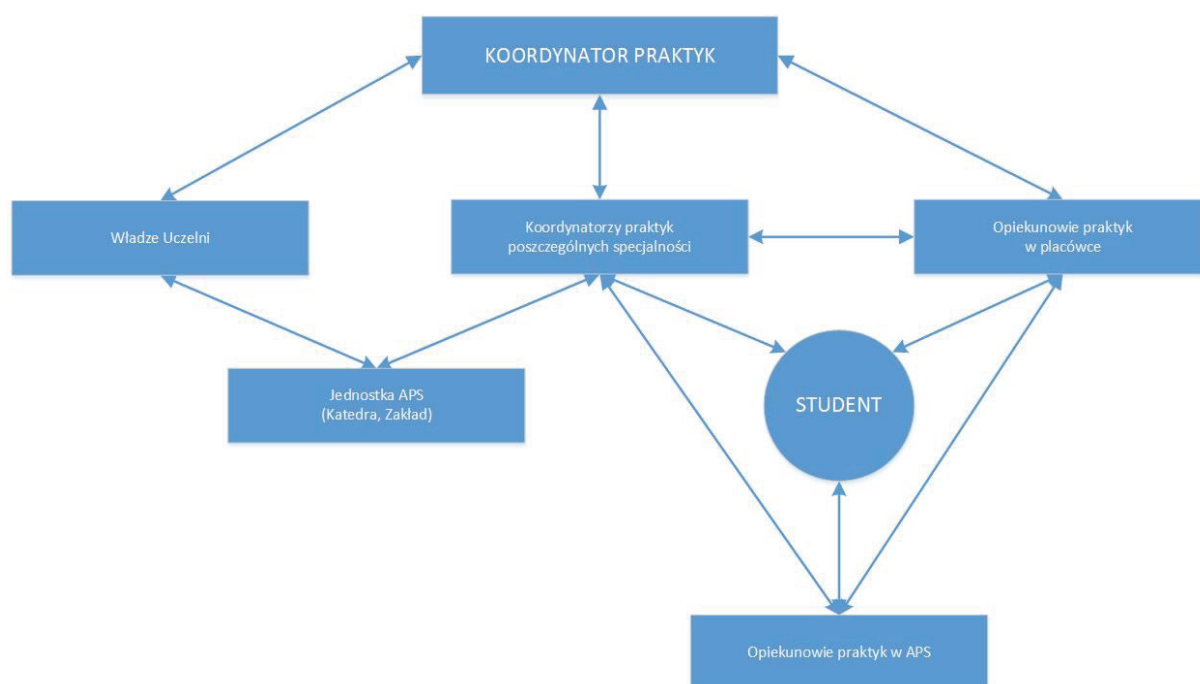
Opiekun merytoryczny: Beata Szurowska

- Opracowanie dokumentacji, która pozwoliła na lepszą ocenę odbywanych praktyk.
- Nawiązanie kontaktu z różnorodnymi placówkami przedszkolnymi (były to zarówno przedszkola z oddziałami integracyjnymi, przedszkola prywatne oraz ogólnodostępne, dzięki czemu studenci mogli poznać specyfikę przyszłej pracy w szerokim wymiarze).
- Platforma internetowa, która znacznie ułatwiła komunikację między wszystkimi osobami zaangażowanymi w realizację praktyk.
- Realizacja praktyk w ramach projektu wymagała od studentów lepszego zorganizowania, które jest bardzo ważne w przyszłej pracy zawodowej (studenci musieli podporządkować się pewnym zasadom i terminom związanym z rejestracją, realizacją według pokreślonego harmonogramu itp. Warto dodać, że studenci realizujący praktyki poza projektem).
- Powołanie koordynatorów w placówkach znacznie ułatwiło organizację praktyk oraz ich realizację na wysokim poziomie (po zapoznaniu się z wymaganiami określonymi w programach praktyk koordynatorzy planowali praktyki i kierowali studentów do opiekunów, którzy mogli ich wspierać w nabywaniu określonych kompetencji).
- Przygotowanie opiekunów praktyk w placówkach do pełnienia roli nauczyciela kształcenia praktycznego.
- Wyposażenie placówek w nowoczesny sprzęt, który studenci mogli wykorzystywać podczas prowadzenia zajęć, doskonalić swoje kompetencje z zakresu wykorzystania nowoczesnych technologii.
- Projekt stał się inspiracją do częstego omawiania praktyk studenckich w katedrze. Dzięki temu udało się także wypracować nowe rozwiązania dla praktyk, które nie zostały objęte projektem.

- Szczególnie cenne były praktyki hospitacyjne realizowane w małych grupach w ramach wybranych przedmiotów metodycznych.

Wnioski, zalecenia i propozycje do wykorzystania w praktyce pedagogicznej

Głównym celem projektu było podniesienie jakości praktyk realizowanych przez studentów specjalności nauczycielskich oraz wypracowanie propozycji systemowych rozwiązań, które będzie można zastosować w organizacji i realizacji praktyk na Akademii Pedagogiki Specjalnej. Poniższy schemat przedstawia propozycję organizacji kształcenia praktycznego, opracowaną na bazie czteroletnich doświadczeń (w ramach realizacji praktyk w projekcie „Dobre –praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła”)

Rycina 19. Propozycja organizacji kształcenia praktycznego w APS (na podstawie doświadczeń z projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciel – skuteczna szkoła”)

Źródło: opracowanie własne.

Praktyki pedagogiczne będą mogły spełniać swoje zadanie (i być ogniwem uzupełniającym kształcenie teoretyczne) tylko wtedy, gdy placówki, w których są one realizowane będą pozostawać w stałym kontakcie z uczelnią.

Należy podkreślić znaczenie praktyk i brać pod uwagę możliwość ich realizacji (z uwzględnieniem specyfiki każdej specjalności) na etapie tworzenia planów studiów. Zdarzało się bowiem, że układ zajęć znacznie utrudniał realizację praktyk zgodnie z założeniami programowymi. Warto zastanowić się nad praktykami ciągłymi, które np. w przypadku studentów specjalności *Wychowanie przedszkolne*, pozwalają na lepsze poznanie przyszłej pracy w jej szerokim wymiarze⁹².

⁹² W przedszkolach często zachowany jest pewien rytm dydaktyczno-wychowawczy, co oznacza, że np. zawsze w poniedziałki są zajęcia wspomagające rozwój matematyczny, a w piątek rytmika. Jeśli studenci

Realizacja praktyk na zadowalającym poziomie wymaga odpowiedniego zaplecza administracyjno-merytorycznego (zarówno w placówce, jak i na uczelni).

Rozwiązania dotyczące kształcenia praktycznego powinny być systemowe i spójne dla każdej specjalności (a jedynie dostosowywane do specyfiki i założeń merytorycznych wynikających z planów studiów każdej specjalności).

Warto poszerzyć zadania opiekuna praktyk z ramienia APS o ważne aspekty merytoryczne (które w projekcie realizował metodyk specjalności). W praktyce okazało się, że indywidualne spotkania ze studentem zarówno przed, jak i po realizacji praktyk i stały kontakt z nauczycielami prowadzącymi studentów w placówce to bardzo ważne aspekty, które pozytywnie wpływają na jakość realizowanych praktyk.

Studenci powinni być przygotowani do pracy we współczesnej szkole i przedszkolu (np. prowadzić działania edukacyjne z wykorzystaniem nowoczesnych technologii), dlatego przedmioty rozwijające kompetencje w tym zakresie powinny znajdować się w planach studiów.

Warto na uczelni powołać Koordynatora praktyk, którego zadaniem będzie dbałość o realizację praktyk na wysokim poziomie. W tym celu powinien pozostawać w kontakcie z placówkami współpracującymi z APS oraz koordynatorami praktyk poszczególnych specjalności. Ze względu na specyfikę każdej specjalności, warto również powołać osoby odpowiedzialne za organizację i realizację praktyk w ramach katedr i zakładów. Zadaniem koordynatorów praktyk każdej specjalności powinna być dbałość o dobrą komunikację i współpracę między placówkami a uczelnią (studentami, opiekunami praktyk z placówek i opiekunami praktyk w APS). Spotkania koordynatorów praktyk poszczególnych specjalności powinny odbywać się cyklicznie, a zgłaszane uwagi i omawiane problemy w formie raportu sporządzonego przez uczelnianego koordynatora praktyk powinny być przekazywane władzom Uczelni.

Praktyki powinny być realizowane w różnych placówkach. Studenci często na II i III roku wybierają placówkę, w której odbywali praktykę na I roku. To sprawia, że poznają rzeczywistość edukacyjną w bardzo wąskim wymiarze. Dlatego należy zadbać, aby studenci na praktykach poznawali różne placówki, bo dzięki temu poznają różne metody, warunki pracy i organizację procesu wychowawczo-dydaktycznego w różnych środowiskach edukacyjnych.

Dokumentowanie przebiegu praktyk w formie Dziennika praktyk, który służy studentowi przez trzy lata, pomaga w budowaniu refleksyjnej postawy przyszłego nauczyciela. Student sam może ocenić swoją wiedzę i umiejętności sprzed roku, wrócić do zaleceń z poprzedniej praktyki i lepiej przygotować się do kolejnej.

Studenci realizują praktyki z różnym zaangażowaniem. Dlatego warto wprowadzić formę wyróżnienia (np. dyplomy) dla wyróżniających się studentów⁹³. Taki dokument byłby dla studenta ważny podczas poszukiwania pracy.

(ze względu na plan studiów) mogli realizować praktyki, np. tylko w poniedziałki rano i w piątki po południu, to zawsze uczestniczyli w zajęciach z tego samego obszaru edukacyjnego. Poza tym nie mieli okazji do poznania innych aspektów pracy z małym dzieckiem (związanych z odpoczynkiem, zabawą i czynnościami opiekuńczymi).

⁹³ Warto wyróżnić studentów, którzy bardzo dobrze przygotowują się do realizacji godzin praktyk, angażują się w życie placówki (chętnie uczestniczą w organizacji imprez, pomagają w opiece nad dziećmi nawet w wymiarze przekraczającym wymagane godziny odbywania praktyk).

Przedmioty metodyczne warto w części realizować w placówkach, gdzie studenci mają okazję obserwować zajęcia i uczyć się od doświadczonego nauczyciela. W tym celu nauczyciel akademicki powinien współpracować z nauczycielem/specjalistą z placówki. Tylko wtedy przedmiot będzie realizowany spójnie i zgodnie z założeniami programowymi.

Dobrym rozwiązaniem jest platforma internetowa, która pozwala na lepszą komunikację i szybki przepływ informacji do wszystkich osób zaangażowanych w realizację praktyk. Pomaga również w utrzymaniu kontaktu z placówkami.

Rola opiekuna praktyk w placówce jest bardzo duża. Dlatego powinna to być osoba, która nie tylko posiada odpowiednie predyspozycje, lecz także jest do tej roli przygotowana merytorycznie (np. podczas szkoleń, kursów). Uczenie się w małych grupach ćwiczeniowych i realizacja zadań metodą projektów to bardzo skuteczne i ważne metody, które powinny być wykorzystywane w procesie kształcenia studentów. Warto wykorzystać doświadczenia nauczycieli akademickich realizujących przedmioty metodyczne w formie praktyk hospitacyjnych, podczas których studenci wykonywali w grupach określone zadania.

Podsumowując, warto raz jeszcze zwrócić uwagę na bardzo duże znaczenie kształcenia praktycznego, które warunkuje dobre przygotowanie do zawodu. Uczelnie kształcące nauczycieli nie mogą być oddzielone od rzeczywistości edukacyjnej. Przeciwnie, powinny pozostawać w stałym kontakcie i współpracować na różnych płaszczyznach, np. realizacja praktyk indywidualnych, realizacja godzin przedmiotów metodycznych w formie godzin hospitacyjnych, realizacja projektów edukacyjnych w małych grupach studenckich, wolontariat, prowadzenie badań naukowych w określonym środowisku edukacyjnym. Dlatego warto wykorzystać rozwiązania wypracowane w ramach realizacji projektu „Dobre praktyki – dobrzy nauczyciel – skuteczna szkoła”, które nie tylko wpływają na jakość praktycznego kształcenia przyszłych nauczycieli, lecz także przynoszą wiele innych korzyści zarówno nauczycielom akademickim, jak i nauczycielom w placówkach. Przede wszystkim należy jednak pamiętać, że praktyki są niezwykle ważnym ogniwem kształcenia kandydatów na nauczycieli. Tylko w placówkach studenci mają możliwość rzeczywistego poznania codziennej pracy z małym dzieckiem i nabywania umiejętności zawodowych w praktyce. Dobrze jeśli mogą to robić poprzez obcowanie z Doświadczonym Nauczycielem/Mistrzem. Dobry opiekun praktyk rozbudza zainteresowanie zawodem, pomaga studentowi stać się refleksyjnym pedagogiem i rozwija w nim potrzebę poznawania siebie, tak aby każdego dnia stawał się on lepszym nauczycielem.

BIBLIOGRAFIA

- Bednarek J. (2010). *Multimedialne kształcenie ustawiczne nauczycieli. Teoria, badania, praktyka*. Warszawa.
- Bee R., Bee F. (2002). *Feedback*. Warszawa.
- Bogdanowicz M., Kisiel B., Przasnyska M. (1994). *Metoda Weroniki Sherborne w terapii i wspomaganiu rozwoju dzieci*. Warszawa.
- Bogdanowicz M. (1985a). *Metoda dobrego startu w pracy z dziećmi w wieku od 5 do 10 lat*. Warszawa.
- Bogdanowicz M. (1985b) *Psychologia kliniczna dziecka w wieku przedszkolnym*. Warszawa.
- Cyran-Prus M., Matych E. (2007). Zaburzenia lateralizacji. W: E.M. Skorek (red.), *Terapia pedagogiczna*. Kraków.
- Czerepaniak-Walczak, M. (1994). *Kompetencje nauczyciela w kontekście założeń pedagogiki emancypacyjnej*. Białystok.
- Dawid J.W. (1959). O duszy nauczycielstwa. W: W. Okoń (red.), *Osobowość nauczyciela*. Warszawa.
- Denek K. (1999). *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń.
- Denek K. (2012). *Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Przyszłość kształcenia nauczycieli*. T. III. Poznań.
- De Tchorzewski A. (1998). *Odpowiedzialność jako wartość i problem edukacyjny*. Bydgoszcz.
- Grzegorzewska M. (1938). *Znaczenie wychowawcze osobowości nauczyciela*. Warszawa.
- Dutkiewicz W. (2001). *Podstawy metodologii badań do pracy magisterskiej i licencjackiej z pedagogiki*. Kielce.
- Dudzikowa M. (1998). Autorytet (nauczyciela) jako problem pedagogiczne z perspektywy końca wieku. W: A. Siemak-Tylikowska, H. Kwiatkowski, S.M. Kwiatkowski (red.), *Edukacja nauczycielska w perspektywie zmieniającego się świata*. Warszawa.
- Dzierzgowska I. (2005). *Nauczanie nauczycieli. Podręcznik dla edukatorów i dyrektorów szkół*. Warszawa.
- Frostig M., Horne D. (1987). *Wzory i obrazki*. Warszawa.
- Gasik H., Kazimierczak M. (2011). *Przewodnik po praktykach pedagogicznych. Poradnik dla studentów APS i nauczycieli-opiekunów w placówkach*. Warszawa.
- Gąstoł A. (2013). Czym jest odpowiedzialność? Zarys teoretyczn. W: A. Jegier (red.), *Rodzice, nauczyciele, media. Kto ponosi odpowiedzialność za wychowanie i edukację dzieci?* Warszawa.
- Gąstoł A., Jegier A. (2012). *Mój złośnik, czyli jak nauczyć dzieci mądrego radzenia sobie ze złością*. Warszawa.
- Gordon T. (2004). *Wychowanie bez porażek w szkole*. Warszawa.
- Gruszczyk – Kolczyńska E. i in. (2003). *Program wychowania i kształcenia sześciolatków*. Warszawa.
- Gurycka A. (1990). *Błąd w wychowaniu*. Warszawa.
- Jarosz E., Wysocka E. (2006). *Diagnoza psychopedagogiczna, podstawowe problemy i rozwiązania*. Warszawa.
- Jegier A. (2007). *Mądrze się bawię, dobrze się uczę. Przygotowanie dzieci niepełnosprawnych ruchowo do szkoły*. Gdańsk.
- Kacprzak L. (2006). *Pedeutologiczne rozważania o nauczycielu*. Piła.
- Kaja B. (1995). *Zarys terapii dziecka*. Bydgoszcz.

- Korczak J. (1957–1958). *Wybór pism*. T. 1. Warszawa.
- Kwaśnica R. (2003). Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu. W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*, T. II. Warszawa.
- Korczyński S. (2006). Satysfakcja zawodowa nauczycieli jako stan świadomości wyznaczony stopniem zaspokajania potrzeb związanych z pracą pedagogiczną. W: S. Korczyński (red.), *Nauczyciel i uczeń w zreformowanej szkole*.
- Kowalczyk P. (2010). Pokój rodzicielski zaprasza. W: *Między lekcjami. Jak rozmawiać z dzieckiem o przemocy w szkole (i nie tylko)*. Warszawa.
- Lewowicki T. (2010). *O jakości kształcenia nauczycieli – uwagi niemodne*. „Ruch Pedagogiczny”, 5–6.
- Mikołajko A. (1991). *Spółczesność polskie w sytuacji anomii*. Warszawa.
- Okoń W. (1991). *Rzecz o edukacji nauczycieli*. Warszawa.
- Patterson A. (2011). *Więcej niż słowa. Potęga komunikacji niewerbalne*. Gdańsk.
- Parzęcki R. (2012). „Q” praktyce kształcenia nauczycieli. Wstęp do dyskusji. W: M. Krzemiński, B. Moraczewska (red.), *Praktyki pedagogiczne ważnym ogniwem w procesie kształcenia nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej. Teoretyczne i praktyczne aspekty kształcenia nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej*. Włocławek.
- Pilch T. (1995). *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa.
- Reczek E. (1997). *Wczesna interwencja w Krakowie*. „Światło i Cienie”, nr 3.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U. z 2012 r., Nr 10, poz. 131).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. RP 2009, nr 4, poz. 17).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 stycznia 2003 r.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. § 2.1.
- Sakowska J. (1999). *Szkoła dla rodziców i wychowawców*. Warszawa.
- Sawa B. (1987). *Jeżeli dziecko źle czyta i pisze*. Warszawa.
- Skrzyński D. (2012). *Dane osobowe w przedszkolu*. „Bliżej Przedszkola” nr 127
- Trochimiak B. (2010). *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Warszawa.
- Wagner I. (2005). *Stażność czy zmienność autorytetów, pedagogiczno-społeczne studium funkcjonowania i degradacji autorytetu w zmieniającym się społeczeństwie*. Kraków.
- Włoch S., Włoch A. (2009). *Diagnoza całościowa w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*. Warszawa.
- Wygotski L.S. (2002). Problem wieku rozwojowego. W: A. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II*. Poznań.
- Zaborowski Z. (1977). *Psychologiczne problemy wychowania*. Warszawa.
- Zaborowski Z. (1980). *Z pogranicza psychologii społecznej i psychologii osobowości*. Warszawa.

